

MISKOLCI EGYETEM
ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR
BŰNÜGYI TUDOMÁNYOK INTÉZETE

SZAKDOLGOZAT:
ATÍPIKUS BŰNELKÖVETŐK, MINT A CSALÁSOK
ELKÖVETŐI

Készítette:

Scsavnyiczki Judit – L01MUY

Konzulens:

**Dr. Udvarhelyi Bence Péter. Egyetemi
adjunktus**

.

MISKOLC, 2024.

UNIVERSITY OF MISKOLC
FACULTY OF LAW
INSTITUTE OF CRIMINAL SCIENCES

THESIS:

ATYPICAL CRIMINALS AS FRAUDSTERS

Author:

Judit Scsavnyiczki – L01MUY

Tutor:

Dr. Péter Bence Udvarhelyi
senior lecturer

Miskolc, 2024.

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék.....	3
1. Bevezetés.....	6
1.1. A bűnözés genetikai eredetének kutatása	7
1.2. A bűnelkövetői magatartás fogalma és vizsgálata.....	8
1.3. Az atipikus bűnelkövetők különleges adottságai.....	11
1.3.1. Az atipikus bűnelkövető fogalma.....	11
1.3.2. Szuperérzékenység, hiperérzékenység, ingerfeldolgozási érzékenység.....	12
1.3.3. Impresszív időkezelés, a pillanat, mint időfogalom	13
1.3.4. A gondolatolvasás képessége	17
1.3.5. Gondolatolvasás	17
1.3.6. Gondolatolvasás a gyakorlatban.....	17
1.3.7. Nem érzékszervi érzékelés és kommunikációs képességek	20
1.3.8. Atomizált érzékelés - a tömegérezékelés	22
1.3.9. Egocentrikus emlékezet - amely a folyamatos kapcsolatot biztosítja a pillanatnyi ének között	22
1.3.10. Magasfokú kognitív empátia	23
1.3.11. Impresszív világelsajátítás és közvetlen valóságalkítás.....	23
1.3.12. Produktív szabálykezelés.....	24
1.3.13. Énképhiány.....	25
1.3.14. Nyereség és veszteségélmények hiánya	26
1.3.15. Ingerszegény környezetben tartózkodás - térbeli kiilleszkedés a társadalomból	26
1.3.16. A tanulásra való képtelenség	27
1.3.17. Fokozott önállóságigény.....	28
1.3.18. Az Edison - tényező	28
1.3.19. Többségük nem traumatizált és nem nárcisztikus	29
1.4. A család hatásai	30
1.5. Az iskola hatásai.....	30
2. A csalás büntetőjogi szabályozása és annak előzményei	33
2.1. Csalás, mint deliktum a római büntetőjogban	33
2.1.2. A csalás büntetőjogi megítélése Szent Istvántól a Tripartitumig	34
2.1.3. Az 1795-ös büntető-kódex tervezettől a Csemegi kódexig	36
2.1.4. Az I. Büntetőnovellától az 1978. évi Büntető Törvénykönyvig.....	40
2.1.5. A 2012. évi C. törvény	42

2.2. A csalás alaptényállása	44
2.2.1. A csalás elkövetője	44
2.2.2. A csalások elkövetőinek motivációja	46
2.2.3. A csalás büntetési tétele	50
2.2.4. A jogtalan haszonszerzés	52
2.2.5. A csalás passzív alanya és a sértett	53
2.2.6. A csalások sértettjeinek jellemzői	53
2.2.6.1. A sértettek életkor szerinti megoszlása	53
2.2.6.2. A sértettek iskolai végzettség szerinti megoszlása	55
2.2.6.3. A sértettek családi helyzete	56
2.2.6.4. A sértettek munkához való viszonya és anyagi helyzete	57
2.2.6.5. A csalások sértettjeinek pszichéje	57
2.3. Az elkövetői tudat vizsgálata	60
2.4. A csalás elkövetési magatartása és stádiumainak értékelése	62
2.4.1. Tévedésbe ejtés	63
2.4.3. Az okozati láncolat elemei	66
2.5. A csalás kárfogalma	66
2.5.1. A csalással okozott kár jelentősége, megtérülése, megtérítése	70
2.6. A csalás minősítési rendszere	71
2.7. A csalás minősített esetei	72
2.7.2. A bünszövetségben elkövetett csalás, mint minősítő körülmény	74
2.7.3. A közveszély színhelyén történő elkövetés, mint minősítő körülmény	76
2.7.4. Az üzletszerű elkövetés, mint minősítő körülmény	78
2.7.5. A visszaesői minőség, mint súlyosító körülmény	80
2.8. A csalás, mint a tulajdon elleni szabálysértés	81
2.9. A csalás, mint magánindítványra büntethető cselekmény	82
3. Jogeset elemzés	83
3.1. A csalás, mint alapbűncselekmény	85
3.2. A bűnhalmazat kérdései	86
3.3. Csalás és közokirat-hamisítás	86
3.4. Csalás halmazatban lopással	87
3.5. Csalás és kuruzslás	88
3.6. A csalással okozott kár	91
3.7. Csalás és zugírászat halmazatban	91
4. Összefoglalás	94

5. Melléklet – Alapvető tünettani különbségek az antiszociális és a nárcisztikus személyiségzavar között.....	96
6. Irodalomjegyzék.....	104
.....	111
7. Jogszabályi hivatkozások:	115
8. Jogesetek forrásai:	118
9. Ügyvédek, ügyvédi irodák hivatalos honlapjai:	118
10. Egyéb multimédiás hivatkozások:	118

1. Bevezetés

Jelenleg túlsúlyban vannak azok a tanulmányok, amelyek a bűnelkövetővé válást a gyermekkori bántalmazásból és traumákból (PTSD) eredeztetik. Azonban nem minden bűnelkövető traumatizált, és egyes bűncselekmények - így például a vagyon elleni nem erőszakos bűncselekmények - nem magyarázhatók és általában nem hozhatók összefüggésbe a sikertelen elsődleges szocializációval vagy a diszfunkcionális családi működéssel.

Az ADHD és a bűnözés kapcsolatáról még mindig elég kevés tanulmány áll rendelkezésre, ennek egészen változatos okai vannak. Egyrészt közel sincs évszázados irodalma, mint a PTSD és a bűnözés kapcsolatának, tekintettel arra, hogy az ADHD betegségként csak az 1980-as években került be a DSM-be¹, összefüggéseit a bűnözéssel csak mintegy négy évtizede kutatják.

Másrészt további problémát jelent, hogy az ADHD-t gyakran összemossák a PTSD-vel, mivel látszólag sok a hasonló tünet, de a két betegség alapvetően egymással ellentétes jellemzőkkel rendelkező emberi és bűnelkövetői minőséget eredményez.² Az ADHD-nál kizárólag genetikai eredetűek a viselkedésproblémák, hiányzik vagy csekély mértékű a szociális tanulás és egyáltalán nem jellemző a mintakövető magatartás. Bántalmazás esetén is genetikailag reziliensebbek, kreatívan reagálnak a krízisekre. Napjainkban a szakirodalom az ADHD-val rendelkező elkövetőket jellemzően atipikus bűnelkövetőként jelöli meg, míg a PTSD-vel rendelkezőket tipikus bűnelkövetőként - így tesz a két bűnelkövetői típus között különbséget.

Harmadrészt meglehetősen ritka az ADHD előfordulása a népességben belül 70.000 fő a 0-18 éves korosztályban, felnőttkori ADHD-RS a felnőtt lakosság csupán 2-3%-át érinti jóval ritkább, mint a traumatizáltság, sokszor nem vizsgálják a büntetőeljárás vagy büntetés-végrehajtás során, nem áll rendelkezésre a bűnelkövetőkről elégséges statisztikai adat, nem készítenek velük interjút, és az ilyen típusú elkövetők nem tartanak elég számot az érdeklődésre, pedig nagyon sokba kerülnek a költségvetésnek, 70000 fő 33 milliárd forint

¹ DSM III.-3. (1980)

² HECKMAN: <https://www.additudemag.com/adhd-trauma-somatic-therapy/> (letöltés: 2024.04.27)

kiadást jelent évente³, és még ehhez járul hozzá az a jelentős vagyoni kár, amit magánszemélyeknek okoznak.

1.1. A bűnözés genetikai eredetének kutatása

Számos bizonyíték áll rendelkezésre a tekintetben, hogy már az 1700-as évek óta folyamatosan keresik a bűnözői magatartás genetikai magyarázatait⁴. Az első és utóélete és hatása alapján talán egyetlené is vált fontos elméletalkotó Cesare Lombroso (1835-1909) olasz orvos és kriminológus volt, aki megkülönböztette egymástól a „született bűnözőket”, a „kriminaloidokat” és a „megtévedteket”.⁵ Éveken keresztül folytatott bűnözőkön, elmebetegeken és normál személyeken boncolásokat és arra jutott, hogy a született bűnözők anatómiai vizsgálattal azonosíthatók. Lombrosznak elsősorban a született bűnözőkre tett azon általános megállapításait emelném ki, amelyek a mai kutatási eredmények tükrében abszolút helytállónak bizonyultak. Ezen jellemzők *az alacsony fájdalomérzet, élesebb látás, morális érzék hiánya, büntudat hiánya, hiúság, impulzivitás, bosszúvágy és kegyetlenség*,⁶ ezek génekben rejlő eredetét a mai viselkedésgenetika ma már minden kétséget kizáróan képes bizonyítani. Haller József neurobiológus, kutató, az NKE tanára az elmúlt évtizedből kutatásai során számos olyan tanulmányt talált, amelyek azt állítják, hogy „a bűnözői hajlam kiolvasható az agyszerkezetből és az agyműködésből, ami bizonyos fokig rokonítható Lombroso elméletével.”⁷

A viselkedésgenetikai vizsgálatok körébe elsősorban a függőségek, a mentális zavarok és a bűnözői magatartás genetikai hátterének feltárása tartozik.

³ SÓFI-MATTIASSICH-SZOKOLI 46.

⁴ MORLEY-HALL 263.

⁵ A kriminológiai iskolák, a bűnözésre vonatkozó biológiai elméletek. – A PPKE tananyaga www.jak.ppke.hu/storage/tinymce/uploads (letöltés 2024.04.27)

⁶ LOMBROSO 16-27. ld még KAUFMANN 101-117.o

⁷ HALLER 111.

1.2.A bűnelkövetői magatartás fogalma és vizsgálata

Rutter⁸ szerint a bűnözői magatartást törvény határozza meg, így az egy jogi fogalom, ezért annak genetika és környezeti okait egy tágabb kontextusban, az *antiszociális viselkedés* kontextusában kell vizsgálni.⁹

Az antiszociális viselkedésnek meghatározásának 3 módját különböztetik meg.

A *legszélesebb értelmezés* az antiszociális viselkedést a bűnelkövetői magatartással azonosítja, ez megegyezik azzal a köznapis értelmezéssel, mely szerint minden bűnözőnek antiszociálisnak kell lennie.¹⁰ (Kegye). Ebben az értelmezésben a bűnözés vagy bűnelkövetői magatartás alatt minden olyan tevékenységet értenek, amelyek büntetőeljárás voltak maguk után vagy bebörtönzést eredményeztek, illetve olyan tevékenységeket is, amelyben 12-18 év közötti elkövető követett el dokumentáltan jogellenes cselekményt, ezek alapján az antiszociális viselkedésről rendőrségi és bírósági nyilvántartásból lehet információkat gyűjteni. Például ilyen volt Young 2003-as kutatása, amely a bírósági nyilvántartások adatait vette alapul, ez alapján az ADHD-s serdülő fiatalok gyakrabban kerültek rendőrségre, és 4-5-ször valószínűbb volt a letartóztatásuk.¹¹

Egy *tágabb értelmezés* kiszélesíti az antiszociális viselkedés meghatározását, eszerint az az antiszociális személyiségzavarral (kizárólag 18 éves életkor felett) diagnosztizált személyek által tanúsított viselkedést jelenti. Az antiszociális személyiségzavar az esetek többségében 3 gyermekkorú rendellenességből fejlődik ki. (ADHD, CD, ODD)¹²

A *legsűkebb értelmezés* szerint azoknak az ADHD személyiségjegyeknek (agresszivitás, hiperaktivitás, impulzivitás) a vizsgálatát jelenti, amelyből az egyén antiszociális és hiperaktív viselkedése fakad, és amelyek a legfőbb kockázati tényezők

⁸ RUTTER, GILLER, HALLER RUTTER, M., GILLER, H. & HAGELL, A. 1998, *Antisocial Behavior by Young People*, Cambridge University Press, CAMBRIDGE.

⁹ MORLEY-HALL Uo.

¹⁰ KEGYE 3.

¹¹ YOUNG 43-55.

¹² FEKETE 63-68.

lehetnek a bűnözői magatartásnak.¹³

A viselkedésgenetikai kutatásokat e három értelmezés együttesen alapozza meg, ugyanakkor számos dologra még a kutatások sem tudnak magyarázatot adni. Például olyan kérdésekre, hogy miért lesz valakiből bűnöző normális családi háttér és kedvező környezeti tényezők mellett, továbbá mi van azokkal, akik antiszociális személyiségzavarban szenvednek, de sosem követnek el jogellenes magatartást, és mi magyarázza azt, hogy egyes egyének bűnözői karrierjük során csak és kizárólag vagyon elleni nem erőszakos bűncselekményeket követnek el (az erre vonatkozó géneket még nem mutatták ki).

A fentiekből kiderül, hogy egyértelmű kapcsolat van az ADHD és az antiszociális személyiségzavar között. E kapcsolat gyakran nem ismert, pedig az ADHD-s működés teljesen más bűnözői minőséget hoz létre, mint a traumatizált működés. Ezt a sajátos működést pedig csak azok ismerhetik, akik nap, mint nap ezzel élnek.

Az antiszociális személyiségzavar fogalmát (és főként annak elődjét a pszichopátiát¹⁴) a médiában tévesen használják, brutális gyilkosságok, sorozatgyilkosságok elkövetőit jelölik vele, ami éppen a tipikus traumatizált bűnelkövetőkre jellemző és jellemzően a nárcisztikus személyiségzavarhoz köthető. Cleckley, Hare, LeBon kutatásai is egyértelműen igazolták, hogy döntő többségük csak vagyon elleni bűncselekményeket (a csalás, ingatlancsalás, lopás, okirat-hamisítás, sikkasztás, jogosulatlan címhasználat, házasságszédelgés) követ el élete folyamán.¹⁵ Ugyanakkor hallunk robbantókról, piromán gyújtogatókról, rongálókról, illegális kábítószer birtoklókról is. A felsoroltakon kívül az atipikus elkövetőkre jellemzőek lehetnek a közlekedési szabálysértések, mint a vezetői engedély nélkül járművezetés és a gyorsajtás, a közúti veszélyeztetés és a közlekedési baleset okozása és mindezek mellett általában a közveszély okozása is. A mai jogászok (ügyvédek), pszichológusok publikált tapasztalatai is a

¹³ ENGELHARDT – GAVIN- NOBES - <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6627881/> (letöltés: 2024.április 27)

¹⁴ Az antiszociális személyiségzavar és a pszichopátia egymással nem azonos, nem szinonim fogalmak.

¹⁵ TELEKI – HORVÁTH (<https://jogespszichologia.hu/blog/pszichologia-3/post/a-koztunk-elo-pszichopatak-94>), (letöltés: 2024. április 27.) ugyanezen a véleményen van GYEPESI 13-24. . A pszichopata és az antiszociális személyiségzavar bár fedik egymást, mégsem szinonim fogalmak. A pszichopátia megnevezés nárcisztikus, hisztrionikus, paranoid és borderline szindrómáinak több jellegzetességét is jelöli, nemcsak az antiszociális személyiségzavart.

vagyon elleni bűncselekményekre való erős hajlamot támasztják alá.¹⁶ Mindez természetesen a DSM 5 diagnosztikai kritériumaival is összhangban van¹⁷, amelyben a következőket találjuk a személyiségzavarról:

„A. 15 éves kortól megnyilvánuló általános sajátosság a mások jogainak semmibe vételére és megsértésére, azaz 3 vagy több az alábbiakból:

- képtelen a törvények betartásával a szociális normákhoz alkalmazkodni, így ismételten olyan cselekményeket követ el, melyekért letartóztatják*
- csalási hajlam, ismétlődő hazudozással, álnevek használatával, személye előny vagy öröm érdekében mások becsapása*
- impulzivitás, vagy a tervezés, előrelátás hiánya*
- ismétlődő verekedést, támadást eredményező ingerlékenység és agresszivitás*
- saját vagy mások biztonságának vakmerő semmibe vétele*
- ismétlődő hibákhoz vezető makacs felelőtlenség, ami a folyamatos munkavégzés vagy a pénzügyi kötelezettségek megszegésével jár*
- lelkiismeret-furdalás hiánya, emiatt jogos számára mások bántalmazása, becsapása vagy meglopása*

B. A személy legalább 18 éves.

C. Adat van 15 éves kora előtt jelentkező viselkedési zavar meglétére.

D. Nem kizárólag szkizofrénia vagy mániás epizód során fordul elő.”¹⁸

¹⁶ <https://jogaszvilag.hu/életmod/parosujju-avagy-paratlan/> (letöltés: 2024.04.27)

¹⁷ DSM IV-TR 100.

¹⁸ GABBARD 523.o.

Az antiszociális személyiségzavarral nagy átfedést mutatnak a felnőttkori ADHD – RS tünetei.¹⁹ A fentiek alapján az atipikus elkövető fogalma a következőképpen határozható meg: „az a bűnelkövető, akit neurológiai alapú teljesítményzavarral, jellemzően tanulási zavarral, tanulási nehézséggel (diszlexia, diszkalkulia, diszgráfia) vagy antiszociális személyiségzavart okozó kontrollzavarral (figyelemzavarral, hiperaktivitás zavarral, vagy impulzus zavarral) diagnosztizáltak.”²⁰

Ugyanakkor a ADHD-ra és az antiszociális személyiségre vonatkozó ismeretével kiegészülésével kialakultak azok a nézőpontok, amelyek azt valószínűsítik, hogy a korai és rendszeres gyógyszeres kezelés mellett kezelhető a személyiségzavar és mérsékelhető a bűnelkövetésre való hajlam, ezáltal a farmakoterápia lehet a bűnmegelőzés eszköze.²¹ A gyógyszerek fokozzák a betegek izgalmi szintjét, amelynek hatására csökken az izgalomkereső magatartás, a betegek így kisebb eséllyel fordulnak drogokhoz vagy alkoholhoz, ezáltal a kriminogén tényezők is csökkenhetnek. Más szerzők szerint²² viszont a gyógyszer kapudrog, amely megnyitja az utat az alkohol és drogfogyasztás előtt, sok beteg mindhárommal rendszeresen él, de az energiáitól függőség is gyakori náluk.²³

1.3. Az atipikus²⁴ bűnelkövetők különleges adottságai

1.3.1. Az atipikus bűnelkövető fogalma

Ebben a fejezetben azok az atipikus idegrendszeri működésből fakadó sajátosságok és jegyek kerülnek bemutatásra, beleértve az atipikus érzékelést is, amelyek kizárólag az ADHD-ban szenvedő bűnözőket (és általában az ADHD-sokat is) jellemzik, illetve nagy

¹⁹ https://semmelweis.hu/pszichiatria/files/2018/11/DIVA_2_magyar.pdf (letöltés: 2024.04.27)

²⁰ Atipikus fogalmához ld. <https://avkf.hu/avkf-es-egysegei/tanszekek/pmt/atipikus-fmk/atipikus-fogalomtar> (letöltés: 2024.04.27)

²¹ SÓFI- MATTIASSICH-SZOKOLI ENIKŐ 42.

²² BROWN 7-10; HARTMANN 62-64;98-100;124-127;

²³ ÁGOSTON 38-43.

²⁴ ADHD, ADHD-RS, ASPD-beteg (ANTI-Social personality disorder)

eséllyel jellemezhetik. Az ADHD egy spektrumzavar, ennek megfelelően az egyes készségek, képességek, személyiségjegyek nagy szórást mutathatnak az egyes egyének esetében. Ennek a fejezetnek a kidolgozásához nagy részben egy speciális nevelési igényű magániskola és az ADDitude lap orvos-szakértői által készített tanulmányait használtam fel forrásként, amit saját ADHD-s tapasztalataimmal egészítettem ki.

1.3.2. Szuperérzékenység, hiperérzékenység, ingerfeldolgozási érzékenység

A külvilág ingereiből az átlagosnál jóval többet érzékel egy ADHD-s ember, mivel az agy azonnal átváltja és feldolgozza a külvilágból érkező érzékszervi ingerek többségét, köztük jelentős számban olyan ingereket is, amelyek érzékelésére a normál idegrendszeri központtal rendelkező (másként: neurotipikus, röviden NT) emberek nem képesek.²⁵ Elaine H. Aron ezt az adottságot szuperérzékenységnek, hiperérzékenységnek, illetve más néven ingerfeldolgozási érzékenységnek nevezi: kutatása szerint az ADHD-s egyének esetében nem az érzékelés ingerküszöbe alacsonyabb, hanem az idegrendszer részletesebben szelektálja a beérkező információkat, amely könnyen az érzékek túltelítődéséhez (előbb túlstimulációhoz, majd alulstimulációhoz) vezethet az érintett személyeknél, ezzel is magyarázható az impulzivitásuk.

Aron szerint a szuperérzékenységnek négy fontosabb jellemzője van:

- „1. a beérkező ingerek mélyebb szintű, alaposabb feldolgozása (depth of processing)*
- 2. az idegrendszer ingertúltelítődésre és alulstimulációra való hajlama (overstimulation and understimulation)*
- 3. fokozott kognitív empátia - fokozott érzelmi reakciókra való hajlam (empathy/emotional responsivity)*
- 4. és a finomabb részletek magasabb szintű érzékelése (sensitive to subtleties): ez azt jelenti, hogy egyetlen apró jelentéktelen részletből kiindulva(rész), helyesen következtetnek az egészre, az összefüggések felismerése mellett.”*

Ezeknek a tulajdonságoknak a tényleges meglétét már számos tudományos kutatás is igazolta.²⁶

²⁵ <https://www.additudemag.com/hypersensitivity-disorder-with-adhd/>,
<https://www.additudemag.com/category/adhd-add/related-conditions/sensory-processing-disorder/hypersensitivity/>,
<https://www.additudemag.com/slideshows/senses-hypersensitivity-and-adhd/>
(letöltés: 2024.04.27)

²⁶ ACAVEDO 580-594.

A szuperérzékenység gyakran eredményez énképhiányt, vagy vezet énképproblémákhoz, mivel az ADHD-s érintetteknek kevésbé alakulnak ki személyiségjegyek, preferenciák, szokások, rutinok az extrémén kifelé forduló érzékelés miatt - ezen személyek jellemzően rugalmasak, képlékenyek, divergensek, fokozottan igénylik a változásokat. Az agyba a külvilág összes ingere az énkép hiánya miatt szüretlenül érkezik (*unfiltered brain*), az ADHD-s agy csak feldolgozza az adott pillanattal beérkező ingereket, de a deficitet mutató emlékezeti funkciók és a gyenge munkamemória miatt nem kapcsol hozzá más korábbi szarmazó információt, értékelést, értelmezést, érzelmeket, nem asszociál, nem rendel hozzá személyességet. Mivel csak ingerek átváltása történik információkká, és gyengék az emlékezeti funkciók - ez egy egyszerű agyi működés - más emberek működéséhez képest.

A betegségben nem szenvedő emberek agya differenciáltan, strukturáltan működik - képesek megszűrni az ingereket (aszerint, hogy az érdekli-e őket vagy sem, preferálják-e vagy sem, hozzátudják-e kapcsolni azokat valamihez, vagy sem, személyességet hozzárendelve). Más szavakkal tudnak választani és váltani a számukra kívánatos és nemkívánatos ingerek között. Amelyik személy erre képes, az egyértelműen énképpel is rendelkezik.

A szuperérzékenységgel összefüggésben a kifinomult érzékszervi érzékelést is érdemes megemlíteni az öt érzék kapcsán. Az érzékszervek által is sok információhoz fér hozzá az ADHD-s betegek egy része, ezek üzenetet közvetítenek számukra. Ez fontos adottság, tekintve hogy más mentális betegeknél jelentősen torzul az érzékszervi észlelés. például traumatizált emberek kellemetlenebbnek érznek látványokat, ízeket, illatokat, mint amilyenek azok valójában,²⁷ autizmusnál fájdalmas az érzékelés, ugyanez igaz a demenciára és a skizofréniára is.

Ez a készségcsoport kriminológiai és igazságügyi szempontból azért fontos, mert ez az adottság egyike azon adottságoknak, amely rendszerint megalapozza „*a beteg magasfokú beszámítási képességét, illetve realitáshoz való közeli viszonyát.*”²⁸

1.3.3. Impresszív időkezelés, a pillanat, mint időfogalom

A magyar nyelvben az inger szóból képződik az ingerült, ingerlékeny jelző, ezeket a személyeket Aron evolúciós elmélete szerint rendszerint valóban a külvilágból érkező

²⁷ Back up the Children!-A traumatizált gyermekek támogatásának alapjai 25.

²⁸ BROOGARD 2.

egészen változatos ingerek „ingerlik” fel, ennek eredményeként válnak agresszívvá, impulzívvá, nyughatatlanná. Az ingerfeldolgozási érzékenység hatással van az ADHD-s betegek időfogalmára, csak a pillanatban („itt és most”)²⁹ képesek élni, gondolkodni és cselekedni, a következményekbe általában belenyugszanak. Thom Hartmann szerint ez a pillanat nem másodpercet, de nem is ezredmásodpercet jelent, miután pillanatok alatt többszáz, ezer, vagy tízezer inger változik át kizárólag számukra látható és érzékelhető fontos és hasznosítható információvá.³⁰ A hiperérzékenység és a hiperaktivitás ellenére gyakran előfordulhat, hogy egyes érintettek lassított felvételszerűen érzékelik a részleteket. Az ADHD-s betegnek ezt az adottságát összefoglaló néven impresszív időkezelésnek³¹ nevezik. Az impresszív időkezelésnek, -amely a kóros időérzékelés egyik formája - az egyik jellemzője, hogy izolálja az ilyen típusú mentális beteget a külvilág többi tagjától, akik az övétől eltérő időfogalommal rendelkeznek. A pillanattal érkező ingerek és a pillanat elmúltával az ADHD-s beteg jellemzően továbblép a következő pillanatra, nem jellemző, hogy egyáltalán bármilyen hangulatba kerüljön és ebből adódóan hangulátváltozásai legyenek. Az ADHD-s emberek egy részére az jellemző, hogy mindig - akár egy életen át- ugyanabban az egy hangulatban vannak (egykedvűség) és mentálisan stabilak.

Ennek az adottságnak a birtokában az egyén számára kiismerhetővé, kiszámíthatóvá válik a környezete, ami extrém biztonságérzetet és otthonérzetet nyújt számára a világban, mindez hozzájárul a rövidtávú, de rugalmas környezethez való alkalmazkodáshoz („*attunement to nature*”), a gyors változásokhoz való igényekhez és az állandó mentális stabilitáshoz, ugyanakkor azonban a túlzott kiszámíthatóság gyakran krónikus vagy patológiás unalomérzettel és alulstimulációval jár együtt. Döme László pszichiáter szerint az unalom gyakran fordul át depresszióba, ami nagyon ritkán, de öngyilkossághoz vezethet.³² A jó valóságészlelés és valóságalkotás képessége miatt az ADHD-s beteg többsége mentálisan stabil, nincsenek rögeszmék és téveszmék, frusztrációik, szorongásaik, csak belső motivációk vezérlik őket, nincsen megfelelési vagy bizonyítási kényszerük mások felé: nem tesznek eleget a társadalmi elvárásoknak, kívülről egyáltalán nem motiválhatók, pl. mások

²⁹ CHEN <https://www.additudemag.com/living-in-the-moment-adhd-mind/> (letöltés: 2024.04.27)

³⁰ HARTMANN 21.

³¹

https://wiki.zoldkakas.hu/hu/k%C3%BCl%C3%B6n%C3%B6k%C3%A9rt%C3%A9k/fogalmak/impressz%C3%ADv_id%C5%91kezel%C3%A9s (letöltés: 2024.04.27)

³² DÖME 264-290.

elismerése egyáltalán nem érdekli őket. Emellett egyes esetekben az önmotiváció hiánya is problémákat okoz. Gyakran nincs is idő önmotivációra (elképzelés kialakítására vagy hogy kitalálja magát, kitűzzön, és megvalósítson egy adott célt) mert az egyén, ahogy említettem felveszi a környezete energiáit. Ép és tiszta tudatuk miatt önértékelésük jellemzően magas, ami miatt kimagaslóan magabiztosak. Jellemzően intelligens emberekről van szó.

Az érintettek nagyon nehezen viselik a monotóniát, és gyakran törekednek a monotóniatörésre, akár alkohol vagy drogfogyasztással akár veszély és kockázatkereső magatartással(pl. extrém sportok űzésével - a rendszeres sportolás tartósan képes megnövelni a dopamin szintet, amire szükségük van – ezért sportoltatják őket gyermekkorban) bűncselekmények elkövetésével vagy azok halmozásával. A gyógypedagógiai megközelítés ezt a működési módot az egyén öngyógyításaként értékeli³³, amivel az a rá jellemző rendkívül alacsony dopamin- és noradrenalin szintet igyekszik ilyen módon kezelni.³⁴ Az ADHD testi tünetei a motoros nyugtalanság (azaz a túlmozgásosság) az állandó ingerkeresésből adódik, a test nyughatatlanul várja, hogy végre történjen már valami, „majd szétrobbannak”. Agresszivitásuk és energikusságuk is a monotóniából fakad, kitöréseik nem minősülnek érzelemnek és nem mások felé irányul, hanem ennek a sajátos működésnek a velejárója. Képtelenek az izgalom átélésére³⁵, de bármit megtennének, hogy átélhessék. Vannak olyanok köztük, akik hamar megértik, hogy el kell fogadniuk és hozzá kell szokniuk az unalomhoz.

Az ADHD-s betegek továbbá gyakran érzik azt, hogy soha semmi váratlan nem történik (mert az ingerek és az érzékelés által minden kiszámítható) ez gyakran vezet nihilizmushoz, céltalansághoz, jövőkép nélküliséghez, és a szorongás - és abból adódóan a tervezés képességének hiányához. Más érintettek tehetetlenségérzésről, akarattalanságról, motiválatlanságról, leköthetlenségről, szűk mozgástérről és az önkontroll hiányáról számolnak be az ingerek kapcsán. Gyakran az is előfordul, hogy az érintettek órákon át

³³ a kockázatkereső viselkedés, mint öngyógyítás
http://www.jgypk.hu/mentorhalo/tananyag/Ertelmileg_akadalyozottak_kortana/151_krtani_httr.html (letöltés: 2024.04.27)

³⁴ http://www.jgypk.hu/mentorhalo/tananyag/Ertelmileg_akadalyozottak_kortana/151_krtani_httr.html (letöltés: 2024.04.27)

³⁵ NAGY – MIPSZI 2019/02. <https://mipszi.hu/cikk/240418-nem-elrontottak--igy-szuletett> (letöltés: 2024.04.27)

semmit nem csinálnak, csak néznek maguk elé. Ebből fakad az állandó inger- és adrenalin- és veszélykereső magatartás, olyan ingereket keresnek, amelyek kívül esnek az érzékelési tartományukon, vagyis olyanokat, amelyeket az idegrendszeri központjuk nem tud átváltani. Félelmet és halálfélelmet alacsony önérzetük miatt egyáltalán nem éreznek, ez az, ami miatt az ADHD-s gyermekek magas helyekre másznak fel, ők maguk nem érzik, hogy félni kellene, hanem az érte aggódó felnőttekről olvassák le, hogy ez olyasvalami, amitől félni kell.

Aron evolúciós elméletének egyik lényeges eleme, hogy az ingerfeldolgozási érzékenység miatt eltérő életstratégiákat alakítanak ki az ADHD-s betegek, mivel a túltelítődés miatt nehezen viselik hosszútávon ugyanazt az iskolát vagy munkahelyet, és mivel nagyon könnyen ismerik ki egy adott közösség tagjait, gyakran követhetetlenül gyorsan váltanak iskolát, munkahelyet vagy foglalkozást, közösséget. Az Aron által nevesített életstratégiák egyik leggyakrabban előforduló fajtája a kriminen karrier, ahol kiemelkedő adottságaikat nagy eséllyel kamatoztatják.³⁶

Kakuszi Brigitta szerint az ADHD ilyen típusú, fent felsorolt tünetei számos problémával járnak együtt és „*magasabb munkanélküliséget, a hivatástudat hiányát, foglalkozásbeli zavart, iskolai lemorzsolódást, iskolai és munkahelyi környezetben való alulteljesítést, konfliktusos emberi kapcsolatokat, magasabb arányú válást, magasabb arányú kriminalitást a családtagok egymástól való tartós különélését, sérülések nagyobb kockázatát, gyorshajtást, alacsony önértékelést eredményezhetnek.*”³⁷ Az ingerek kapcsán Kakuszi a válaszgátlás és a viselkedésgátlás szerepét emeli ki, ami azt jelenti, hogy az ingerek viszik rá az ADHD-s embereket az egyes (bűn)cselekmények elkövetésére (nem tudnak ellenállni egy adott kiváltó ingernek; nem tudják, nem képesek nem elkövetni az adott cselekményt). A külvilág ingerei gyakran legyőzik az ADHD-s egyént, aki emiatt gyenge önuralommal és alacsony önkontrollal rendelkezik. Ugyanakkor vannak kifejezetten magas önkontrollal és önuralommal rendelkező személyek is köztük, mivel az ADHD spektrumzavarként értelmezendő³⁸

³⁶ ARON 57.

³⁷ KAKUSZI 19.

³⁸ GEORGE <https://scholarworks.waldenu.edu/dissertations/11286/> (letöltés: 2024.04.27)

1.3.4. A gondolatolvasás képessége

Az elmúlt két-három évtizedben kezdték el kutatni az ADHD-s emberek telepatikus képességeit, illetve a gondolatolvasás képességeit, ma már állnak rendelkezésre tanulmányok a témában.³⁹ Ami még hiányzik, hogy a vágyon elleni, a gazdasági és az intellektuális bűncselekmények elkövetőivel nem készül elegendő interjú, kutatás, vizsgálat, ahol kiderülhetne, hogy állnak-e különös képességek és mentális betegség az eredményes bűnelkövetés hátterében és amennyiben igen milyen mértékben.

1.3.5. Gondolatolvasás⁴⁰

A gondolatolvasással az utóbbi időszakban *Daniel H. Baxter*, az Ottawai Egyetem pszichológusa foglalkozott, azért ő, mert maga is érintett a betegségben. Az angolszász világban sok az ADHD-s szakember, akiket betegségük megértése vonz a pályára. (James Fallon, Thom Hartmann) Az ADHD vonatkozásában, kutatásai alátámasztották hogy az *„ADHD-s személyek kimagasló kognitív empátiával rendelkeznek neurotipikus társaikhoz képest tökéletesen, szinte robotként érzékelik és látják még a legapróbb arcmimikákat az emberek arcán, folyékonyan értik az emberek sajátos egyedi testbeszédét, külön az egyénekre jellemző saját nyelvet, különösen érzékelik továbbá a hangszínt, érzékenyek más emberek nézésminőségeire, hanghordozására, levegővételeire, beszédben tartott szüneteire és kommunikációjára, szóhasználatára, kifejezés használatára, mondathasználatára”*. Baxter szerint *„pillanatonként képesek leképezni a másik ember gondolatait. Kiválóan érzékelik a másik ember állapotát, hangulatát, kimondatlan szándékait, és a felszínen mutatott érzelmek mögött rejlő valódi érzelmeket, összefoglalva maradéktalanul értik az emberek csendjét, hallgatását.”*⁴¹

1.3.6. Gondolatolvasás a gyakorlatban

A gondolatolvasás képessége jellemzően 2-3 éves korban jelentkezik először, és azt jelenti – az ember vagy emberek – arcmimikájának, testbeszédének, beszédének,

³⁹ DUTTON <https://www.jordanharbinger.com/kevin-dutton-the-wisdom-of-psychopaths-part-two/> a rádióinterjú szövegesen is olvasható (letöltés: 2024.04.27)

⁴⁰

http://www.igypk.hu/mentorhalo/tananyag/A_pedagogiai_diagnosztika_elmleti_s_gyakorlati_tartalmi_megjtsaV2/1412_a_hiperaktivits_pozitiv_tnetei.html (letöltés: 2024.04.27)

⁴¹ idézi a Quora PHD-hallgatókból álló tudományos fóruma <https://www.quora.com/Is-there-a-link-between-ADHD-and-psychopathy> (letöltés: 2024.04.27)

hanglejtésének, nézésének, kisugárzásának érzékelése mellett - tehát egy megosztott szórt és diffúz figyelem mellett, az emberek gondolatai is érzékelhetővé válnak az érintettek számára különböző jelek formájában.⁴² Ezek a gondolatok jellemzően az ember vagy emberek körül, az ember arca mellett, attól kicsit jobbra vagy balra jelenik meg, esetleg vállnál és energiamezőszerűen érzékelik az egyes érintettek. Egyes ADHD-sok akkor is képesek gondolatot és lelkiállapotot olvasni, ha az adott személy hátat fordít vagy háttal áll nekik, vagy pár méterrel messzebb áll tőlük. Ez a típusú érzékelés nagyon kimerítő, de mivel már gyermekkorától jelen van, fokozatosan könnyű hozzászokni az évek előrehaladtával. Nagy előnyt jelent a kommunikációban, de az ADHD-s ember általában úgy birkózik meg ezzel az adottsággal, hogy kettéválasztja, amit a másik ember gondol, és amit mond, és megtanul csak arra reagálni, ami ténylegesen verbálisan, azaz a szavak szintjén elhangzik. Mindez az érzékelés enyhe szédüléssel jár együtt. A külső szemlélő - pl. beszélgetőpartner nézőpontjából - gyakran tévesen tűnik úgy, hogy az ADHD-s ember elbambul, gyakran kinéz a beszélgetésből jobbra-balra, a távolba néz, nem tart merev szemkontaktust, olyannak tűnik, mintha nem is figyelne, vagy nem lenne jelen a beszélgetésben, vagy nem hallaná, nem értené meg, amit mondanak neki.⁴³ Ez nem egy tanult dolog, mint a *cold reading*⁴⁴, hanem születéstől jelen lévő valós adottság. Semmit nem tettek érte, semmit nem tehetnek ellene.

Nem ennyire intenzíven, de jó gondolat- és elmeolvasók azok is, akik egészséges családi környezetben nőttek fel és nem rendelkeznek mentális betegséggel, mivel nekik van tudásuk arról, mi a normális, magukhoz képesek viszonyítani másokat, és ami tőlük eltérően működik, az lesz a deviáns. Számukra azonnal szemet szúr a traumatizált emberek eltérő testbeszéde.

A fentiek értelmében a traumatizált emberek döntő többsége – szinte mindegyike - egyáltalán nem képes gondolatolvasásra (nárcisztikus, borderline személyiségzavar) ezért ők mások utánzásával, másolásával képesek csak „kapcsolatokat” kialakítani.⁴⁵ Az ő

⁴² . „Az ember teste kiapadhatatlan jelforrás, amely lehetőséget ad arra, hogy a társas térben az emberek üzenetet küldjenek és vegyenek” (Csepeli). Összesen kb.20000 féle arcimimika és kb. 700000 különböző gesztus érzékelhető. Mivel az egyes egyénekre jellemző sajátos egyedi jelek eltérőek, millió kombináció érzékelése is lehetséges.

⁴³ Az ADHD általános tüneteiről itt: http://www.jgyph.hu/mentorhalo/tananyag/Ertelmileg_akadalyozottak_kortana/152_figyelemhinyos_hiperaktivitas_tpusai_s_tneteik.html (letöltés: 2024.04.27)

⁴⁴ https://en.wikipedia.org/wiki/Cold_reading (letöltés: 2024.04.27)

⁴⁵ a nárcisztikus tükrözésről (mirroring) lásd. Vaknin <https://www.youtube.com/watch?v=fhW48qr4tNE> (letöltés: 2024.04.27)

mentalizációs képességeik jellemzően az autista emberével vannak egy szinten.

Bernáth elme és gondolatolvasásról szóló doktori értekezésében az elmeolvasásra vonatkozó tanulmányokat összegzi, amely alapján megállapítja: „*hogy az elmeolvasó képesség azonban nem csak a másik perspektívájának átvételére való képességet jelenti – az elvégzett vizsgálatok a mentalizációs képesség egyéb aspektusainak fontosságát hangsúlyozták, bemutatták annak szerepét a megtévesztés, a kegyes hazugság, szarkazmus, meggyőzési szándék, vicc vagy szókép megértésében vagy felismerésében*”⁴⁶ Az antiszociális személyiségzavarban szenvedő ember tehát a fentiek miatt nem képes hosszútávú kapcsolatok kialakítására.

A gondolatolvasás és az elterelő ingerek nagy mértékben akadályozzák a személyiség fejlődését, kialakulását⁴⁷, emiatt gyakran laza személyiségszerkezet alakul ki. Egy gyermek szempontjából emiatt nagyon zavaróak az olyan élethelyzetek, mint a tömegközlekedés, az emberekkel zsúfolt terek, liftben tartózkodás, vacsora egy étteremben. Emiatt az ADHD-s gyermekeknek fokozott igényük van az egyedüllétre és az ingerszegény környezetre, ún. zavarásmentes zónára.

Az énkép hiánya gyakran azt jelenti a mindennapok gyakorlatában, hogy az ADHD-s beteg minden reggel úgy ébred fel, mintha még sosem történt volna semmi és az lenne élete első napja. Érezhető tehát a szellemi frissesség, a könnyedség és a struktúrák hiánya. Az ADHD-s emberek többségére az információk tárolásának képtelensége, és az extrém mértékű feledékenység („pihentagyúság”) a jellemző. A felejtés kiemelkedő pszichikus működést és érzelmi tehermentesítést vagy az érzelmek hiányát eredményezi ezeknél az egyéneknél, akik emiatt mindig új, egymástól független nézőpontokat és megközelítéseket alkalmaznak és jelentősen kreatívak. Állandó képességük van a megújulásra. Mivel nem tudnak semmihez érzelmet kapcsolni, minden történést elfelejtenek, minden múltban történt esemény hangsúlytalanná válik, ennek eredménye az, hogy nem tud megvalósulni a tapasztalati tanulás.⁴⁸ Az emberekről nem jegyeznek meg semmilyen információt, hanem mindig újra és újra „megismerik” őket, minden alkalommal úgy tekintenek másokra, mintha még sose látták volna őket. Ez nagyon nagy rugalmasságot jelent. Az ADHD-s egyének semlegesek más

⁴⁶ CARPANDALE, LEWIS 2006, DOHERTY, 2009; HAPPÉ 1994, közli BERNÁTH

⁴⁷ érzékenyítésképpen ezt a filmet ajánlom, a valóságban is ilyen az érzékelés: <https://port.hu/adatlap/film/tv/mi-kell-a-nonek-what-women-want/movie-37081> (letöltés: 2024.04.27)

⁴⁸ Az érzelmek és tanulás kapcsolatáról lásd itt: https://hu.wikipedia.org/wiki/Hangulat%C3%BCgg%C5%91_tanul%C3%A1s,_hangulat%C3%BCgg%C5%91_eml%C3%A9kezet (letöltés: 2024.04.27)

emberekhez, hiányzik belőlük az ellenségességérzet. Nincsenek előítéleteik, elvárásaik, bizalmi problémáik, csalódásaik, teljesen érdektelenek, nem érintettek, nem vonódnak bele mások magánéletébe.

A fentiek miatt hiányzik a rend, a strukturált életstílus, a szokások kialakításának képessége és a napi rutin kialakításának képessége, nem tudják tágra értelmezni az időt, időbeosztást készíteni, gazdálkodni az idővel, rendszeresen elkésnek. Az énkép hiánya teszi képessé és alkalmassá az elkövetőket a csalások elkövetésére.

1.3.7. Nem érzékszervi érzékelés és kommunikációs képességek

A Zöld Kakas Líceum és Mentálhigiénés Szakgimnázium kifejezetten ADHD-s gyermekek részére nyújt speciális igényeiknek megfelelő középiskolai oktatást. Az általuk készített tanulmányokban foglalkoznak az ADHD-s személyek különös képességeivel köztük a nem érzékszervi érzékeléssel. Ahogyan fogalmaznak a „*nem érzékszervi érzékelés miatt ezek az egyének más világban vannak*”⁴⁹.

A nem érzékszervi érzékelés legfontosabb eleme a közvetlen érzékelés és a jelérzékelés (együttesen: közvetlen jel-érzékelés) ami az emberi kommunikáció maradéktalan és akkurátus értését jelenti minden vagy bármilyen körülmények között. A közvetlen érzékelés az a képesség, „*amikor a valóság érzékelése nem a fizikai érzékszervek közvetítésével történik*”. A jel érzékelés az a képesség „*amikor a valóság bizonyos érzékelt jelenségeinek önmagukon túlmutató jelentéstartalmat tulajdonít a személy.*” Az ilyen képességekre hozza példának a tanulmány a dejavu érzéseket, intuíciókat, valamint azt, hogy képesek leolvasni egy ismeretlen emberről annak élettörténetét, életeseményeit amelyeket magán hordoz. A nem érzékszervi érzékelés ez utóbbi típusát az ADHD szakértő Lara Honos-Webb interperszonális intuíciónak nevezi.⁵⁰ Daniel Goleman amerikai pszichológus szociális intelligencia elmélete szerint a szociális intelligencia alapját a nonverbális interperszonális jelek gyors, intuitív feldolgozása jelenti.⁵¹ Az interperszonális intuíció, mint adottság kiemelten fontos a csalás szempontjából.

Az érzékelés miatt szinte percek alatt mélységeiben, részleteiben ismerik ki az

⁴⁹

https://wiki.zoldkakas.hu/hu/k%C3%BCI%C3%B6n%C3%B6s_k%C3%A9pess%C3%A9gek/fogalmak/k%C3%B6zvetlen_kommunik%C3%A1ci%C3%B3 (letöltés: 2024.04.27)

⁵⁰ HONOS-WEBB 151.

⁵¹ GOLEMAN 35.

embereket, olyan mértékben mintha már korábban hosszabb időt éltek volna együtt velük vagy éppen velük együtt szocializálódtak volna (akár egy szülő, egy testvér, egy régi jó barát), emiatt gyakran keltik az ismerősség érzetét és ébresztenek bizalmat. (simulékonyság, kaméleonság) Az emberek - kevés kivételtől eltekintve – szeretik, ha értik őket, ha visszatükrözik őket, és ha jól el tudnak beszélgetni egy másik emberrel, e kapcsolódások csupán rövid ideig tartanak, hosszútávon nem működnek.

A nem érzékszervi képesség a gyakorlatban úgy valósul meg, hogy meglátják az egyént, és képesek ráhangolódni, az egyén jelenlétével magával hoz bizonyos információkat (*színeket, szavakat, érzeteket, képzeteket, képeket, hangulatokat, jeleneteket, számokat, helyszíneket, életeseményeket stb.*), amelynek az érzékelésére kizárólag az ADHD-s egyén fogékony ezek az ő képzetében leképeződnek, az információáramlás (flow) annyira gyors hogy lehetetlen az érzékelést szavakba önteni, ennek ellenére ez a képesség is mérhető és igazolható tudományos kísérletekkel, például. EEG-vel.⁵²

A *tévedésbe ejtés és tévedésben tartás* úgy valósul meg, hogy mindig „tudják” hogyan látja őket a másik ember, és mindig a másik ember egyedi látásmódjának megfelelően viselkednek - nem ellenkezik a másik nézőpontja ellen- meghagyva őt a saját hiedelmeiben.

A nem érzékszervi képességek azok a képességek, amelyek miatt gyakran összeférhetetlenekké, emberkerülőkké vagy nem együttműködőkké válnak. A magas szociális intelligencia alapján azt várhatnánk, hogy ezek a személyek példamutató magatartást fognak tanúsítani, azonban nagyon kevesen vannak és a társadalom többsége az övéknél sokkal rosszabb képességekkel rendelkezik, evidens, hogy visszaélés lesz belőle.

Az ADHD-ban és antiszociális személyiségzavarban szenvedő emberek jellemzően nem közösségi emberek, sokkal inkább észrevétlenek, háttéremberek. Mivel jól érvényesülnek, nincs szükségük kapcsolatokra, kapcsolati tőkére. One-to-one kapcsolatokat alakítanak ki, alkalmi kapcsolatokat létesítenek, adottságaik birtokában rengeteg embert tudnak elérni különböző helyeken és időpontokban, érdekük, hogy akiket ismernek ne ismerjék egymást.

Az ember értéke az ilyen típusú érzékelés hatására az ADHD-s személy szemében gyakran "devalválódik", és az emberek eszközzé minősülnek át emiatt. Túl könnyen tudnak bánni az emberekkel. Ennek elsődleges oka az, hogy az intenzív érzékelés miatt már eleve nagyon sok információ áll rendelkezésre (túltelítődnek az emberekkel), aminek hatására olyan mintha az érzékelt emberekből semmi nem maradna, vagyis pontosan semmi olyan, ami rejtve

⁵² <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4086365/> (letöltés: 2024.04.27)

maradna, ami miatt érdemes lenne még megismerni, amire lehetne hosszútávú kapcsolatot alapozni. (ismeretlen az ismeretlen fogalma) Mivel a nem érzékszervi érzékelés miatt túl közeli az embertársaik - közönyt, apátiát, érdektelenséget, hidegséget és emberkerülést váltanak ki az ADHD-s betegekből, ami tekintve az érzékelés fent bemutatott intenzitását egy teljesen normális reakció, tehát nem arról van szó, hogy direkt „szívtelenek”.

1.3.8. Atomizált érzékelés - a tömegérzékelés

Az ADHD-s emberek képtelenek a tömegben elveszni, vagy a tömeg részévé válni, vagy annak hatása alá kerülni. Tömegben vagy csoportban még intenzívebben képesek érzékelni az embereket, ennek oka, hogy ők az emberek döntő többségével ellentétben nem tömeget vagy csoportot érzékelnek látnak, hanem külön-külön egyesével a tömeget alkotó személyeket a fent leírt érzékszervi és nem érzékszervi érzékelésen keresztül. Ilyenkor egyidejűleg érzékelik az összes jelenlévő ember kisugárzását, gondolatait, arányosan oszlik el a figyelmük. Képesek kiválasztani azt a pillanatot, amikor senki nem néz oda. Ez hozzájárulhat a lopások eredményes elkövetéséhez.

ADHD-ra kiemelkedően jellemző a gyermekkori lopás, ez sem nem mintakövetés útján valósul meg, sem nem anyagi haszonszerzésre, elvételre irányul, inkább pillanatra reagáló opportunista cselekvésként értelmezendő.

1.3.9. Egocentrikus emlékezet - amely a folyamatos kapcsolatot biztosítja a pillanatnyi ének⁵³ között

Az egyes pillanatok, pillanatnyi ének közötti kontinuitást az egocentrikus emlékezet biztosítja, így az ADHD-s személyek az emlékezet terén is eltérést mutatnak a többségtől. Más mentális betegségeknél is pl. borderline és narcisztikus személyiségzavar előfordulhat több én [disszociáció, dezintegrált én – személyiség szétesése], de ott nincs állandó és folyamatos kapcsolat az egyes én-ek között.⁵⁴ Az ADHD-s betegek jelentős része magas tudatossággal működik és ennek eredményeként kizárólag csak saját magára és impresszióira emlékszik, ezáltal e személyek összhangban vannak magukkal, önazonosak és kongruensek,

⁵³Markus-Nurius:

https://web.stanford.edu/~hazelm/publications/1986_Markus%20&%20Nurius_PossibleSelves.pdf (letöltés: 2024.04.27)

⁵⁴ Bántalmazó, áldozat és megmentő egy emberen belül: <https://minap.hu/cikk/szeretet-nem-art> (letöltés: 2024.04.27)

vagy keltik szavahihető, becsületes ember benyomását. Ezen adottságuk miatt gyakran meggyőzőek, átlagon felüli érdekérvényesítő képességekkel rendelkeznek⁵⁵ és az ilyen típusú bűnelkövetők sikeresen képviselik magukat a tárgyalásokon büntetőügyekben, ritkán keverednek ellentmondásba, mindig a valóságnak megfelelően nyilatkoznak, azonnal beismerik az elkövetett bűncselekményt. Jellemzően olyan típusú bűncselekményeket követnek el, - még ha nem is tudatosan - ahol megengedett számukra a saját képviselő, amelyre igényt tartanak. Saját maguk védőjeként lépnek fel a tárgyaláson, mert maradéktalanul értik mások nézőpontját, és nézőpontjukat nem szívesen engedik át a védőknek.

1.3.10. Magasfokú kognitív empátia

A magasfokú kognitív empátia azt jelenti, hogy magasszinten értik és felismerik mások érzelmeit (saját érzelmeik, és saját maguk iránti érzelmeik nincsenek, egyáltalán nem önérzeteselek) maradéktalanul értik mások nézőpontját és arra tudnak reagálni, affektív empátiával azonban egyáltalán nem rendelkeznek, azaz nem képesek érzelmek átélésére. Ezzel az adottságukkal is eleget tesznek a magas beszámítási képesség követelményének⁵⁶, mivel pontosan látják saját magukat és működésüket az áldozat szemszögéből, amire például a traumatizált emberek - tipikus bűnelkövetők - nem képesek.

1.3.11. Impresszív világelsajátítás és közvetlen valóságalkotás

„Az impresszív világelsajátítás az a folyamat, ahogyan az atipikus tehetségű gyermek/ fiatal a benne lévő, valamint az őt körülvevő, világról, azok történeiről képet alkot, hogy azok alapján magában tudás, - képesség, készségkonstrukciót építsen fel.”⁵⁷

Az ADHD-s személyek ezen adottságuk birtokában gyakran az impresszióikon keresztül válnak képessé és hajlamossá a csalások elkövetésére. A csalások esetében

⁵⁵ DOMÁN 130.

⁵⁶ BLOOM 44. <https://www.psychologytoday.com/intl/blog/the-superhuman-mind/201909/are-psychopaths-mad-or-bad>

⁵⁷

https://wiki.zoldkakas.hu/hu/ZK_Min%C5%91s%C3%A9g%C3%A1ny%C3%ADt%C3%A1si_Rendszer/Fogalommeghat%C3%A1roz%C3%A1sok/Impressz%C3%ADv_vil%C3%A1gelsaj%C3%A1t%C3%ADt%C3%A1s
(letöltés: 2024.04.27)

megfigyelhető, hogy leggyakrabban olyan foglalkozásúnak adják ki magukat, amelyek - saját adottságaiknak leginkább megfelelnek-, vagyis kimagasló mentalizációs képességeket igényelnek.

A mentalizációs képességek - dr. Bérdi Márk pszichiáter szerint „*intuitívak, impliciték, nem tudatos műveletek.*”⁵⁸ Minél intenzívebben képesek érzékelni az érintettek a külvilágot, az általuk és a számukra létező valóság is annak mértékében alakul, annak megfelelően változik.

1.3.12. Produktív szabálykezelés

Az ADHD-s és az ADHD-val komorbid antiszociális személyiségzavarban szenvedő betegek egy jó részére kifejezetten jellemző a magas morális érzék és a szabályok magasszintű értéke.⁵⁹ Ez első olvasatra meglepő lehet, hiszen a közvélekedés mind az ADHD-sokat, mind az antiszociális személyiségzavarban szenvedőket egyértelműen amorálisnak tekinti és tartja számon, de sok kutatás már kimutatta, hogy már gyerekkorban is igénylik azokat a keretszabályokat, amelyek kijelölik a mozgásterüket. Kezelésük, gyógypedagógiai fejlesztésük is jó részt a szabályok ismeretére, mint sajátos nevelési igényükre épül.⁶⁰ ADHD-s tanulók egy részére kifejezetten jellemző, hogy globálisan, holisztikusan gondolkodnak, és a tények helyett a minél többszámú összefüggés kimutatására és használatára helyezik a hangsúlyt, és hogy kedvelik és előszeretettel tanulmányozzák a bonyolult szabályrendszereket, szívesen játszanak olyan játékot, vagy űznek olyan sportot, ami bonyolult szabályrendszerre épül. (pl. asztalitenisz). Akadnak közülük néhányan, akik a szabályokat konstrukcióként értelmezik, árnyalatokat fedeznek fel köztük, képesek rangsorolni őket, különösen érzékenyek a szabályok ütközésére és a hiátusokra, jogszabályok esetében joghézagokra is. Az ADHD-s elkövetőket magas belátási képesség jellemzi és rendkívül gyakori, hogy a szabályok alapos tanulmányozása mellett követik el a bűncselekményeket (például gazdasági bűncselekményeket is). A szabályokat képesek dimenzionálni: úgy tudják felépíteni, mintha azok téglák lennének, így könnyen megtalálják a

⁵⁸ Dr. Bérdi Márk pszichiáter hivatalos honlapja www.berdimark.hu (letöltés: 2024.04.27)

⁵⁹ HARMATINÉ OLAJOS-PATAKI-K.NAGY- 47.

⁶⁰ https://semmelweis.hu/klinikai-pszichologia/files/2018/11/Mikl%C3%B3si-M_Gyermekkori-magatart%C3%A1szavarok-%C3%A9s-hiperaktivit%C3%A1s-viselked%C3%A9ster%C3%A1pi%C3%A1ja-2018.pdf (letöltés: 2024.04.27)

réseket. Magas szabályértelmező képességüket a szabályok megszegésére használják.

1.3.13. Énképhiány

A külvilág intenzív érzékelése miatt már volt róla szó, hogy nem tud kialakulni az érintettek személyisége. A neveléstudomány fehér lapként (tabula rasa) írja le a csecsemő tudatát, aki ezért csupán a tapasztalás által, vagyis a környezet, a nevelés, a tanulás és az utánzás révén sajátítja el a különböző készségeket. Az ADHD-s és antiszociális egyének esetében ez a lap fehér marad⁶¹, tehát nem alakulnak ki: énkép, személyiség, vonások, tulajdonságok, szokások, emlékezet, emlékezet hiányában attitűd, vélemény, érzelmek, önérzet, szeretet, rokonszenv, ellenszenv, rosszindulat, jóindulat, szorongás, félelem, tanulási képesség, tapasztalati tanulás, nem látják magukat más emberekkel relációba, nincsenek élményeik, hobbiik nincsenek, ez adja a magyarázatot arra, hogy a betegségben érintettek miért tudnak annyira rugalmasak lenni. Gyakori a nevelhetetlenség megélése az ADHD-s gyermekkel, fiatallal kapcsolatban.

*„Az érzékelés és észlelés által felfogott, figyelemmel kísért folyamat, amely a megjegyzés (bevésés), a raktározás (megtartás), ill. a felidézés műveletei segítségével kapcsolatot teremt a múlt és jelen tapasztalatai között.”*⁶² Ez az ADHD-s betegek esetében hiányzik. A figyelemhiánya emlékezeti deficitet okoz, amely gátolja az olyan pszichés folyamatokat, mint a gondolkodás, tanulás, képzelet. Elsősorban mindezek hiánya az, ami megkülönbözteti őket az emberek többségétől. Mindezek tükrében teljesen helytálló, ahogy Harvey Cleckley határozza meg a pszichopátiás beteget: *„A normális ember tökéletes másolata, amely egy az élméjűséget tükröző álarcval rejt el belső emberi hiányosságait”*⁶³. Fontos látni, hogy ezekben az emberekben az egocentrikusság elsősorban azért alakul ki, mert az ingerek intenzív érzékelése miatt nem tudnak magukhoz kapcsolódni, folyton mások intimszférájában vannak jelen, ezért akarnak állandóan magukkal foglalkozni, ezért kórosan egocentrikusak. Mivel belül semmilyen mentális folyamat nem történik, szórt és diffúz figyelmük teljes mértékben a külvilág felé kifelé fordul (extrovertáltság). Azért tudják magas szinten érteni az embereket, mert belül semmi nincs, így nem keverik össze magukat a másik

⁶¹ CAVANAGH 10.

⁶²

http://www.igypk.hu/mentorhalo/tananyag/A_pedagogiai_diagnosztika_elmleti_s_gyakorlati_tartalmi_megjtsaV2/101_az_emlekezet_fogalma.html (letöltés:2024.április 27)

⁶³ CLECKLEY 10.

emberrel, mint más mentális betegségben szenvedők.

1.3.14. Nyereség és veszteségélmények hiánya

A következményeket főként időfogalmuk („*nincs jövő, vagy nem biztos, hogy lesz jövő*” „*a múlt távoli, a jövő távoli, tervezni örökkévalóság*”) és divergens gondolkodásuk⁶⁴ miatt nem képesek felmérni, utóbbi miatt úgy vélik egy cselekménynek szerteágazó következményei lehetnek, nem csupán egyetlen következmény. Emiatt belenyugszanak az általuk elkövetett cselekmények következményeibe. Nem érznek nyereségélményt, sem veszteségélményt, emiatt egyáltalán nem reagálnak a büntetésekre, jutalmazásra.⁶⁵ Ebből fakadóan képtelenek a mérlegelés képességére, hiszen az időtartamot jelent. A nyereség és veszteségélmények hiánya az alacsony önérzetre, és az öröm és fájdalomérzet hiányára vezethető vissza, amit szintén az idegrendszeri működés okoz. Erre példa az, amikor valamilyen halálesetről értesülnek: abban a pillanatban feldolgozzák az információt, és lépnek tovább a következő pillanatra. Nincs gyász: a halált természetes dolognak, az élet velejárójának tekintik.

1.3.15. Ingerszegény környezetben tartózkodás - térbeli kiilleszkedés a társadalomból

Az ADHD-s betegek gyerekkoruktól fogva az intenzív idegrendszeri érzékelésük miatt sok időt igyekeznek ingerszegény környezetben, egyedül tölteni.⁶⁶ A gyógypedagógiai, gyermekpszichiátriai ajánlások is tartalmazzák az ingerszegény környezet kialakításának tervét - ez olyan lakóhelyiség kialakítását jelenti, ahol a falak üresek, a tér átlátható, és a lehető legminimálisabb a berendezési tárgyak száma (mindössze egy ágy, egy éjjeli szekrény és egy olvasólámpa). A család bűncselekmény elkövetése esetén gyakori szökés elrejtőzés szempontjából kiemelten fontos az a képesség, hogy tudjanak akár évekig egyedül lenni valamilyen jellemzően ingerszegény környezetben és hosszútávon, tartósan el tudjanak

⁶⁴ „A gondolkodási stratégiáknak két típusa van: a konvergens és a divergens gondolkodás. A konvergens gondolkodást jellemzi a logikus következtetés, absztrakciós képesség, szabályosságok felismerésének képessége. A feladat megoldása során összetartó, szűkítő gondolkodásmód a meghatározó. A divergens gondolkodás során előtérbe kerül a kreativitás, a gondolkodás könnyedsége, folyékonyága, minél több ötlet felvetésének a lehetősége, új szempontok, módszerek figyelembe vétele, eredetiség, problémaérzék. Lestyán 25-33.”

⁶⁵ DOMÁN 126.

⁶⁶ https://semmelweis.hu/klinikai-pszichologia/files/2018/11/Mikl%C3%B3si-M_Gyermekkori-magatart%C3%A1szavarok-%C3%A9s-hiperaktivit%C3%A1s-viselked%C3%A9ster%C3%A1pi%C3%A1ja-2018.pdf ld. 36. dia (letöltés: 2024.04.27)

rejtőzni a hatóságok elől. Ehhez nem csak vagyonnal, hanem gyakran a szükséges mentális adottsággal is rendelkeznek, az ingerek hatására mivel állandóan érzékelik az őket körülvevő személyek jelenlétét, sosem érzik magukat magányosnak, sőt kifejezetten az egyedüllétre törekednek. Ez az, ami miatt az ingerszegény büntetés-végrehajtási intézet nem jelent számukra magányt, elszigeteltséget, büntetést. A büntetés emiatt nem képes elérni a célját, éppen ellenkezőleg, megpihenteti érzékeiket. Ezért sincs a büntetésnek számukra visszatartó ereje, és ezért gyakori a bűnismétlés és az újabb csalások elkövetése. A börtönben is pillanatokban gondolkodnak, nem időtávatban, így számukra nem tűnik hosszúnak a büntetés.

1.3.16. A tanulásra való képtelenség

A mentalizációs készségek genetikailag öröklődő tulajdonságok, ha kimagaslóak az egyén gyakran érzi azt, hogy nincs szüksége szociális tanulásra. Az ADHD-s agy működése miatt egyáltalán nem érzi a tanulás szükségességét- ha minden ösztönösen megy, mi szükség volna tanulásra? Mivel elég információhoz jutnak hozzá az ingereken keresztül közvetlenül, nem igénylik a közvetett forrásokból való tájékozódást (jellemzően nem olvasnak, nem néznek filmeket, nem interneteznek sokat, nem beszélgetnek másokkal, nincs rá szükség).

Az idegrendszeri működést olyan fokú károsodások jellemzik, amelyek tanulási nehézségeket eredményeznek. Ilyenek a végrehajtó és tervező funkciók károsodása, a memória deficit, a szinte teljesen hiányzó verbális memória. A tanulási folyamathoz szükség van tükörmozdulatokra, ismétlésre, monotoniatűrésre, másolásra, utánzásra. Ez a típusú neurobiológiai működés utóbbi kettőt teljesen nélkülözi.⁶⁷ Emellé súlyosabb esetekben járulhatnak még olyan képességzavarok, mint a diszgráfia és diszlexia.⁶⁸

Ugyanakkor nehezen boldogulnak a tényalapú tudás megszerzésével, borzasztóan gyenge a verbális memóriájuk (képtelenek a szószerintiségre) – ez egy diagnosztikai kritériuma is a betegségnek (ld. verbális teszt)⁶⁹. Gyakran összefüggéseikben hamar megértene egy-egy jelenséget, amely miatt megunják az iskolai tanórákat, félbe hagyják az órai foglalkozást. Az is előfordul, hogy bekiabálják az összes jó választ, nem hagynak

⁶⁷ <https://index.hu/tudomany/2023/09/25/adhd-figyelemhiany-hiperaktivitas-zavar-erzelmek-kreativitas-stressz/> (2024.április 27.)

⁶⁸ HARMATINÉ OLAJOS- PATAKI – K. NAGY – 11-12.

⁶⁹ BROWN 29.

másokat szóhoz jutni. Jellemzően drámaian alacsony az általános műveltségük, ami gyakori ismertetőjelük. Vannak kifejezetten tehetséges tanulók is közöttük, kivételek mindig vannak.

A másik probléma, hogy gyakran sem ők maguk, sem szüleik, sem az iskola nem fogalmaz meg feljuk elvárásokat. A szülők – főként magukból kiindulva – nem várják el, hogy (jól tanuljanak vagy dolgozzanak), az iskola meg gyakran kedvez nekik, vagy lemond róluk. Gyakori az amotivációs szindróma.

1.3.17. Fokozott önállóságigény⁷⁰

Az ADHD-s betegek 90% -100%-a küzd kapcsolati problémával (ez gyakran inkább a környezetük problémája, mintsem az övék) nagyrésztük egyáltalán semmilyen mértékben nem vágyik emberi kapcsolatokra, se olyan meghatározó kapcsolatra, mint barátság, szerelem. Másoknak futó kapcsolataik, rövid házasságaik vannak. Több kutatás igazolta, hogy többnyire egymással építenek ki kapcsolatot ezek a mentális betegek, aminek az öröklődés és az atipikus családok és az újratermelődés szempontjából van jelentősége, ugyanakkor ezek a kapcsolatok is gyakran csak rövidtávra szólnak, emiatt sok az egyszülős család. Ez az egyetlen mentális zavar, amelyben az egyén jól viseli az ürességérzetét és azt nem hiányként éli meg.

1.3.18. Az Edison - tényező

Az atipikus családok elkövetők kapcsán az amerikai pszichiáterek két pszichológiai fogalmat használnak. Az egyik az Edison-tényező⁷¹, a másik az Imposztor szindróma. Az Edison tényező vagy Edison-faktor, a sokoldalú feltalálóról és reneszánsz emberről, Thomas Alva Edisonról kapta a nevét azok kapcsán az atipikus családok elkövetők kapcsán használják akik olyan kriminen életutat tudnak felmutatni, amely sokoldalúságával (több személyazonosság és foglalkozás; többrendbeliség: sok sértett térben és időben; és a teljesítményével- (magas az okozott vagyoni kár) lenyűgözi az embert, noha iskolai végzettség ezt nem támasztja alá (csupán közepes vagy alacsony iskolai végzettséggel rendelkezik). Az Edison-tényező összefüggésbe hozható az állandóan nyitott (és ezért

⁷⁰

http://www.igypk.hu/mentorhalo/tananyag/A_pedagogiai_diagnosztika_elmleti_s_gyakorlati_tartalmi_megjtsaV2/1413_szekunder_tnetek.html (letöltés: 2024.04.27)

⁷¹ HARTMANN 101.

könnyen elterelhető) tudatállapottal és a szabad gondolkodásra való hajlammal. Ilyen atipikus csaló elkövetők: *Frank Abagnale*⁷², *Bósa István*, *Stephen Jay Russell*.⁷³

Azokra is jellemző az Edison tényező, akik nem bűnelkövetők - sok alkalmi munkavállaló van köztük, akár havonta is válhatnak munkahelyet.

Az imposztor-szindróma pedig, azt jelenti, hogy a velük készült interjúk kutatásokban már a gyermek és fiatal betegek adottságaik miatt is sokszor érzik magukat szélhámosnak, csalónak és akként határozzák meg magukat.⁷⁴ Ez is fontos elem.

1.3.19. Többségük nem traumatizált és nem nárcisztikus

Elég sok kriminálpszichológus kérdőjelezi meg a sötét triád elméletét, mivel sok esetben az antiszociális személyiségzavarban normális családi hátteret tapasztalunk az egyes elkövetők életének vizsgálatakor és ilyenkor a genetikán kívül nem sok magyarázatot találnak a bűncselekmények elkövetésére. Manapság a kriminológia és az emberek is igyekeznek mindent nevelési problémákkal magyarázni, de az orvostudomány álláspontja szerint az ADHD esetében nem nevelési hibákból eredeztethetők a viselkedési problémák. A mentális betegekre betegségük miatt egyébként sem lehet az általános pszichológiai és szociálpszichológiai törvényszerűségeket alkalmazni. A fent felsorolt jellemzőkből az is tisztán látszik, hogy azok egyike sem lehet jellemző a tipikus traumatizált elkövetőkre. Ha nincs trauma, nincs sérülés, ha nincs sérülés nincs nárcisztikus személyiségzavar. A tipikus elkövetők gyakran komplex traumatizációtól szenvednek, ami azt jelenti, hogy az őket ért trauma (PTSD) hatására egyszerre egy időben képesek mutatni az összes mentális betegség tüneteit. Ez egy teljesen ellentétes elkövetői minőség.

Az ADHD-ra jellemző képességek, készségek önmagukban tökéletesen semleges adottságok. Használhatók jóra és rosszra. A deviancia szó szerinti értelmében csupán "eltérést" jelent. A kriminológia tudománya - ahogyan ez a dolgozat is a negatív irányú eltérést kutatja. Pozitív irányú eltérésként értékelhető lehet például, ha az ADHD-s egyén a benne rejlő speciális adottságokat a társadalomra nézve hasznosan kamatoztatja, pszichiáterré,

⁷² Frank W. ABAGNALE – önéletrajza – A Stan Reddinggel közösen írt *Kapj el ha tudsz* című könyvben található.

⁷³ Stephen Jay RUSSELL önéletrajzi könyve mindegyiküknél ASPD-antiszociális személyiségzavart diagnosztizáltak – életrajzi könyveik és interjúk alapján.

⁷⁴ <https://www.psychologytoday.com/intl/blog/on-your-way-with-adhd/202302/the-connection-between-adhd-and-imposter-syndrome> , bővebben ld. itt : <https://edgefoundation.org/adhd-and-impostor-syndrome/> (letöltés 2024.április 27.)

rendőrré vagy egyéb nyomozóvá, tűzoltóvá, büntető ügyvéddé, üzletemberré, nővérré, sportolóvá stb. válik, mert. A leírást olvasva akár egy hűvösebb vérmérsékletű normális emberről is készíthető volna ilyen jellemzés, gyakran igen alacsony mértékű az az eltérés, amit az ADHD-s beteg mutat a normálshoz képest. Sokan nem is tudják, hogy érintettek lehetnek a betegségben. Többségük normális is a mindennapokban, még az antiszociális személyiségzavarban szenvedők egy része sem kerül szembe a törvénnyel. Azoknak, akiknek mégis alapvetően lenne rá lehetőségük, hogy normális életet éljenek, valamiért mégse sikerül.

1.4. A család hatásai

Az atipikus emberek – mivel az ADHD egy kivételes gyakorisággal öröklődő betegség – atipikus szülőtől vagy szülőktől származnak. Az atipikus szülő gondolatolvasó szülő „*A szenzitív anya ráhangolódik gyermeke jelzéseire. Elég jól és időben elég gyorsan reagál rájuk. Képes a dolgokat gyermeke szemszögéből látni. Gyermeke megértését nem zavarják saját tudattalan érzelmei... Rátermetten „olvassa” gyermeke jelzéseit. Még a legfinomabb, legapróbb jelzéseknek is érti az értelmét, és aszerint reagál azokra.*”⁷⁵

Az atipikus családokban a családtagok jól értik egymást, így kevésbé valószínű a bántalmazás, sokuk esetében inkább azt látjuk, hogy az érzékelésről leírtak miatt a családtagok a végletekig önzőek, csak saját magukkal foglalkoznak, nem látják relációba magukat egymással, kívülről szemlélve hidegnek tűnnek az ilyen családok. Az atipikus családokban nincs tekintélyelvűség, alá-fölé rendeltség, hanem személyközpontúan közelítenek egymáshoz, később emiatt problémát okoz a tekintélyszemélyek elismerése az iskolában és a munkahelyen.⁷⁶ Viselkedésmintázat sincs, minden családtag a külvilág impulzusaira és a pillanatra reagál. Gyakori a gyökértelenség és az állandó költözés.

1.5. Az iskola hatásai

Dankó Dávid szerint 10 osztályból 7-ben találkozhatunk olyan ADHD-s gyermekkel, aki nem részesül kezelésben.⁷⁷ Az ADHD-s fiatalok érzékelésükből fakadóan gyakran hidegek, távolságtartóak, magánzók, zárkózottak és hallgatók, magas önállóságigénnyel rendelkeznek és egyáltalán nem kívánnak kapcsolatokat kialakítani kortársaikkal, amellyel

⁷⁵ AINSWORTH 1969

⁷⁶ HULETT 11.

⁷⁷ DANKÓ 31-37.

egyértelműen nem tesznek eleget azoknak az iskola szabályrendszerébe tartozó normáknak, amelyek a közösségi értékeken alapulnak.

Az ADHD-s egyének viselkedését gyakran félreérti a környezetük, a pedagógusok, de nemcsak az övékét, a normálisan viselkedő egészséges családban felnőtt visszafogottabban viselkedő kortársakét is, mivel az iskolai bántalmazó számára a bántalmazás a normális, mert csak azt ismeri, abban nő fel. Ezek az iskolai bántalmazók nem bántalmaznak, hanem szülői mintát követnek és magukat vetítik ki mindenre. Az ADHD-s személyek gyakran érzékelik és ki is használják ezt a rendhagyó működést.

Nem érzik magukat kiközösítve, hiszen be sem akartak illeszkedni, nincs veszteségélmény. Bántalmazóikat kihasználják: csálnak, átverik tanáraikat, diáktársaikat, meglopják őket és az intézményt, okiratokat hamisítanak vagy kéregetésből tartják fenn magukat, ezt a magatartást igazságérzetük motiválja, fontos, hogy az ilyen típusú deviancia a későbbiekben is megmaradhat és munkahelyi devianciává válhat.

Ezért fogalmazódik meg gyakori érvként, hogy ADHD esetében védőfaktor lehet a magániskola, ahol hasonlókkal járhat együtt, és ahol jobb a szaktanárellátottság, a gyógypedagógiai fejlesztés. Egyetértek ezzel az érvvel, ez az egyének és a környezetének is jobb lehet rövid és hosszútávon egyaránt, win-win helyzetet eredményezhet és a fentiek ismeretében csökkentheti a bűnözésre való hajlamot. Itt nagyobb eséllyel találkozhat hozzá hasonló személyekkel, akár tanárokkal, akár diákokkal, és köthet barátságot. A barátok szintén védőfaktort jelenthetnek a bűncselekmények elkövetésével szemben, és nagyobb eséllyel értik meg őket egy ilyen közösségben. Ha magántanulóként tanulnak, az is eredményes lehet a bűnözővé válás megelőzése szempontjából.⁷⁸

E fejezet összegzésképpen elmondható, hogy az ADHD-s egyének esetében rendkívül magas azon kockázati tényezők száma, amelyek a bűnözői karrierre determinálják az egyént, ugyanakkor a táblázatból az is kiolvasható, hogy azon védő tényezők szerepe is hangsúlyos lehet, amelyeket az előbbiekben foglaltam össze.

⁷⁸ HALLER 31.

1. Ábra: A bűnözés kockázati tényezői⁷⁹

Szint	Kockázati tényezők		Védő tényezők
Egyén	Korai (6-11 év)	Késői (12-14 év)	
	Bűnelkövetés Drogfogyasztás Nem (fiú) Agresszió Hiperaktivitás Antiszociális viselkedés Kitettség tévéerőszaknak Orvosi-élettani problémák Alacsony intelligencia Antiszociális attitűd Becstelenség	Bűnelkövetés Nyugtalanság Koncentrációs nehézség Kockázatvállalás Agresszió Nem (fiú) Fizikai agresszió Antiszociális attitűd Személyek elleni bűnözés Antiszociális viselkedés Alacsony intelligencia Drogfogyasztás	Devianciával szembeni intolerancia Magas intelligencia Nem (lány) Társadalmi fogékonyság A törvénytisztelő büntetésének tudata
	Kockázati tényezők		
Család	Korai (6-11 év)	Késői (12-14 év)	Általában véve
	Alacsony szociális státus Antiszociális szülők Rossz szülői kapcsolat Kemény/laza/következetlen fegyelmezés Elvált szülők Szülőktől való elszigetelődés Más tényezők Erőszakos szülők Elhanyagoltság	Rossz szülői kapcsolat Kemény/laza fegyelmezés Hiányos felügyelet Gyenge szülői elkötelezettség Antiszociális szülők Elvált szülők Alacsony szociális státus Erőszakos szülők Családi konfliktusok	Meleg, támogató viszony a szülők vagy más felnőttek részéről Szülők kedvező ítélete a barátokról Szülői felügyelet
Iskola	Rossz hozzáállás Rossz teljesítmény	Rossz hozzáállás Rossz teljesítmény Bukás (sikertelenség)	Elkötelezettség az iskolával szemben Normakövetés jutalmazása Jó szaktanár ellátottság
Barátok	Gyenge szociális kapcsolatok Antiszociális társak	Gyenge szociális kapcsolatok Antiszociális, bűnöző társak Bandatagság	Normakövető barátok
Közösség		Bűnözés és drog Szétzüllött környezet	

⁷⁹Forrás: Az Egyesült Államok Tisztifőorvosának Hivatala által készített táblázat , közli Haller uo.

2. A csalás büntetőjogi szabályozása és annak előzményei

A csalás – mint vagyon elleni bűncselekmény – a legrégebbi és legrégebben szankcionált bűncselekmény, melyet változatos módszerekkel lehet megvalósítani⁸⁰. A jogfejlődés mindig felismerte ezeket a mindennapi gyakorlatban jelenlévő módszereket és a lehető leggyorsabban igyekezett büntetést rendelni hozzájuk. A büntetőjognak elsődleges feladata az emberek közösségi együttélésének, az életviszonyoknak védelme, illetőleg az, hogy a szabályozott jogviszonyok – elsősorban tulajdoni, dologi, kötelmi, öröklési viszonyok- megsértése esetén gondoskodjon a jogsértő személy megbüntetéséről, amelyek révén valósul meg a társadalmi rend védelme.⁸¹

A csalás deliktuma különös figyelmet igényel a büntetőjogi és polgárjogi felelősség szempontjából. Az alábbiakban azokat a fontosabb állomásokat mutatom be, amelyek a mostani Btk. különös részi tényállásának kialakulásához vezettek.

2.1.Csalás, mint deliktum a római büntetőjogban

Szakdolgozatom jogtörténeti részét a római joggal kell kezdeni, hiszen a csalás jogi megítélését és az egyes törvényjavaslatok kidolgozását a csalás modernkori büntetőjogi szabályozásáig, azaz a Csemegi Kódextől kezdődően alapvetően meghatározta az, ahogy a római jog a csalást nevesítette, minősítette és szemlélte. Azért is fontos a római korba visszamenni, mivel azóta vannak vagyon elleni támadások és sérelmek, amióta az egyén vagyonnal és tulajdonnal rendelkezik. Marton Géza szerint a római jog az alábbi bűncselekményeket nevesíti: „*furtum, damnum, iniuria, metus, dolus, fraus creditorum*”⁸². Kezdetben a római jog nem büntetett minden csalást, „*csak azokat, amelyeket a magistratus tényállásszerűen e cselekmény alá vont azaz a magistratus mérlegelése alapján minősült vagy nem minősült egy adott cselekmény csalásnak.*”⁸³ A XII. táblás törvények már a csalás deliktumába sorolta – a hamis bírót, a hamis tanút, a kliens becsapását és a választásnál a

⁸⁰ GÖRGÉNYI

⁸¹ SÁNTHA 1.

⁸² AMBRUS 6. https://ugyeszeklapja.hu/wp-content/uploads/2021/06/UL_2021_1-2beliv-v2.pdf

⁸³ ZLINSZKY 134.

szavazatok vásárát. A lex Cornelia testamentaria nummaria vagy másképp lex Cornelia de falsis a csalás büntettének körébe sorolja az alábbiakat végrendelet-hamisítás; pénzhamisítás és nemesfémekkel kapcsolatos büntettek; perviteli és ügyvédi büntettek; rokonság vagy rang tettetése; hamis súly és mérték alkalmazása; calumnia(rágalmazás); dolus és stellionatus.⁸⁴ A gyakorlat azt mutatta, hogy valóban ezek a római jog által meghatározott büntettek voltak azok a legősibb csalási formák, amelyek még napjainkban is jellemzők. A dolus és stellionatus vonatkozásában annyit kell megjegyezni, hogy a csalás tényállása a 19. század végéig nem volt önálló tényállás, hanem azt a stellionatus-sal együtt értelmezték, mint tényállást (falsum⁸⁵ et stellionatus). A falsum római jogi értékelése így módon nagyon sokáig fennmaradt: a falsum inkább a hamisítás fogalmát fedte le, amelyhez köthetően, amellyel együttes értelmezésben vagy alatt a csalási cselekményt (stellionatus)⁸⁶ rendelték büntetni. A csalás büntette mindig is különös helyet foglalt el a vagyon elleni bűncselekmények között, mivel amíg más vagyon elleni bűncselekményeket (pl. a lopást, sikkasztást) viszonylag könnyű felismerni és elhatárolni más bűncselekményektől, addig a csalást nem mindig egyszerű bizonyítani: gyakran kérdéses az elkövető büntetőjogi magatartásának megítélése.⁸⁷ Makó Klaudia családjogi ügyvéd emiatt a csalást „a bűncselekmények jolly-jokerének” tekinti⁸⁸.

2.1.2.A csalás büntetőjogi megítélése Szent Istvántól a Tripartitumig

I. (Szent) István (975-1038) királysága az új társadalmi berendezkedést hozta magával egy újabb, az addigiakhoz képest keményebb, szigorúbb, megtorlóbb jellegű büntető jellegű jogszabályból álló büntetőjog kialakítását. I. István törvényeiben, Dekrétumainak Második

⁸⁴<https://www.arcanum.com/en/online-kiadvanyok/Lexikonok-okori-lexikon-CA894/f-CB843/falsum-CB854/> (letöltés: 2024. április 27.)

⁸⁵ „Falsum est quid-quid in veritate non est, sed pro vero adseveratur” — mindaz falsum, ami a valóságban nem úgy van, de valónak tüntetik fel – a falsum tehát a valóság meghamisítását jelentette

⁸⁶ A stellionatus bármely olyan csalási cselekményt is jelentette, amelyek nem voltak hamisításhoz köthetők (Madaí 26)

⁸⁷ https://webugyved.blog.hu/2019/04/08/csalas_a_buncselekmenyek_jolly-jokere (letöltés: 2024.04.27)

⁸⁸ MAKÓ Klaudia hivatalos honlapja: www.webugyved.hu (letöltés: 2024.04.27)

könyvében⁸⁹ a lopás és a lopás jellegű deliktumok mellett már egyes csalás jellegű deliktumok is megtalálhatók voltak. „*És ha valaki elrejtí a tizedet, kilencz részt adjon érte*” – ez a csalásra, azon belül adócsalásra utal. Az elrejtést itt elkövetési magatartásként értelmezik egyes jogtudósok, amellyel a tévedésbe ejtés, mint tényállási elem megvalósul; véleményük szerint ez tekinthető a csalás ezen tényállási elemének legkorábbi megjelenésének a magyar jogtörténetben, amelyhez vagyoni jellegű szankció van hozzá rendelve.⁹⁰

Szent László törvényeinek elemzéséből az derült ki, hogy az ő uralkodása idején a csalás már nem elrejtéssel, mint elkövetési magatartással volt, hanem valótlan tartalmú nyilatkozat megtételével „*hamis esküvéssel (hamis esküvel)*”, szóban és tevéssel megvalósítható, és arra következtetnek, hogy ez lehetett akkoriban az egyetlen elkövetési magatartás is.⁹¹

A következő jelentős állomás Werbőczy István Hármaskönyve, azaz a Tripartitum volt. Ez egy szokásjogi gyűjtemény volt. Ez a korabeli Magyarország jogi szabályainak és szokásjogainak összegyűjtése, rendszerezése és írásba foglalása volt, de iure nem emelkedett jogerőre, azonban de facto jogszabálynak minősült és a bíróságok is alkalmazták.⁹² Ebben csalás néven nem található deliktum, viszont álarc vagy névbirtoklás illetve vértagadás néven találunk csalás jellegű deliktumot⁹³, melyek közül az előbbi Angyal Pál és Pauler Tivadar jogászok szerint⁹⁴ elsősorban azért jelentős, mert a javakban történő megkárosítást, mint tényállási elemet fogalmazza meg, melynek szankciója a „*károk és költségek megtérítésén felül becstelenség*”.⁹⁵ Utóbbin pedig a családtagok kizárását jelentette az örökségből, azáltal, hogy „*örülteknek, holdkórosnak, őrjöngőnek és a birtokok*

⁸⁹ <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/MagyarNemzetTortenete-a-magyar-nemzet-tortenete-9A23/szilagyi-sandor-a-magyar-nemzet-tortenete-21F2/magyarorszag-a-kiralysag-megalapitasaig-21F3/a-vezerek-kora-es-a-kiralysag-megalapitasa-irta-marczali-henrik-2711/otodik-konyv-szent-istvan-kiralysaga-2A4B/i-fejezet-istvan-torvenyei-2A4E/> (letöltés: 2024.04.27)

⁹⁰ MADAI (2011) 14.-15.

⁹¹ MADAI (2011)16.

⁹² KORSÓSNÉ 34.

⁹³ KORSÓSNÉ 107-110.

⁹⁴ MADAI (2011) 16-17.

⁹⁵ MADAI (2011) 20.

kormányzására képtelennek”⁹⁶ hazudták őket. Ezzel összefüggésben a Hármaskönyvben már helyett kapott az álllevél-költés deliktuma is. Ezek, mint a személyre vonatkozó megtévesztő magatartásokként vannak jelen és kaptak helyet a Tripartitumban.

2.1.3. Az 1795-ös büntető-kódex tervezettől a Csemegi kódexig

Az 1795-ös büntető-kódex tervezet (Codex de delectis eorumque poenis), már anyagi jogi (második részében) szabályok mellett eljárás jogi szabályokat (első részében) is tartalmazott, azonban az Országgyűlés elé nem került megvitatásra, ami miatt értelemszerűen törvényerőre sem emelkedhetett.⁹⁷ A tervezet négy év munkájának eredménye volt, hatott rá a francia felvilágosodás, középpontjában a tulajdon védelme állt. A vagyon elleni deliktumok szélesebb körét tartalmazta „*A polgárok javait, vagyonát és szabadságát veszélyeztető büntettek*” c. fejezetről” rész. (a XXXIV. szakasztól a XLIII. szakaszig).⁹⁸ A csalárdságot és a csalást az XL. szakasz tartalmazta. A csalást büntetőjogi értelemben ekkoriban még nem szakadt el bűncselekményként az okirat hamisítástól (stellionatus et falsum).⁹⁹

Az XL. szakasz három főegységből épült fel, az első az alaptényállást a következő módon fogalmazta meg: „...*ahányféle a más kárára irányuló csalás lehet, csaknem annyi a csalás büntettének faja is. Mivel pedig valamennyit felsorolni képtelenség, e helyütt a csalásnak néhány példáját soroljuk fel, amelyekből a többi már értékelni lehet.*”¹⁰⁰ Emellett a csalás tényállásának megfogalmazásában is egyre közelebb kerül ekkor a napjainkban hatályos tényálláshoz. „*Az igazságnak bármilyen álnok ravaszsággal történő, mások becsapására vagy megkárosítására irányul megváltoztatása vagy elkendőzése*”¹⁰¹, ebben benne van a tévedésbe ejtés, mint elkövetési magatartás; megjelenik a megkárosításra irányulás, mint eredmény és célzat. Werbőczy előbb említett Hármaskönyvében megnevezett csalás jellegű deliktumait is implementálta ez a törvényjavaslat. Az 1795-ös törvényjavaslat ezen felül arra nézve is jelentős, hogy általában a bűncselekmények vonatkozásában súlyosbító eseteket is felsorol, míg lopásnál a büntetés kiszabása esetében a nagyobb érték

⁹⁶ MADAI (2011) 21.

⁹⁷ BALOGH 2.

⁹⁸ MADAI (2011) 22-24.

⁹⁹ KORSÓSNÉ 139-156.

¹⁰⁰ MADAI (2011) 26-27.

¹⁰¹ MADAI (2011) UO.

egyértelműen súlyosbító körülménynek számított, a csekély érték pedig enyhítő körülménynek, addig a csalás esetében a büntetés súlyosbításánál a törvényjavaslat nem szólt az értékről, hanem csak a bűncselekmény külső körülményeiről, vagyis csak ha azt a „köz egészének kárára” „köz és magánkapcsolatok jogának megsértése”, és a többszöri visszaesés eredményeként való elkövetéshez, illetve ugyanezen deliktumhoz kapcsolódó büntetett előélet alapján határozta meg. Ezen felül a törvényjavaslat csalás esetén három szándékossági fokozatot különböztetett meg, amelyek közül a szándékosság első fokához a károk és költségek megtérítését és azon túl a lopásra irányadó büntetést, második fokához az első fok büntetésén felül a közhírré tételt, harmadik fokához pedig az első két fok büntetése mellé még a pellengérre állítást is hozzárendelte. Madai Sándor kutatása nyomán, a korszakból Hajdu Lajos: *Büntett és büntetés Magyarországon a XVIII. században* című gyűjtéséből már ismert volt egyetlen (!) olyan kivételes jogeset, ahol az elkövető hozzátartozója vállalja a kár jóvátételét a börtönbüntetés csökkentése, felfüggesztése reményében. „a 22 éves elkövetőt csalásért ítélték Besztercebányán börtönbüntetésre, azonban az elkövetés körülményei és a büntetés mértéke sem derül ki, mert az elkövető anyja vállalta, hogy a kárt egy éven és egy napon belül jóvá fogja tenni, mert az elkövető anyja vállalta, hogy mindaddig, amíg erre sor nem kerül, az elkövetőn végrehajtják a büntetést.”¹⁰²

Az 1843-as Deák Ferenc közreműködésével készült büntető anyagi jogi javaslatra¹⁰³ nagy hatást gyakorolt az előzőekben tárgyalt törvényjavaslat. A csalás tényállása a tervezet XXXVIII. fejezetének 373. §-ában fellelhető, és így hangzik: „A ki olly célzattal, hogy mást valaminek cselekvésére vagy elhagyására álnokul reá vegyen, s az által valakinek kárával magának vagy másnak jogtalan hasznot hajtson, valamenny dolognak tettelegi valóságát tudva és szándékosan vagy elferdíti, vagy akkor midőn azt felfedezni jogszerűleg köteles lett volna, eltitkolja, ha az által valakinek csakugyan kárt okozott, csalónak tekintik, s ha tette más súlyosabb büntetbe át nem ment, a 295. § rendelete szerint büntethetik.”¹⁰⁴ Ez a tényállás még közelebb esik a napjainkban hatályoshoz, elemeiben szerepel a célzat, az okozati összefüggés (kazualitás), az eredmény, és a tévedésbe ejtést már megkülönbözteti a tévedésben tartástól. Jól látható tehát a tényállás fejlődése.

¹⁰² MADAI (2011) 29.

¹⁰³ BALOGH 2.

¹⁰⁴ MADAI (2011) 30-31.

A törvényjavaslat 374. §-a alapján a tévedésben lévő személyt megerősíti az elkövető, azaz tévedésben tartja „*akár szóval akár cselekvése által*”.¹⁰⁵ Ebben már megfogalmazódik, hogy a tévedésben tartás megvalósulhat mulasztással, eltitkolással, hallgatással, nem tájékoztatással, ráutaló magatartással.

A Csemegi Kódex hazánk első írott büntetőkönyve volt (1878. V. törvény), amelynek általános része 1951-ig, különös része pedig 1962-ig maradt hatályban.¹⁰⁶ E kódex névadója Csemegi Károly volt államtitkár, kúriai tanácselnök, a Magyar Jogászegylet alapítója volt, akit a büntetőtörvénykönyvek tervezeteinek elkészítésével bíztak meg.¹⁰⁷ A csalás tényállása a Kódex II. Különös Részében a XXXI. fejezetében található. A Kódex 379. §-a a következő rendelkezést tartalmazta: „*A ki azon célból, hogy magának vagy másnak jogtalan vagyoni hasznot szerezzen, valakit ravasz fondorlattal tévedésbe ejt vagy tévedésben tart, és ezáltal annak vagyoni kárt okoz: csalást követ el.*” A csalás tényállását és a közokirat hamisítás tényállását a Csemegi Kódex már egymástól elválasztja, csupán egymást követi a két tényállás a *bűncselekmények felsorolásában*.¹⁰⁸ Ez a kódex egyik novuma. A csalást vagyon elleni bűntettként határozza meg.

A ravasz fondorlat, mint elkövetési mód egyszerre jelentett abszolút és relatív ravaszságot. Abszolút volt a ravaszság, ha az elkövetési magatartás olyan volt, amellyel mindenkit, bárkit meg lehetett téveszteni, relatív ravaszságon pedig azt értették, ha az elkövető felismerte a passzív alany műveltségbeli, ismereti, tapasztalati, életviszonybeli, szellemi állapotbeli hiányosságait és az alapján valósította meg a csalást.¹⁰⁹

A csalás minősített eseteit a Csemegi Kódex a következőkben állapította meg:

- ha a csaló annak elkövetése végett, közhivatalnoki jelleget vagy hatósági megbízást színlelt,
- ha közhivatalnok, ügyvéd, meghatalmazott ügyvivő vagy magánhivatalnok azt hivatala vagy megbízása körében követte el

¹⁰⁵ MADAI (2011) 32.

¹⁰⁶ LEHOTAY 56.

¹⁰⁷ <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/c-cs-74E9A/csemegi-karoly-74F89/> (letöltés: 2024.04.27)

¹⁰⁸ MADAI (2011) 36.-37.

¹⁰⁹ MADAI (2011) 40-48.

- ha a csaló, csalás miatt két ízben megbüntetve volt, és utolsó csalása elkövetését megelőző büntetésének kiállása óta tíz év még nem telt el (többszörös visszaesés megállapítása)
- ha valaki a csalást saját biztosított vagyonának megsemmisítése vagy megrongálása által követi el (ezzel a biztosítási csalást vezette be a törvénykönyv)¹¹⁰

Szintén fontos, hogy e minősített esetekben a bíróság a csalással okozott kár összegét nem vette figyelembe a büntetés kiszabásánál. A Csemegi Kódex a bűncselekményeket tényállásuk súlyossága szerint büntettekre, vétségekre valamint kihágásokra osztja, amelyekkel kapcsolatosan a nullum crimen sine lege és a nulla poena sine lege garanciális elvekkel összhangban rögzíti, hogy *„büntettet és vétséget csak azon cselekmények képezhetnek, melyet a törvény annak nyilvánít, valamint büntett vagy vétség miatt senki sem büntethető más büntetéssel, mint amelyet arra elkövetése előtt a törvény megállapított.”*¹¹¹ Ez alapján a csalás vétsége 1 évig terjedhető fogházzal és 500 Forintig terjedhető pénzbüntetéssel; a csalás büntette pedig 5 évig terjedhető börtönnel és 2000 Forintig terjedhető pénzbüntetéssel volt büntetendő.¹¹²

Itt kell megjegyezni azt főként az első minősített eset kapcsán, hogy a Csemegi-kódex nem szabályozta a befolyással üzérkedés bűncselekményt¹¹³, annak szabályozására csak jóval később az egyes közéleti visszaéléseket büntető rendelkezésekről szóló 1942. évi X. törvénycikkkel került sor. Eszerint befolyással üzérkedést követ el, *„aki a maga vagy más részére vagyoni előnyt követel vagy fogad el avégett, hogy valódi vagy színlelt befolyását valamely hatóságnál vagy közhivatalnoknál magánérdek előmozdítására érvényesítse, vétséget követ el és büntetése egy évig terjedhető fogház. A kísérlet büntetendő. A cselekmény büntett és büntetése öt évig terjedhető börtön, hivatalvesztés és a politikai jogok gyakorlásának felfüggesztése, ha a befolyásával üzérkedő a cselekmény elkövetésekor azt állítja vagy azt a látszatot kelti, hogy közhivatalnokot fog megvesztegetni (1. §) vagy tiltott módon megajándékozni (3. §), vagy a cselekmény elkövetésekor vagy befolyásának érvényesítésekor magát közhivatalnoknak, az*

¹¹⁰ MADAI (2011) 38-39.

¹¹¹ 1878.évi V. törvénycikk <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=87800005.TV&txtreferer=94500007.TV> (letöltés: 2024.04.27)

¹¹² LEHOTAY 55-56.

¹¹³ KISS 142.

országgyűlés, törvényhatósági bizottság, városi vagy községi képviselőtestület tagjának adja ki, egyenruhát, jelvényt, címet, rangfokozatot, rendjelet vagy díszjelet jogtalanul használ (1930:III. törvénycikk 82., 83. §), vagy a cselekményt üzletszerűen követi el.”¹¹⁴

Ez komoly hiányossága volt a Csemegi Kódexnek, figyelembe véve, hogy volt olyan jogeset, amely azzal zárult, hogy a Curia felmentette az elkövetőt, aki a sértett által közhivatalnok megvesztegetésének céljára átadott pénzt magára költötte.¹¹⁵ Napjainkra az alakult ki e két tényállás vonatkozásában, amit a Kúria jogelődje, a Legfelsőbb Bíróság néhány évvel ezelőtt egyértelműen rögzített, hogy „A befolyással üzérkedés Btk. 256. §-ának (2) bekezdés a) pontjában meghatározott minősített esete azonban a csalás törvényi tényállásához képest speciális törvényi tényállás. Az előbbi ugyanis – a hivatalos személy megvesztegetésének valótlan állítása vagy az ilyen látszat keltése folytán – szükségképpen feltételezi a másik fél tévedésbe ejtését, továbbá magában foglalja a csalás többi törvényi tényállási elemét, így a jogtalan haszonszerzés célzatát, valamint a károkozást is.”¹¹⁶ A befolyással üzérkedés tehát a Kúria szerint is speciális csalás, és a specialitás folytán a csalás nem kerülhet halmazatba a befolyással üzérkedéssel (illetve a pénzhamisítással, a költségvetési csalással, és az egyéb „csalás” jellegű tényállásokkal sem.)¹¹⁷

2.1.4. Az I. Büntetőnovellától az 1978. évi Büntető Törvénykönyvig

Az I. Büntetőnovella (az 1908. évi XXXVI. törvénycikk) – melynek megalkotása Balogh Jenő jogász, politikus, későbbi igazságügyi miniszterhez fűződik – újításai a következők voltak:

A ravasz fondorlatból, mint elkövetési módból fondorlat lett, ami miatt minden eset egyedi vizsgálatot igényelt, vagyis a bíróságon vizsgálták, hogy az elkövető mennyire lehetett tisztában a bűncselekmény elkövetése során a passzív alany (sértett) szellemi állapotával.¹¹⁸

Az alaptényállást a következőképpen módosította a jogalkotó:

¹¹⁴<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=94200010.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D42> (letöltés: 2024.04.27)

¹¹⁵ MADAI (2011). 44.

¹¹⁶ BH 2009.346. (LEGF. BÍR. BFV. I. 133/2009.)

¹¹⁷ GÖRGÉNYI 701.

¹¹⁸ MADAI (2011). 49.

„A ki azon célból, hogy magának vagy másnak jogtalan vagyoni hasznot szerezzen, valakit fondorlattel tévedésbe ejt, vagy tévedésben tart, és ez által annak, vagy másnak vagyoni kárt okoz, csalást követ el.” A jogalkotó elválasztotta egymástól a csalásban megtévesztett személyt a csalásban károsult személytől. Ez azt jelenti, hogy a sértett és a passzív alany személye azonos és különböző is lehet. Innentől kezdve az összes hatályban lévő büntetőtörvénykönyvünk így értelmezi a deliktumot. Ez egy nagy előrelépés volt, mert emiatt a hiányosság miatt a két törvény közötti „átmeneti időszakban” voltak olyan jogesetek, amelyekben nem tudták értelmezni és nem tudták bizonyítani a csalást, ami egyértelműen az elkövető felmentésével járt együtt.

A Csemegi Kódex már bűncselekménnyé és ez által büntethetővé tette a biztosítási csalást, ugyanakkor azonban érdemben nem foglalkozott a gyakorlatban már meglévő „*hitel csalárd (fondorlatos) megszerzésével*” és az abból származó károkkal sem. Az I. Büntetőnovella Btk. 384. §-ába önálló bűncselekményként iktatta be a hitelezési csalás tényállását: „*csalásnak tekintetik, és egy évig terjedhető fogházzal büntetendő: ha valaki, habár csalási célzat nélkül, ravasz fondorlattel más tévedésbe ejt, vagy tévedésben tart a végett, hogy attól magának hitelezést vagy hitelhosszabbítást eszközöljön ki.*”¹¹⁹

A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 1961. évi V. törvény 1962. július 1-jén lépett hatályba, és felváltotta a Csemegi Kódex különös részét. E büntetőtörvénykönyv általános részének, „*Büntető törvény feladata*” című szakaszában már előrevetíti azt az újfajta társadalmi berendezkedést, amely alapvetően meghatározza, mi az, amit hangsúlyozottan büntetni, szankcionálni kíván. „*E törvény feladata, hogy védje a Magyar Népköztársaság állami, társadalmi és gazdasági rendjét, az állampolgárok személyét és jogait, neveljen a szocialista társadalmi együttélés szabályainak a megtartására, valamint az állampolgári fegyelemre. Ennek érdekében meghatározza, hogy mely társadalomra veszélyes cselekmények büntettek, és hogy ezek elkövetőivel szemben milyen büntetések alkalmazhatók.*”¹²⁰ A törvény XVI. fejezete „*A társadalmi tulajdon elleni büntettek*” címet viseli, amelyen belül a személyi javak ellen elkövetett vagyon elleni bűncselekményeket találjuk, ez alapján a személyi javak a társadalmi tulajdon részei. A törvény a személyi javak és a társadalmi javak – mint jogi tárgyak – sérelmére elkövetett vagyon elleni bűncselekmények között – az államszocializmus eszméjével összhangban az utóbbiak

¹¹⁹ 3/2009. SZÁMÚ BJE HATÁROZAT

¹²⁰ https://jogkodex.hu/jsz/btk_1961_5_torveny_6483910 (letöltés: 2024.04.27)

javára tett különbséget, és a társadalmi tulajdon elleni magatartásokat súlyosabban szankcionálta, vagy csak azokat rendelte büntetni.¹²¹

A Büntető Törvénykönyv módosításáról és kiegészítéséről szóló 1971. évi 28. törvény már csupán a hanyag kezelés, a gondatlan rongálás és a feljelentés elmulasztása vonatkozásában alkalmazta a fentebb ismertetett eltérő jogi megítélést, így a személy elleni javak és a társadalmi tulajdonok innentől fogva a csalás bűncselekmény szempontjából azonos büntetőjogi védelmet élveztek.

A csalás törvényi tényállása a következőképpen módosult: „*Aki jogtalan haszonszerzés végett mást tévedésbe ejt vagy tévedésben tart, és ezzel kárt okoz, csalást követ el*”. Ezzel a bűncselekmény elnyerte napjainkban is hatályos formáját.

Az 1978 évi IV. büntetőtörvény könyvet négy éven át dolgozták ki, ma a régi Btk.-nak hívjuk, erre a büntetőjogi szabályozásra épült a jelenleg hatályos Btk., azaz a 2012. évi C. törvény.

2.1.5. A 2012. évi C. törvény

A 2012. évi C. törvény, amely 2013. július 1-jei hatálybalépésével – megfelelően a társadalmi, szakmai és nemzetközi igényeknek – a legtöbb újítást a vagyon elleni bűncselekmények közül a csalás vonatkozásában vezette be. Az új Btk. különös részében mind a gazdasági csalás, mind az információs rendszer felhasználásával elkövetett csalás önálló tényállást kapott. A gazdasági csalás vagyon elleni deliktumként történő bevezetését a következőképpen indokolták: „*A 374.§. rendelkezés a gazdasági csalás törvényi tényállását szabályozza. A gyakorlatban több ízben fordult elő az, hogy a jellemzően állami tulajdonú gazdasági társaság vezetői olyan tevékenységet végeztek, amely a gazdasági társaságnak milliárdos kárt okozott. Természetes személy megtévesztésének hiányában a csalás ezen esetekben nem volt megállapítható, holott magát a gazdasági társaságot, illetve annak szerveit tévedésbe ejtették. A hűtlen kezelés törvényi tényállása nem értékeli e cselekmények legfőbb jellegzetességét, azaz a megtévesztő magatartást. Ugyanakkor e cselekményeknél a büntetőjogi megítélés szempontjából kevésbé releváns az, hogy az elkövetőre rá van-e bízva a*

¹²¹ MADAI (2011). 51-52.

vagyon és megállapítható-e a köteleességszegés.”¹²² Az önálló tényállás létrehozására azért is szükség volt, mert a hivatalos bűnügyi statisztika szerint tipikusan kétszer, háromszor több az ismertté vált költségvetési csalás bűncselekmények száma, mint az ismertté vált bűnelkövetőké.¹²³

Az információs rendszer felhasználásával elkövetett csalás a 375. §-ában, szintén vagyon elleni bűncselekményként került szabályozásra, e tényállás önállósodását az indokolta, hogy a jogalkotó az információs társadalom tagjainak vagyoni jogosultságát minél szélesebb körben büntetőjogi védelemben részesítse. Pergel Józsefné szerint¹²⁴ a bűncselekmény önálló tényállássá válását az alapozta meg, hogy az elmúlt években az információs rendszer felhasználásával történő kárt nem okozó bűncselekmények száma csökkent, viszont monoton nőtt a károkozással járó bűncselekmények száma, és az évente okozott kár mértéke is jelentősen nőtt. Az elmúlt tíz évben az ilyen típusú csalásokkal okozott kár tízszeresére növekedett, ráadásul az okozott és megtérült kár közötti százalékos arány is jelentősen csökkent. Kondorosi András szerint a legfőbb különbség az információs rendszer felhasználásával elkövetett és a klasszikus csalás között, az hogy a „(...) *csalás alapesetét két évig, az információs rendszer felhasználásával elkövetett csalás alaptényállását azonban már három évig terjedő szabadságvesztéssel fenyegeti a törvény. Előbbi tehát vétségként, utóbbi büntettként nyert értékelést.*” Ennek a tényállásnak nem szerepel a nagyobb kárt okozó minősített esetei között az, ha „*a bűncselekményt annak felismerésére vagy elhárítására idős koránál vagy fogyatékosságánál fogva korlátozottan képes személy sérelmére követik el.*” Ugyanakkor indokolt lehetne, hiszen az idősek az információs társadalom legsérülékenyebb tagjai, és mert „*2023-ban az online térben elkövetett csalások kárértéke meghaladta a 10 milliárd forintot, sőt a hazánkban elkövetett csalások 70 százalékát az online térben követték el.*”¹²⁵

Jelenleg egyre több olyan internetes csalási ügyben indul büntetőeljárás, ahol a kár mértéke nagy vagy jelentős, és a cselekmény többrendbeli. Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyében is gyakoriak az idősek sérelmére (70-80 éves korosztály) elkövetett online

¹²² A 2012. évi C. tv. 374. §-ához fűzött indokolás. https://real.mtak.hu/121348/1/2015_03_Toht.pdf (letöltés: 2024.04.27)

¹²³ KONDOROSI 73-75.

¹²⁴ PERGEL JÓZSEFNÉ 768.

¹²⁵ <https://hirtv.hu/radar/radar-senki-sincs-biztonsagban-video-2581161> (letöltés: 2024.04.27)

csalások, igaz ezekhez sajátos jellegük miatt egyre gyakrabban társul a pénzmosás bűncselekménye is. Dolgozatom szempontjából nem relevánsak ezek a csalástípusok, de mindenképpen meg kell őket említeni a 2012. évi C. törvény kapcsán, amiatt, hogy a jogfejlődés szempontjából ezek már önálló tényállásként vannak jelen a jelenleg hatályos büntetőtörvénykönyvben.

2.2. A csalás alaptényállása

A csalás alaptényállását a Btk. 373. § (1) tartalmazza: *„Aki jogtalan haszonszerzés végett mást tévedésbe ejt, vagy tévedésben tart, és ezzel kárt okoz.”*

E tényállás szükségképpen tényállási elemként tartalmazza az alanyt („aki”); esetleges tényállási elemként tartalmazza a célzatot („jogtalan haszonszerzés végett”); gyakori tényállási elemként a passzív alanyt („mást”), szükségképpen tényállási elemként az elkövetési magatartást („tévedésbe ejt vagy tévedésben tart”), gyakori tényállási elemként az eredményt („kárt”), gyakori tényállási elemként az okozati összefüggést („ezzel”) és rejtett tényállási elemként - amely gyakoriság szerinti szükségképpen elem – a szándékosságot, hiszen ezt a bűncselekményt kizárólag szándékosan, egyenes szándékkal lehet elkövetni, ami azt jelenti, hogy az elkövető kívánja cselekménye következményeit, és ennek megfelelően a cselekményt akaratlagosan végrehajtja: tökéletesen tisztában van a sértett megtévesztett állapotával és a károkozás létrejöttével.¹²⁶

2.2.1. A csalás elkövetője

A csalás közönséges bűncselekmény, tettese bárki lehet, aki a passzív alanyt tévedésbe ejti. Tártettes az a személy, aki a megtévesztésben, mint a cselekmény elkövetési magatartásának kifejtésében részt vesz¹²⁷, és a bűncselekmény megvalósítására irányuló szándékegység létrejön azzal, ha őt is haszonszerzési célzat motiválja. Előfordulhat, hogy a csalás mindegyik tártettese csak egy-egy tényállási elemet valósít meg, vagy az is, hogy

¹²⁶ SÁNTHA Ferenc: Büntetőjogi Alapismeretek – vázlat és segédanyag JFSZ-es hallgatóknak –Önellenőrző kérdések rész alapján

¹²⁷ Btk. 13. § (3) Tártettesek azok, akik a szándékos bűncselekmény törvényi tényállását egymás tevékenységéről tudva, közösen valósítják meg.

külön-külön is beteljesítik a törvényi tényállást. Lehetséges az úgynevezett „láncolatos elkövetés is, amikor nem egyidejűleg, hanem egymást követően tévesztenek meg másokat, vagy többször több alkalommal tévesztik meg ugyanazt a személyt.”¹²⁸

Egyes csalási formáknál találkozhatunk felbujtóval. „Felbujtó az, aki más bűncselekmény elkövetésére szándékosan rábír. A felbujtót és a bűnsegédet a büntetőeljárásban összefoglaló néven részesnek nevezik.”¹²⁹ „Mivel a felbujtó kívánja a tettesi alapcselekmény megvalósulását, vagyis a szándékos elkövetésen belül is egyenes szándékot (*dolus directus*) lehet csak megállapítani.”¹³⁰ „Bűnsegéd az, aki bűncselekmény elkövetéséhez másnak szándékosan segítséget nyújt,” csalás esetén a fizikai bűnsegéd leggyakrabban az a személy, aki közokirat hamisítást követ el, vagy harmadik személyként bankszámlát biztosít a csaláshoz. A bűnsegély ezen felül eshetőleges szándékkal (*dolus eventualis*) is megvalósulhat. Az ilyen típusú bűnsegély megítélésének feltétlenül enyhébbnek kell lennie. Az alábbi csalásban egy ügyvéd volt a fizikai bűnsegéd:

„Amennyiben a bűnsegéd másnak csalás elkövetéséhez nyújt szándékosan segítséget, elegendő a részéről annak tudata, hogy a tettes haszonszerzési célzattal cselekszik, az nem szükséges, hogy saját személyét is ilyen célzat vezesse (EBH 2005.1286.). Ekként a bűnsegély esetében a szándékosság mindkét formája megalapozza a büntetőjogi felelősséget. Az I. rendű vádlott a vagyon elleni bűncselekmény elkövetésére irányuló szándék kialakulását követően telefonon lépett kapcsolatba a VI. rendű vádlottal, akit arra hívott fel, hogy szegje meg az ügyvédekre vonatkozó szabályokat és ezt ténylegesen meg is tette, amikor nem arra az útra terelte az ügyintézés, hogy meggyőződhessen az ajándékozó tényleges szándékáról, akarati képességéről, majd szembesülve azzal, hogy ajándékozó nem jelent meg előtte, az ügyvédi törvénybe, a Polgári Perrendtartásba és az ingatlan-nyilvántartásról szóló törvénybe ütköző módon, a reá vonatkozó szabályokat megszegve készített ajándékozási okiratot. Az ajándékozási szerződés nem tanúsítja, hanem létrehozza a tulajdonátruházást. A szerződés tárgya olyan a tulajdonjog megváltozását jelentő tartalmú dolog, amely nyilvánvalóan ingatlan-nyilvántartáshoz kötött és a Btk. tényállása által védett. A biankó ajándékozási szerződés, mint az ajándékozó által aláírt került vissza hozzá. Ehhez képest az ügyvéd azt

¹²⁸ VARGA 179.

¹²⁹ Btk. 14 §.

¹³⁰ VARGA 130.

tanúsította, hogy „előtte” történt az aláírás és az okiratot hitelessé tevő szárazpecsét alkalmazásával tartalomfelelőssé lépett elő, amikor az általa készített, s e vonatkozásban a közokirattal egy tekintet alá eső iratot a földhivatalba történő benyújtásra adta át a vádlottársainak. A visszakapott szerződés ellenjegyzése és az ingatlan-nyilvántartás irányába elindítása, akkor is megalapozza a felelősségét, ha az okirat nem valós tartalmát nem ismerte (ennek ellenkezőjére egyébként nincs adat). Mindezek alapján nem lehet azt mondani, hogy az ügyvéd tudata a csalás vonatkozásában teljesen vétlen, de azt sem, hogy abban a tettesekkel azonosulva tényállásszerű magatartást fejtett ki. Az ügyvédnek büntetőjogi felróhatóság alapját képező tudattartalma az eshetőleges szándék, amely folytán magatartása a csalás bűnsegédi elkövetésének megállapítására ad lehetőséget.”¹³¹

A csalások elkövetőinek személyes motivációja, indítéka a szándékegység megítélésénél figyelmen kívül marad.

2.2.2. A csalások elkövetőinek motivációja

A dolgozat elsősorban az atipikus csaló elkövetőket és az általuk leggyakrabban elkövetett csalási formát vizsgálja. Wallang és Taylor tanulmánya szerint a csalások elkövetőinek döntő többsége, mintegy 80%-a alkalmi csaló, a maradék 10-10 % rendelkezik csupán nárcisztikus személyiségzavarral vagy antiszociális személyiségzavarral.¹³² Meghatározásuk szerint az alkalmi csaló általában az az elkövető, aki a cselekmény elkövetését megelőzően büntetlen előélettel rendelkezik és valamilyen rendkívüli életesemény, például magánéleti probléma (válás, megözvegyülés,), pénzügyi nehézség (hiteltörlesztés), esetleg szenvedélybetegség motiválja a csalás elkövetésére, amely nyomást gyakorol rá.¹³³ A gazdasági válságok időszakában emiatt kimutathatóan növekszik a csalások száma, így az alkalmi csalók aktivitása is.¹³⁴ A rajtuk lévő nyomás miatt az alkalmi csalók megrögzötten keresik az alkalmat, a lehetőséget a csalás elkövetésére. A csalás elkövetéséhez

¹³¹Tájékoztató a Kúria Bhar.III.1.288/2017. számú jelentős ügyben hozott határozatáról <https://kuria-birosag.hu/hu/sajto/tajekoztato-kuria-bharii12882017-szamu-jelentos-ugyben-hozott-hatarozatarol> (letöltés: 2024.04.27)

¹³² WALLANG-TAYLOR 183-192

¹³³ LD MÉG DUFFIELD-GRABOSKY <https://ifb.org.nz/wp-content/uploads/2019/08/The-Psychology-of-Fraud.pdf> (letöltés: 2024.04.27)

¹³⁴ HEGEDŰS 562.

szükséges elemek: az indíték és a lehetőség. Ezek megléte esetén az elkövetőknek képesnek kell lenniük arra, hogy saját elméjükben racionalizálják a csalást: megtalálják a módját, hogy saját maguk számára megfelelővé tegyék a csalási cselekmény végrehajtását. Ilyen racionalizálások lehetnek a következők: *"Később visszafizetem"*, *"Senki sem veszi észre, hogy eltűnt"*, *"Megérdemlem"*, *"Elég adót fizetek"*, *"A családomért teszem."*, *"Biztos gyakori az ilyesmi, mások is ezt csinálják"*.¹³⁵ Az alkalmi csalók és a személyiségzavarban szenvedő csalók közötti legfontosabb különbség az, hogy az alkalmi csalók képesek a bűncselekmény elkövetést követően a bűntudat és a szégyenérzet megélésére, érzékenyek a kiszabott büntetésre, még akkor is, ha az minimális, vagy ha a börtönbüntetést felfüggesztik, ami a későbbiekben komoly visszatartó erőnek is bizonyul. Az alkalmi elkövetők az erkölcsi bizonyítvány hiányát, vagyis a társadalmi megbélyegzést is nehezen viselik, mivel az megnehezítheti a munkaerőpiacon történő elhelyezkedésüket. A többszörös bűnelkövetőkre, így a személyiségzavarban szenvedő elkövetőkre mindez egyértelműen nem jellemző. Amennyiben az alkalmi csalás elkövető olyan nehéz anyagi helyzetben van – pl. hiteltörlesztési nehézségek miatt inkasszózták a bankszámláját – és ennek eredményeként maga vagy családja minimális ellátásáról sem képes gondoskodni, azt a bíróság enyhítő körülményként figyelembe veheti.¹³⁶ Ezen felül, azok, akik első alkalommal követtek el csalást, a tevékeny megbánás jogintézményével¹³⁷, mint lehetőséggel is élhetnek.

Az alkalmi csaló elkövetői magatartása minden esetben a Donald Cressey (1919-1987) fehérgalléros bűnözést kutató kriminológus által felvázolt csalási háromszög modellel írható le.¹³⁸

¹³⁵ LD. MÉG MADAI (2011) 122-123.

¹³⁶ MOLNÁR9.

¹³⁷ Btk 29.§

¹³⁸ CRESSEY50.

2. Ábra: Cressey csalási háromszög modellje¹³⁹

Wallang és Taylor szerint a nárcisztikus személyiségzavarban szenvedő csalók a költségvetési, befektetési, internetes, gazdasági, ingatlanokkal kapcsolatos csalásokban vesznek részt inkább, ott, ahol nagyobb a társas együttműködés lehetősége, sem ez a személyiségzavar, sem ezek a csalási formák nem képezik a dolgozat tárgyát, viszont elhatárolásképpen jó ismertetni, bemutatni őket. Balláné Szentpáli Edit egy tanulmányában¹⁴⁰ alapvetően ezt a két típust különbözteti meg a csaló elkövetők vonatkozásában személyiségjegyeik alapján, ő külön ismerteti és jellemzi a csalások és a költségvetési csalások elkövetőit. A csaló bűnelkövetők esetében nagyhatású tanulmánynak tekinthető Thomas Knecht, svájci igazságügyi szakértő tanulmánya¹⁴¹, amely szintén személyiségzavaruk alapján értékeli a tipikus és az atipikus elkövetők motivációit. Véleménye szerint az atipikus azaz (ADHD-s vagy antiszociális személyiségzavarban szenvedő) elkövetők¹⁴² előfordulása a csaló elkövetők között a személyiségzavar adott népességén belüli gyakoriságával egyezően igen alacsony. Ezen kívül megállapítja, hogy az atipikus csalók elsősorban abban különböznek a tipikus csalóktól, hogy kreatívabbak, kevésbé hagyatkoznak a sémákra, emiatt pedig nagyon nehéz kutatni őket, mert túl egyediek az elkövetési

¹³⁹ Forrás: CRESSEY 54.

¹⁴⁰ BALLÁNÉ : A megtévesztés lelki háttere

¹⁴¹ KNECHT 65.-73.

¹⁴² Tanulmányában KNECHT Robert D. Hare kritériumai alapján határozza meg az antiszociális személyiségzavarban szenvedő elkövetőt, melyet atipikus elkövetőként határoz meg.

módszereik és nehéz tipizálni azokat tanulmányok útján. Az antiszociális személyiségzavarban szenvedő elkövetőknek bőséges az önbizalmuk, úgy viselkednek, hogy személyes haszonszerzés céljából másoknak ártanak, és magas kockázattűrők. Knecht szerint a személyiségzavarral gyakran alacsony szocioökonómiai státusz jár együtt, az atipikus elkövetők többsége csak középfokú végzettséggel bír, amely miatt gyakran nem felel meg a fehérgalléros bűnözővel szemben felállított a fehérgalléros bűnözés kifejezést megalkotó Edwin Sunderland szociológus által megállapított kritériumoknak.¹⁴³ A fehérgalléros bűnözők döntő többsége ugyanis magas szocioökonómiai státusszal rendelkezik, amelyet többek között Virág György 1989-ban megjelent csalókról készített kriminálpszichológia vizsgálata is igazolt.¹⁴⁴ A csalás Knecht szerint olyan intellektuális bűncselekmény, amelyet alacsony szocioökonómiai státusszal rendelkező személy is elkövethet.¹⁴⁵

A fent felsorolt szakirodalmak eredményeit a következő táblázatban összegeztem.

ICD-10/DSM-IV diagnózis	A csalás összetettsé ge	Jellemző típusa	Motivációk	Kriminen karrier
narcisztikus személyiségzavar	kifinomult, szervezett, összetett	• piramisjáték, pilótajáték • -> magyar jogrendszerben a hatályos Btk. alapján minősülhet csalásnak • könyvelési csalás (Enron, Andersen) • költségvetési és adócsalás • adathalás	• kapzsiság, • nyereszkesedés, • létfenntartás, • kudarcból való félelem, • félelem az életszínvonal csökkenéstől • megfelelési kényszer, • munkahelyi kultúra, nyomás (társak,	A bűnözői karrier a „Jellemző típusa oszlopban” felsorolt bűncselekményeket foglalja magában, az ilyen típusú csalások elkövetőire jellemző, hogy 30- as és 40-es éveik között kezdik meg csaló karrierjüket. Magasan

¹⁴³ NAGY (2008)22.

¹⁴⁴ VIRÁG 174.

¹⁴⁵ VIRÁG György: Csalók kriminálpszichológiai vizsgálata. Magyar Pszichológiai Szemle, 1989/6. szám, pp. 608–625.

		csalások és visszaélések • romantikus csalások (strómanok, pénzmosás) • ingatlanokkal kapcsolatos csalások • kartellezés	vezetők) • vágy a károkozásra (mások veszteségét a saját nyereségeként érzékeli) • mások megalázása, bántalmazása (bullying)¹⁴⁶	iskolázottak, családostok, magas státuszúak.
antiszociális személyiségzavar		• kuruzslás • általános csalás (deception) • egyes internetes csalások • bankkártyacsalás	• játék, • unalom, • nyereszkesedés, • tanulási képtelenség • munkaalkalmatlanság hiánya • életminőség javítása, mint öngyógyítás	A személyiségzavarban szenvedők karrierje gyermekkorban kezdődik, egyenletes. A bűnözői karrier hullámzó és gyakran azért ér véget, mert az egyén kiélte magát.

2.2.3. A csalás büntetési tétele

Balláné Szentpáli Edit bírónő szerint „*A csaló elkövetők esetében a hatóság általában nem tartja szükségesnek a beszámítási képesség vizsgálatát, mivel fel sem merülhet, hogy az ilyen elkövető beszámítási képességét bármilyen tényező is korlátozná vagy kizárná*”.¹⁴⁷ A szakértők kirendelése emiatt egyértelműen szükségtelen kiadást jelentene a bíróságoknak.

Gyakori, hogy az elkövetők valamilyen mentális betegséget színlelnek (malingering) annak érdekében, hogy megússzák a börtönt, vagy jelentősen csökkentsék börtönbüntetésüket,

¹⁴⁶ BUCY ET ALL,401-419.

¹⁴⁷ BALLA 79.

illetve vannak, akik saját személyiségzavarukkal – többnyire nárcisztikus, vagy antiszociális személyiségzavar – magyarázzák a cselekmény elkövetését.¹⁴⁸ A két védekezés közül egyik sem lehet célravezető, egyrészt mert a csalás büntetési tétele elsősorban az elkövetési értékhez igazodik. Másrészt „*elmebetegség, illetve korlátozott beszámítási képesség kapcsán fontos kiemelni, hogy az Egyesült Államokban – ugyanúgy, mint Magyarországon – az antiszociális személyiség önmagában nem befolyásolja az eljárás alá vont képességét szándékának megformálásában, vagy tetteiért való felelősségvállalásában. Így az antiszociális személyiségzavar nem használható fel az „insanity defence”, azaz az elmebetegségre való hivatkozásra, mint védekezésre. Habár a pszichopáták és az antiszociális személyiségzavarral élők különböznek a „normális” emberektől, a védelemnek az az érve, hogy nem tudják kontrollálni a viselkedésüket, csaknem minden esetben sikertelen.*”¹⁴⁹ A bíróságon és az ügyészségen is azt tapasztaltam gyakorlatom során, hogy a vagyon elleni nem erőszakos bűncselekmények elkövetőinél a büntető ügyiratban leggyakrabban az antiszociális személyiségzavart jelölték meg. Az alábbi idézet egy magánszemély vádiratából való, aki hozzájárult annak szakdolgozatban való közléshez.

„*A vádlott sem a cselekmény idején, sem azt követően nem szenvedett elmebetegségben, gyengeelméjűségben, tudatzavarban, mely korlátozta vagy képtelenné tette volna cselekménye következményének a felismerésére, illetve arra hogy a felismerésnek megfelelően cselekedjék. „Vádlott érzelmi és indulati labilitás, gyengült kritikai funkciók, életvezetési egyenetlenség, antiszociális irányultság, a magasabb rendű etikai normák hiánya által jellemezhető személyiségzavarban szenved. Ezen személyiségzavar nem éri el a kóros elmeállapot szintjét, személyiségzavara a bűncselekmény elkövetése idején is fennállt, mely a cselekmények szempontjából beszámítási képességét korlátozó vagy kizáró tényezőként nem értékelhető, a cselekmény elkövetését nem segíthette elő, illetve nem könnyíthette meg.*”¹⁵⁰

Amennyiben nem valósul meg a csalás minősített esete, a büntetés kiszabásánál egyéb súlyosító körülmény, akkor is figyelembe vehető. Az olyan bűncselekmények esetében (pl. személy elleni erőszakos cselekmények), amelyek igénylik a beszámítási képesség vizsgálatát gyakran azzal összefüggésben a szakértői vélemény alapján a vádlott antiszociális személyiségzavaráról is leírást közölnek, amely mind a magyar, mind az amerikai bírói

¹⁴⁸ WALLANG-TAYLOR

¹⁴⁹ DOMÁN 117.

¹⁵⁰ Részlet R. G vádiratából

ítélkezési gyakorlatban találunk rá példákat gyakran jelent súlyosító körülményt, mivel egyet jelent a biztos visszaeséssel¹⁵¹, emiatt a személyiségzavar sokszor az enyhítés lehetőségének kizárását is magával vonja.¹⁵² Tekintve, hogy az antiszociális személyiségzavarban szenvedők a DSM-5 kritériumaival egyezően valóban gyakran követnek el csalást, még azokban az esetekben is, amennyiben a büntetőeljárás során nem kerül sor a személyiségzavar megállapítására, a vádlott esetében mégis megállapíthatók olyan súlyosító körülmények, amelyek által kifejezésre jutatható és kilátásba helyezhető a csaló elkövető személyének megfelelő büntetés. Ennek főként a büntetlen előéletű, első csalásukat elkövetők büntetésének kiszabásakor van jelentősége. Amennyiben már visszaeső a csalás elkövetője, ott még több lesz a figyelembe vehető súlyosító körülmény ezért ott értelemszerűen súlyosabb lesz a büntetés is. Ugyanakkor a gyakorlatom során az ügyiratokat áttekintve azt tapasztaltam, hogy a bíróság, és a vádiratban az ügyészség is a csaló elkövető antiszociális személyiségzavarát jellemzően enyhítő körülményként értékelte, még többszörösen büntetlen előélet mellett is. Ez alapján azt a következtetést vontam le hogy ugyanaz a személyiségzavar az eltérő bűncselekmény esetében értékelhető enyhítő, és súlyosító körülményként is. A csalás erkölcsi megítélése Magyarországon jellemzően enyhe, ehhez gyakran a jogi megítélés is hozzá igazodik. Társadalmi jelenség nálunk az is, hogy nem értik meg a csalások sértettjeit és őket hibáztatják, azért, hogy a bűncselekmény áldozataivá váltak. A sértetté válás szégyenérzettel jár, melynek hatására gyakran elmarad a feljelentés.

2.2.4. A jogtalan haszonszerzés

Az elkövető célja a jogtalan haszonszerzés, ami azt jelenti, hogy a tévedésbe ejtés vagy tévedésben tartás nélkül semmilyen jogcímen (például szerződés vagy jogviszony alapján) nem tudna szert tenni anyagi vagy más haszonra.¹⁵³ A jogtalan haszonszerzés miatt a csalás csak egyenes szándékkal követhető el, hiszen haszonszerzési célzattal hajtja végre a cselekményt az elkövető. A jogos haszonszerzési érdekek főszabályként nem tartoznak a csalás tényállása alá, amennyiben tehát valaki az őt jogosan megillető anyagi haszonszerzés reményében tart vagy ejt tévedésbe mást, az más jogi megítélés alá eshet.¹⁵⁴

¹⁵¹ BOLYKY (2018) 144.

¹⁵² BOLYKY (2018) 145.

¹⁵³ GÖRGÉNYI 700.

¹⁵⁴ www.magyarorszag.hu – a csalás bűncselekményének (Btk. 373§) magyarázata (letöltés: 2024. április 27.)

Az elkövetőt egyértelműen a jogtalan haszonszerzés motiválta az alábbi esetben:

„Miután a sértett munkáltató közölte a vádlottal, hogy munkaszerződését felmondja, a vádlottat utasította a havi kilépő fizetési jegyzéke és egyéb dokumentumok elkészítésére, ezt a vádlott úgy hajtotta végre, hogy az őt jogosan megillető törzsér mellé minden alap és engedély nélkül önhatalmúlag elszámolt magának prémiumot is, amellyel a munkáltató sértettnek alaptalan költségviselési kötelezettséget okozott. A munkabér kifizetéséért felelős személy a megtévesztést nem észlelve a munkabér mellé kiutalta a prémiumot a vádlott bankszámlájára.”¹⁵⁵

2.2.5. A csalás passzív alanya és a sértett¹⁵⁶

A csalás passzív alanya az a személy lesz, akit megtévesztenek. A csalás passzív alanya nem minden esetben azonos a sértettel. Csalás elkövetése esetén a kár azonban a sértett oldalán keletkezik.¹⁵⁷ A csalások sértetti köre általában nagyon változatos.

2.2.6 A csalások sértettjeinek jellemzői¹⁵⁸

2.2.6.1. A sértettek életkor szerinti megoszlása

2002-ben kisebb arányban váltak az idős emberek a vagyon elleni bűncselekmények áldozatává, akkor ezt a szerző az óvatosságukkal indokolta.¹⁵⁹ Magyarország 2004. május 1-jével csatlakozott az Európai Unióhoz, ami megnyitotta a kaput a külföldi munkavállaláshoz a fiatal és közép korosztály számára és jelentősen megváltoztattak a családi és lakhatási viszonyokat. Ennek eredményeként jelenleg Magyarországon magas az egyedül élő idősök száma. Az információs technológia az elmúlt 20 évben szintén sokat fejlődött, és a

¹⁵⁵ Magyarország Ügyészsége - Borsod-Abaúj-Zemplén Vármegyei Főügyészség Sajtóközlemények

¹⁵⁶ Btk kommentár jogtár – Karsai – A csalás tényállásának kommentára

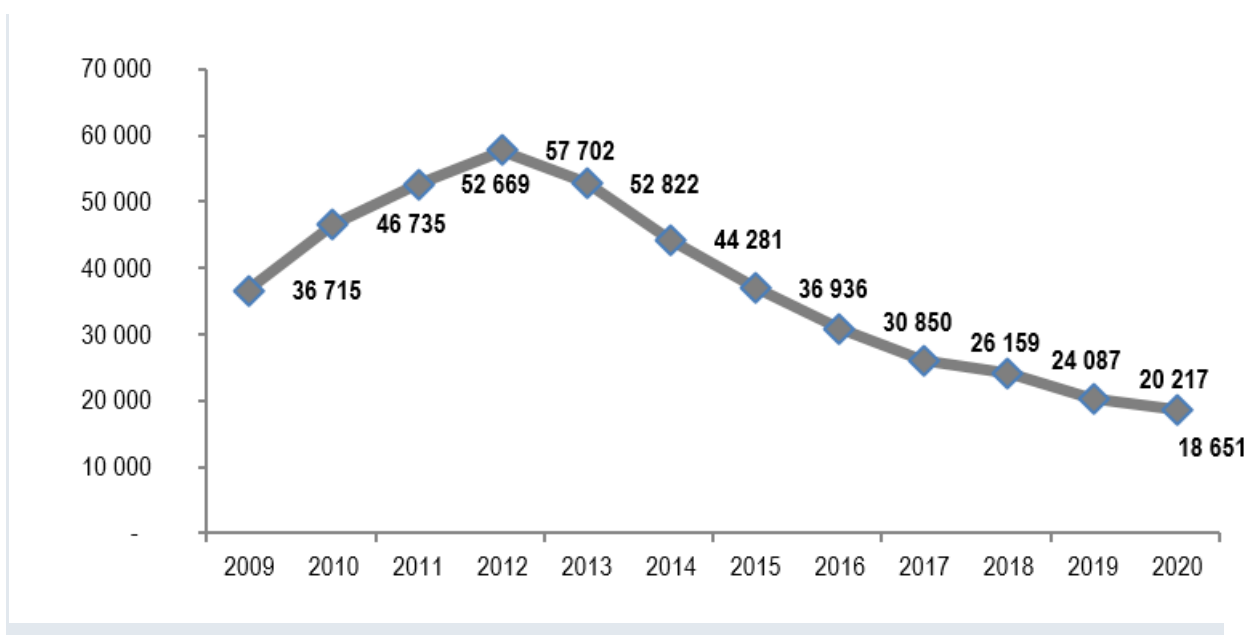
¹⁵⁷ GÖRGÉNYI 698.

¹⁵⁸ Ehhez az alfejezethez Kránitz Mariann: A vagyon elleni bűnözés sértettjei című tanulmányát használtam fel, amely az OKRI Áldozatok és vélemények II. kötetében jelent meg. Kránitz 25-57.

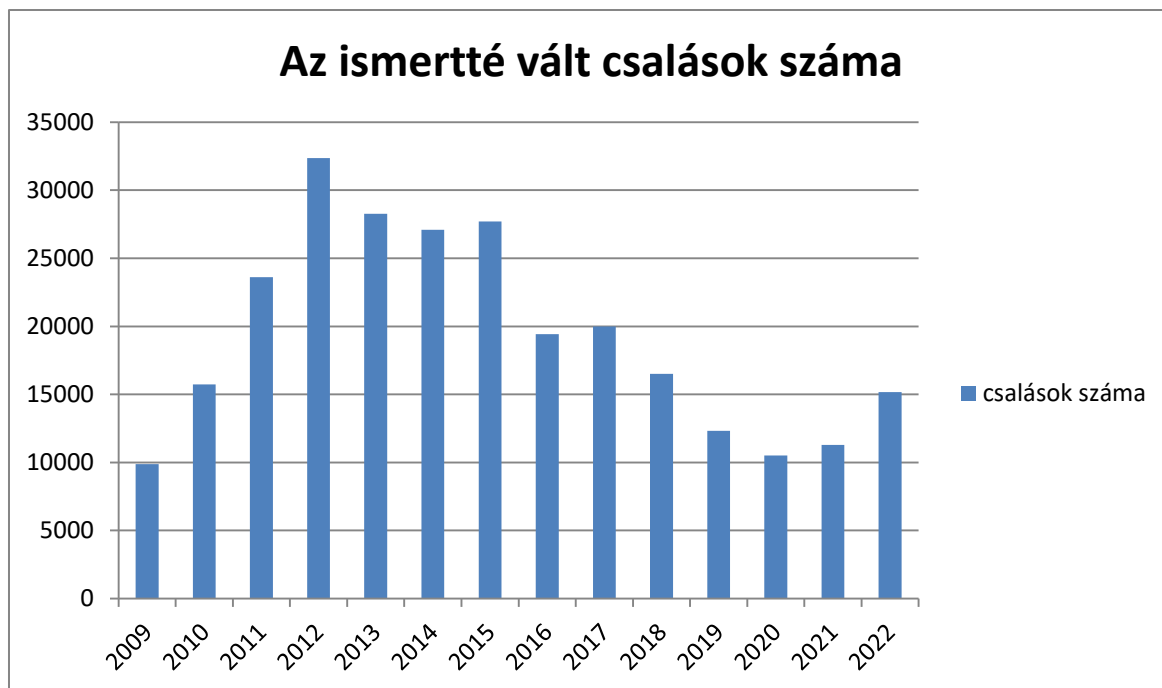
¹⁵⁹ KRÁNITZ 36.

mindennapokban több ismerettel, és mindezek mellett jelentős tudással bírunk (a csaló elkövetőket is beleértve) a demencia kialakulásával, lefolyásával, tüneteivel és az azzal járó mentális deficitekkel kapcsolatosan. Napjainkban ezekkel a lényeges változásokkal összefüggésben nagyon magas az idősök sérelmére elkövetett vagyon elleni bűncselekmények, köztük a csalások száma, amely a második leggyakoribb ilyen típusú bűncselekmény. Az információs rendszer elkövetésével történő csalásoknak- mely önálló tényállást képez- is sok időskorú személy esik áldozatául. 2002 óta további fontos változás volt, hogy az új Btk. fontos változást hozott a bűncselekmények tipizálásában, hangsúlyozottan megkülönbözteti az erőszakos és nem erőszakos vagyon elleni bűncselekményeket. Sajnálatos módon az idősök sérelmére elkövetett erőszakos vagyon elleni bűncselekmények száma is kiugróan megnőtt a két évtizeddel ezelőtti adatokhoz képest.

3. Ábra: Idős korú (60 év feletti) áldozatok száma¹⁶⁰

¹⁶⁰ Forrás: ENYÜBSZ, közli BOLYKY <https://ugyeszeklapja.hu/?p=3780> (letöltés 2024.04.27)

4. Ábra: Az ismertté vált csalások száma (2009-2022)¹⁶¹

2.2.6.2. A sértettek iskolai végzettség szerinti megoszlása

2002-ben a vagyon elleni bűncselekmények sértettjeire jellemző volt a felsőfokú végzettséget szerzett sértettek magas aránya, amely a szerző akkori megállapítása szerint „*az összlakossághoz képest, de más bűncselekmények áldozatává válásához képest is messze felülreprezentált*”¹⁶² volt. A kutatásból az is kiderült, hogy minden más viszonyítási csoporthoz képest a vagyon elleni bűncselekmények áldozatai abszolválták a legnagyobb arányban a szakközépiskolai, illetve gimnáziumi érettségi vizsgát. A vagyon elleni bűncselekményeknek legkevésbé a legalacsonyabb iskolai végzettségűek estek áldozatul. Ez valamilyen szinten érthető, hiszen általában ők rendelkeznek a legkevesebb vagyonnal.¹⁶³

Napjainkban ez a tendencia változatlanul fennáll. Bizonyított tény, hogy a magasabb iskolai végzettség nem könnyíti meg a csalási szándék felismerését, sőt nehezítheti azt.¹⁶⁴ Kránitz a lineáris gondolkodás szerepét emeli ki, amely éppen a csaló elkövetőkre jellemző divergens gondolkodás ellentéte. Bánki György pszichiáter – aki maga is csalás áldozatává

¹⁶¹ Forrás: KSH

¹⁶² KRÁNITZ 36.

¹⁶³ KRÁNITZ 37.

¹⁶⁴ KRÁNITZ UO.

vált – szintén az egyének lineáris gondolkodásában látja a csalásnak való kitettséget, véleménye szerint: „*A túlzottan is engedelmességet követelő nevelés eredménye könnyen lehet az, hogy a személy a magánéletében és állampolgárként is kiszolgáltatottabbá válik, akinek megmondhatják, mikor mi a teendő.*”¹⁶⁵ Emellett egyes sértettek a diploma birtokában gyakran úgy érzik, hogy amennyiben egy adott területen kimagasló ismeretekkel rendelkeznek, az más területekre is kiterjed, ami által magasabb önértékelésűek, elégedettek és ezáltal védettnek érzik magukat a visszaélésekkel szemben. A magas önértékelés szerepét fontosnak érzem kiemelni. Csepeli György¹⁶⁶ szociálpszichológus szerint a magas önértékelésű, elégedett embereket jelentősen könnyebb becsapni, mint alacsony önértékelésű társaikat, mert az alacsony önértékelésű személyek bizalmatlanok és mindent megkérdőjeleznek, hosszú ideig tart amíg kiépül náluk a bizalom, amely nem kedvező a pillanatok alatt kivitelezhető csalás és a momentum szempontjából.

Szabó Tibor ügyvéd tapasztalatai szerint még a megfelelő (akár pénzügyi, akár pszichológiai) ismeretek és képzettség, sőt még a rendőrség által történő rendszeres lakossági tájékoztatás mellett is csalások sértettjévé válhat az ember, különösen akkor, ha az egyszerű napi munkavégzési rutin elfedi a csalást.¹⁶⁷

A kimagasló tanulási, kognitív képességek, melyek magas pozícióhoz, társadalmi státuszhoz juttatják az egyént, nem mindig járnak kéz a kézben a mentális képességekkel. A gyengébb mentális képességekkel rendelkező személyek nehezebben ítélik meg a valóságot, súlyosan bizalmatlanok, amely bizalmatlanság hosszútávon nem tartható fent, és gyakran csap át naivitásba. A magas státuszú egyének sérelmére gyakran követnek el jelentős vagy különösen jelentős kárt okozó csalást.

2.2.6.3.A sértettek családi helyzete

A 2002-es kutatás eredményei szerint a vagyon elleni bűncselekmények sértettjeinek túlnyomó többsége (85%-a) élt társas kapcsolatban.¹⁶⁸ A társas kapcsolat bizalmas viszony,

¹⁶⁵ Interjú dr. BÁNKI GYÖRGGYEL: <https://wmn.hu/ugy/58281-dr-banki-gyorgy-a-csalasok-pszichologiai-kovetkezmenyei-kozel-sem-olyan-artatlanok-mint-onmagaban-az-hogy-lehuzzak-az-embert> (letöltés: 2024.04.27)

¹⁶⁶ CSEPELI 35.

¹⁶⁷ SZABÓ TIBOR ügyvéd hivatalos honlapja www.dr.szabotibor.hu (letöltés: 2024.04.27)

¹⁶⁸ KRÁNITZ 38.

melyben bizalommal veszünk részt, fordulunk a másik személyhez. Az akkori kutatás az egyedül élő sértettekhez nagy részben az 50 év feletti sértetteket rendelte hozzá. Ugyanakkor az egyedüllét nem feltétlenül jelent magányt. A legkevésbé veszélyeztetettnek minősülő személyek a szinglik voltak. E csoport jellemzően nagy fogyasztói igényekkel rendelkezik és fokozottan odafigyel kiadásaira.

2.2.6.4.A sértettek munkához való viszonya és anyagi helyzete

Többségük rendszeresen foglalkoztatott volt és elégedett volt az anyagi helyzetével, ezeket az adatokat nem nagyon kell értelmezni, mert magától értetődik a csaló elkövetők szempontjából, miért éppen rájuk esett a választás.¹⁶⁹

2.2.6.5.A csalások sértettjeinek pszichéje

A csalás szempontjából meghatározó a sértett pszichéje, mentális állapota. Paul Wallang és Richard Taylor tanulmánya szerint a csalást legtöbbször elsődlegesen olyan személyek sérelmére követik el, akik mentális betegségüknél, személyiségzavaruknál fogva elmevakásban szenvednek.¹⁷⁰ *„Az elmevakásban érintetteknek nehézségeik vannak azzal, hogy mások helyébe képzeljék magukat; így nehézkesen látják az egyes jelenségeket a magukétól különböző szemszögből. Nehezen értik meg mások szándékait; nem értik, hogy viselkedésük hogyan érint másokat; és nehézségeik vannak a szociális kölcsönösséggel, emiatt rossz a valóságészlelésük, gyakran nem képesek különbséget tenni saját fantáziaviláguk és a valóság között”*¹⁷¹

Elmevakásban szenvedhetnek: autisták, érzékszervi fogyatékossgal élők (vakok, siketek), skizofrén betegek, időskori demenciában szenvedők, idősek, depresszióval kezelték, szenvedélybetegek, trauma következtében nárcisztikus, vagy borderline személyiségzavarban szenvedők. Ezek a személyiségzavarok – a nárcisztikus személyiségzavar kivételével – sosem vagy csak kivételesen ritkán jelennek meg az elkövetői oldalon.¹⁷² A felsoroltakban az a

¹⁶⁹ KRÁNITZ 39.

¹⁷⁰ <https://www.cambridge.org/core/journals/advances-in-psychiatric-treatment/article/psychiatric-and-psychological-aspects-of-fraud-offending/1B192F7E3AE4BAA1ED9BF1BFEA8F7063> (letöltés: 2024.04.27)

¹⁷¹ BARON-COHEN 32.l.d. az elmevakág elméletének születése

¹⁷² WALLANG-TAYLOR

közös, hogy mindegyik magas hajlamot mutat az önkárosításra, a csalás pedig maga is egy önkárosító jellegű cselekmény, ahol a passzív alany (sértettnek) önszántából kell rendelkeznie saját vagyonát illetően, tehát a sértettek hozzájárulásával, közreműködésével válik befejezetté a bűncselekmény, ami által tulajdonképpen saját maguk áldozatává válnak.¹⁷³ A csalás szempontjából fontos még megemlíteni a cselekvőképtelen személyeket, a korlátozottan cselekvőképes személyeket, valamint a cselekvőképtelen állapotban lévő személyeket is. Gyakori még a külföldiek sérelmére elkövetett csalás is, egyes álláspontok szerint ők is lehetnek elmevakok. Természetesen mentális betegséggel nem rendelkező személyek is vál(hat)nak csalás áldozatává.

Csalás büntettének súlyosabban minősülő esetét kell megállapítani, ha a csalást a bűncselekmény felismerésére vagy elhárítására idős koránál vagy fogyatékosságánál fogva korlátozottan képes személy sérelmére követik el. Ezek azok a személyek, akiket a jogalkalmazó a bűncselekmények szempontjából kiszolgáltatottnak tekint; objektív és szubjektív szempontok döntenek a kiszolgáltatottságról. Itt tehát két képesség van nevesítve a személy felismerési és elhárítási képessége. A jogalkotó célja *„annak kifejezése, hogy a gyenge, önmagáról gondoskodni nem vagy kevésbé képes, másnak kiszolgáltatott személyeket fokozott büntetőjogi védelemben részesítse azáltal, hogy sérelmükre elkövetett bűncselekményekhez súlyosabb büntetést rendel. Amennyiben a csalásnak nincs ilyen, a felsorolásban szereplő minősített esete, akkor a védtelen/idős/beteg/védekezésre képtelen vagy oltalomra szoruló személy sérelmére elkövetés mindenképpen, mint súlyosító körülmény jelenik meg a büntetés kiszabása során.*¹⁷⁴ „¹⁷⁵ E súlyosabban minősülő esetek meghatározásánál a jogalkotó véleményem szerint a bűncselekmény által okozott károk tekintetében az emocionális károkozást, károkat¹⁷⁶ is kifejezi a büntetés kiszabásában, a vagyoni károkozás mellett, a korábbi büntetőtörvény könyvekben nem találjuk ennek

¹⁷³ MADAI (2009) 77. „Nem tekinthető azonban önkárosítónak abban az esetben a csalás, ha a tévedésbe ejtett, tartott személy és a sértett személy eltér, hiszen ekkor a passzív alany nem a saját vagyonát érintően tesz hátrányos vagyoni rendelkezést, nem önmagát, hanem más károsít.”

¹⁷⁴ „A vádlott súlyos alkoholizmusban, betegségben szenvedő, elesett emberekkel lépett kapcsolatba, s miután bizalmukba férköztött, haszonszerzés céljából számukra előnytelen ügyletekre bírta rá őket.” <https://birosag.hu/aktualis-kozlemenyek/zalaegerszegi-torvenyszek-csalas-es-kozokirat-hamisitas-buntette>, Nem volt minősített eset, de sok volt a súlyosító körülmény. (letöltés: 2024.04.27)

¹⁷⁵ <https://ugyeszeklapja.hu/?p=3780> (letöltés: 2024.04.27)

¹⁷⁶ <https://www.psychologytoday.com/intl/blog/the-fraud-crisis/202101/how-does-fraud-impact-emotional-well-being> (letöltés: 2024.04.27)

kifejeződését. Az emocionális, pszichés kár nem forintosítható¹⁷⁷, nem téríthető meg, viszont ilyen módon mégis kárként van elismerve. Mivel a csalás a vagyon elleni bűncselekmények közé tartozik, a sértett nehéz anyagi helyzete is súlyosító körülménynek számíthat. Például a csaló elkövető a nehéz anyagi helyzet megszüntetését ígéri a sértettnek, aki emiatt gyorskölcsönt vesz fel és még jobban eladósodik.

A csalás az időskorúakkal szembeni olyan visszaélés, amelynek elkövetése során jellemzően az idős ember hanyatló szellemi működésével, alkoholfüggőségével valamint annak naivitásával és segítőkészségével élnek vissza.¹⁷⁸ „A minősített eset/súlyosító körülmény megállapíthatóságának a feltétele, hogy a kiszolgáltatottnak a kívülállók, így az elkövetők számára is egyértelműen felismerhetőnek kell lennie.”¹⁷⁹ Gyakori azonban, hogy az idős sértettek mentális állapota – a csalás következményeként – a bírósági szakra súlyosan és jelentősen megromlik, ami halálhoz is vezethet.¹⁸⁰ Az idősök és a fogyatékkal élők fokozott büntetőjogi védelme „csak” a 2012. évi Btk. 2013. július 1.-jei hatálybalépésével vált a magyar jogrend részévé, az előző 1978. évi IV. törvény azt még nem tartalmazta.¹⁸¹

Egyes vagyon elleni bűncselekmények esetében, mint például a lopás és a csalás jellegénél fogva a passzív alany (sértett) testi fogyatékosága nem releváns, mivel az nem áll oksági kapcsolatban a bűncselekmény elkövetésével: mindenképpen valamilyen értelmi fogyatékoság meglétét, alacsony intelligenciát kell érteni ez alatt.¹⁸² A problémát az jelenti, hogy a passzív alanyok, sértettek esetében nincs egységes mérce, ami alapján pontosan megmondható lenne, hogy az állapotuk elősegítette-e, hogy csalás áldozatává váljanak. Nem mindegy a sértettnek sem, hogyan értékeli, ítélik meg a mentális állapotát a csalásban, egy ilyen állapotnak a megállapítása pozitívan is hathat a sértetre (nem ő tehet róla, hanem a betegsége), ugyanakkor ennek a fordítottja is elképzelhető, hogy a sértett még inkább magát hibáztatja (másodlagos viktimizáció). Ugyanakkor a Btk. újításának megjelenésekor, illetve

¹⁷⁷ MADAI (2011) 129.

¹⁷⁸ <https://www.heol.hu/helyi-kek-hirek/2024/03/eltartas-csalas-idos-ember> (letöltés: 2024.04.27)

¹⁷⁹ BOLYKY (2022) 77-85.

¹⁸⁰ WOOD <https://www.psychologytoday.com/intl/blog/the-fraud-crisis/202101/how-does-fraud-impact-emotional-well-being> (letöltés: 2024.04.27)

¹⁸¹ MADAI (2018) 585-591.

¹⁸² MADAI (2021) 54.

hatálybalépésekor sok jogász szakértő arra számított, hogy ennek a novumnak köszönhetően több csalást fognak minősített esetté nyilvánítani.¹⁸³

Az alábbi jogesetben megvalósult a minősített eset tényállása:

„A vádirat szerint az I. és a II. rendű vádlott 2015-ben elhatározta, hogy az általuk alapított kft. működtetése során egészségügyi felmérésnek álcázott termékbemutatókon idős embereket megtévesztve, jogtalan és rendszeres haszonszerzés céljából silány minőségű termékeket értékesítenek a valós értéket jóval meghaladó áron. Az ügyfeleket ismeretlen módon megszerzett adatbázis adatai alapján toborozták, a sértetteket ingyenes egészségügyi állapotfelmérésre – jellemzően szív- és érrendszeri vizsgálatra – invitálták. A meghívott sértettek ezt követően állapotfelmérésen, valamint termékbemutatón vettek részt. Az előadás végén az ügyfelekkel közölték, hogy vizsgálat eredményeik nagyon rosszak, a kft. által forgalmazott termékek ugyanakkor megoldást, gyógyulást jelenthetnek a számukra. A vádlottak a termékek értéke, a termékek összetétele és minősége, valamint az emberi szervezetre és egészségre gyakorolt kedvező hatása vonatkozásában a sértetteket tévedésbe ejtették. A terheltek cselekményükkel több, mint 39 millió forint kárt okoztak. Az ügyészség a vádlottakat a bűncselekmény felismerésére idős koránál fogva korlátozottan képes személy sérelmére elkövetett csalás bűntettével és más bűncselekmények elkövetésével vádolja.”¹⁸⁴

2.3. Az elkövetői tudat vizsgálata

„Ezek az állapotok az elkövetőtől függetlenül is fennállnak, a bíróság előtt azt kell bizonyítani, az elkövető tudatának azt is át kell fogni egyebek mellett, hogy a sértett idős, illetőleg fogyatékkal élő személy. Ennek zsinórmértékéül az általános élettapasztalat szolgálhat, és a kialakult elkövetői tudattartalom vizsgálata nem mellőzhető.”¹⁸⁵ Ismerve az atipikus bűnözőknek a dolgozat első fejezeteiben ismertetett sajátosságait, és az antiszociális személyiségzavar jellemzőit, ennek bizonyítása jellemzően nem okoz túl nagy nehézséget a gyakorlatban.¹⁸⁶ Az atipikus elkövetők érzelmek nélkül látják áldozataikat, és racionálisan állnak hozzájuk. A nárcisztikus személyiségzavarban szenvedő embereket sérültnek,

¹⁸³ MADAI (2021) 123-124.

¹⁸⁴ A jogeset a Fővárosi Törvényszék tárgyalási jegyzékéből való. https://fovarositorvenyszek.birosag.hu/sites/default/files/field_attachment/targyalasi_jegyzek_2022.11.07-11.11.pdf (letöltés 2024.04.27)

¹⁸⁵ MADAI (2021) 55.

¹⁸⁶ KEGYE 34.

merevnek, áldozattípusnak látják, és nem igazán érznek lelkiismeretfurdalást velük, mint olyan emberekkel szemben, akik lelkiismeretlenek. Úgy vélik, hogy lehet erkölcstelenül viselkedni erkölcstelen emberekkel, bántalmazó módon a bántalmazókkal. Feljogosítottság érzésük van. Számukra logikus és magától értetődő, sőt természetes, hogy az elmevak (empátiátlan vagy gyenge empátiás készségű) emberek iránt nem tudnak empátiát érezni, például az autizmussal élők empátia deficitjeit gyakran használják ki. Ezt az alábbi jogeset is alátámasztja.

„A tényállás röviden a következő: A két sértett – egy középkorú pár – T. Bálint és felesége, T. Bálintné. T. Bálint születése óta mentális retardációban szenved, T. Bálintné közepes fokú mentális retardációban, ataxiás agyi bénulásban, valamint gyermekkori autizmusban szenved. A sértetti pár 2005 tavaszán megismerkedett az I. rendű vádlottal, L. Lillával, akinek T. Bálintné sértett elmesélte, hogy a feleségével való házasságukból született egyetlen gyermekük a sértett édesanyjának gondozásában áll. T. Bálintné azt is elmesélte L. Lillának, hogy a férjével együtt nagyon szeretnék ők nevelni a kisfiút. Ezt követően L. Lilla felajánlotta a sértetteknek, hogy segít nekik abban, hogy a kisfiúkat magukhoz vehessék, oly módon, hogy elvállalja a kisfiú nevelését és gondozását, de ehhez az szükséges, hogy hivatalosan bejelentsék őt a lakásukba, ezt követően a nő a rokonait is beköltöztötte a pár lakásába. L. Lillának sértetteknel való tartózkodása kb. négy-öt hónapig tartott. A gyermekelhelyezési perben L. Lilla rávette a sértetteket, hogy kérelmezzék azt a bíróságtól, hogy a gyermeket a bíróság L. Lillánál helyezze el. Abban egyeztek meg L. Lilla és a sértettek, hogy L. Lilla főzni fog a sértettek részére, a lakhatásért viszont sem ő, sem az utólag odaköltözött családtagjai sem fizettek semmit, ezt nem is kérték tőlük a sértettek. A sértettek járandóságát a postástól már L. Lilla vette át. A sértettek számítógépét eladta, sőt sikerült – tisztázatlan módon – a sértettek bankkártyáját is kóddal együtt kicsalni tőlük, és arról különböző összegeket vett le, különböző időpontokban. Nem vette le egyszerre az összes bankszámlákon lévő pénzt, csak fokozatosan. Meg kell jegyezni, hogy T. Bálintné szülei egy viszonylagos jólétben élő orvos házaspár, akik anyagilag is támogatták lányukat, és megvolt az anyagi hátterük az unoka felnevelésére. A bírósági tárgyalásokon mindkét sértetten szemmel látható volt a mentális betegség.”¹⁸⁷

¹⁸⁷ KEGYE 43.

Ebben az esetben bizonyítottá vált, hogy az elkövető részletesen és pontosan ismerte a sértettek mentális állapotát és azzal visszaélve folyamatosan pénzt csalt ki tőlük, a minősített eset tehát alkalmazható volt csalás bűncselekmény vonatkozásában.

2.4.A csalás elkövetési magatartása és stádiumainak értékelése

A csalás bűncselekmény elkövetési magatartása egy speciális kétmozzanatú cselekmény, ugyanis a bűncselekmény befejezettségéhez szükséges az is, hogy az elkövető magatartása ténylegesen is kárt okozzon, amelynek első mozzanata az elkövető által kifejtett tévedésbe ejtés vagy tévedésben tartás.¹⁸⁸ A második mozzanata az ennek eredményeként a passzív alany által megvalósított vagyoni tartalmú rendelkezés (jogügylet, pénzügyi művelet¹⁸⁹), amelyből vagyoni kár származik. Amennyiben már megjelenik, de nem vezet eredményre a megtévesztő magatartás, a cselekmény kísérleti szakba lép, és amennyiben a továbbiakban nem következik be kár, úgy csak csalás kísérletét lehet megállapítani. Csalás kísérlete esetén a helyes büntetőjogi minősítéshez ugyanúgy meg kell határozni a kár értékét, mintha az befejezett bűncselekmény lett volna.¹⁹⁰ Az alábbi esetben a csalás kísérleti szakban maradt:

„2021 áprilisában a vádlott autójának szélvédője egy másik járműről felpattanó kő miatt megsérült. Ezután kigondolta, hogy véletlenszerűen kiválasztott autósokat követ és szólít fel fizetésre köfelverődés ürügyén. Négy egymást követő napon hét autóst követett és állított meg azzal a valótlan állítással, hogy a gépkocsijuk által felvert kő okozta a szélvédőjének sérülését. Kisebb, pár ezertől hússzezer forintig terjedő „kártérítéseket” kért, három autós fizetett is neki, a többiek azonban nem, így azoknál kísérleti szakban maradt a bűncselekmény.”¹⁹¹

A csalás előkészületét a büntetőtörvénykönyv nem rendeli büntetni.

A csalás bűncselekménye kétféleképpen követhető el: tévedésbe ejtéssel, illetve tévedésben tartással. A Kúria 3/2009/BJE. számú határozata szerint: *„Az ítélkezési gyakorlat nem követeli meg, hogy a tévedésbe ejtés fondorlatos, átláthatatlan vagy elháríthatatlan*

¹⁸⁸ GÖRGÉNYI 699.

¹⁸⁹ GÖRGÉNYI UO.

¹⁹⁰ <https://batki.info/csalas/> (letöltés 2024.04.27)

¹⁹¹ Magyarország Ügyészsége – Hírek: <https://ugyeszseg.hu/sulyositotta-a-birosag-a-szelvedos-csalo-bunteteset-a-nograd-megyei-fogyeszseg-sajtokozlomenye/> (letöltés 2024.04.27)

legyen. Arra kell alkalmasnak lennie, hogy a sértett személyéhez kapcsolódóan előidézzé a károkozást.” A károkozás nem értékelhető elkövetői magatartásként, mivel a kár egyértelműen a csalás bűncselekményének eredménye. Ezt a Csemegi Kódex mondta ki először.

2.4.1. Tévedésbe ejtés

A tévedésbe ejtés lényege, hogy „a valótlanságot az elkövető valóságnak tünteti fel és ezért a passzív alanyban téves képzet, hamis tudattartalom alakul ki, ez esetben tehát végsősoron a valóság torzításáról, a valóság megmásításáról van szó.”¹⁹² Roska Sándor büntetőjogi ügyvéd a tévedésbe ejtő magatartások közé sorolja a „valónak és valótlannak a felcserélését, a valóságnak más színben beállítását is, illetőleg annak elhomályosítását.”¹⁹³ A leggyakrabban valamilyen egyszerű aktív magatartással valósul meg, szóbeli, írásbeli közlés vagy ráutaló magatartás formájában. Szóbeli tévedésbe ejtésre az alábbi példát a Pesti Központi Kerületi Bíróság közérdeklődésre számot tartó ügyeinek tárgyalási jegyzékében találtam.

„A vádirat szerint a terhelt rendszeres haszonszerzés érdekében javításra, műszaki vizsgára felkészítésre vett át gépkocsikat azok tulajdonosaitól, bár a javításhoz sem képzettséggel, sem pedig megfelelő technikai háttérrel nem rendelkezett. A javítási ígéreten kívül több autót bérbe is vett. Az át-, illetve bérbe vett járműveket azok tulajdonosainak tudta nélkül értékesítette. E cselekményeivel a sértetteknek mintegy 50 millió forint kárt okozott, a kár nagyobb része azonban a járművek lefoglalásával megtérült.”¹⁹⁴

Ennél különösebb figyelmet igényelnek az olyan ráutaló magatartással megvalósuló csalási cselekmények, mint az alábbi:

„A román-magyar-amerikai állampolgár vádlott életvitel szerűen Romániában lakik és munkaadója megbízásából, Romániából Magyarországra történő áruszállítással foglalkozik, amelyet román hatósági jelzéssel ellátott tehergépkocsival és hozzákapcsolt trélerrel végez. Az általa Magyarországon vásárolt, de romániai telephelyen tárolt tehergépjárműről

¹⁹² BÁTKI <https://batki.info/csalas/> (letöltés 2024.04.27)

¹⁹³ Dr. Roska Sándor gazdasági-, gazdasági büntetőjogi ügyvéd hivatalos honlapja <https://roskaugyvediiroda.hu/ugyved/gazdasagi-bunteto/csalas> (letöltés 2024.04.27)

¹⁹⁴ Magyarország Bíróságai – A Fővárosi Törvényszék tárgyalási jegyzéke: https://fovarositorvenyszek.birosag.hu/sites/default/files/field_attachment/kozerdeklodesre_szamot_tarto_ugyek_targyalasi_jegyzeke_2024.01.08.-01.12.pdf (letöltés 2024.04.27)

eltávolította a hatósági jelzéseket és a rendszámtáblákat. 2022. május hónap elejétől június hónap végéig, összesen hat alkalommal a román hatósági jelzéssel ellátott tehergépkocsiról – miután megérkezett Magyarország területére – leszerelte a román hatósági jelzést és felrakta a magyar rendszámtáblákat, majd öt esetben különböző üzemanyagöltő állomáson, alkalmanként 49 liter 41 253 Ft értékű gázolajat tankolt, azonban a hatósági ár és a kiskereskedelmi ár közötti különbséget - amely tankolásonként 17 738 Ft volt - nem fizette meg. Cselekményével az üzemanyag értékesítőjének összesen 106 428 Ft kárt okozott.”¹⁹⁵

A tévedésbe ejtés megvalósulhat passzív magatartással, mulasztással is. Csalás esetén a megtévesztett fél gyakran kerül dilemmahelyzetbe az alábbiak miatt:

„Megtévesztés esetében a másik fél célzatos magatartással okozza partnere lényeges kérdésben történő tévedését. A bírói gyakorlatban elhatárolási problémát okozott, hogy megtámadható vagy semmis-e az a szerződés, amelynél a megtévesztés egyúttal a csalás bűncselekményének törvényi tényállását is kimeríti. A Javaslat az ilyen ügyletet változatlanul megtámadhatónak, és – a büntetőjogi szabály sérelmétől függetlenül – nem semmisnek tekinti. A tapasztalatok szerint ugyanis adott esetben a megtévesztett félnek előnyösebb, ha a szerződés érvényes marad. Az átvett pénzt érvényes szerződés alapján (a szerződés szerinti járulékokkal) is vissza kell fizetni, érvénytelenség esetén viszont a szerződési biztosítékok (kezesség, zálogjog stb.) is érvénytelenek, és elvesznek. Célszerű ezért, hogy az ilyen csalárd ügylet esetén a megtévesztett fél döntse el: a szerződést megtámadva az érvénytelenséget választja, vagy az érvényes szerződés alapján a szerződésszegés jogkövetkezményeit érvényesíti.”¹⁹⁶ Ezzel kapcsolatban fontos megjegyezni azt is, hogy a polgárjogban használt mulasztással megvalósuló tévedésbe ejtés csak akkor felel meg a csalás büntetőjogi tényállásnak, ha a jogtalan haszonszerzési célzat, mint tényállási elem nem hiányzik a szerződő félnél, azaz fennforog.¹⁹⁷

¹⁹⁵ Magyarország Ügyészsége- Hírek <https://ugyeszseg.hu/ctalassal-jutott-magyar-uzemanyaghoz-a-roman-kamionos-a-borsod-abauj-zemplen-megyei-fougveszseg-sajtokozlemenye/> (letöltés 2024.04.27)

¹⁹⁶ Ptk 2013. Polgári Jogi Kodifikáció Második Rész – PJK, 2007/3., 3-15. o. <https://ptk2013.hu/polgari-jogi-kodifikacio/v-konyv-kotelmi-jog-masodik-resz-a-szerzodes-altalanos-szabalyai-pjk-20073-3-15-o/171> (letöltés 2024.04.27)

¹⁹⁷ MADAI (2011) 143.

Tévedésbe ejteni csak természetes személyt lehet, viszont a tévedésbe ejtett természetes személy cselekvése révén sértetté válhat jogi személy is, illetve a természetes személy gépi rendszer közvetítésével is tévedésbe ejthető.¹⁹⁸, például hamis aukció internetes hirdetése esetén.¹⁹⁹

2.4.2. Tévedésben tartás

A tévedésben tartás azt jelenti, hogy a másik fél az elkövetőtől függetlenül esik tévedésbe, amelyet a csaló észlel és – bár erre vonatkozóan szerződésen, jogszabályon vagy munkaviszonyon alapuló kötelessége áll fenn – nem oszlatja el (mulasztással valósítja meg a cselekményt), vagy megerősíti (tevással valósítja meg), ezért azt a jog passzív magatartásként értékeli.²⁰⁰ Tévedésben tartásra klasszikus példa az az eset, amikor valamilyen adminisztrációs tévedés folytán hosszabb ideig folyósítanak összegeket az azt jogosulatlanul felvevő személynek, és ő azzal tartja fenn a tévedést, hogy nem él tájékoztatási, felvilágosítási kötelezettségével.²⁰¹ A csaló elkövető tévedésben tartással valósította meg az alábbi cselekményt:

„A férfi egy biharkeresztesi cég alkalmazottja volt, munkaviszonya 2022 végén szűnt meg. Utolsó napján azonban nem adta le a munkáltatójától kapott tankoló kártyát, mint később kiderült, nem a feledékenység miatt. Nyolc hónapig igyekezett minél többször használni, összesen 4500 liter üzemanyagot vásárolt közel 2,7 millió forint értékben. Gyanúsított kihallgatásán részletes beismerő vallomást tett, csalás miatt indítottak eljárást ellene. A biharkeresztesi rendőrök a szükséges eljárási cselekményeket elvégezték, és az iratokat megküldték az ügyészségnek.”²⁰²

A bírói gyakorlat a magatartás megtévesztésre való alkalmasságát a sértett szemszögéből vizsgálja, és adott esetben primitív magatartásokat is tényállásszerűnek minősít.

¹⁹⁸ KARSAI – A CSALÁS (373§) NAGYKOMMENTÁR A BTK.HOZ

¹⁹⁹ KARSAI UO.

²⁰⁰ MADAI (2011) 144.

²⁰¹ MADAI (2011) 148.

²⁰² police.hu. <https://www.police.hu/hu/hirek-es-informaciok/legfrissebb-hireink/bunugyek/megtartotta-a-tankolokartyat> (letöltés 2024.04.27)

A csalás magánokiratra elkövethető bűncselekmény, ahol a csalás a célcselekmény, a hamis magánokirat felhasználása pedig a célcselekményhez kapcsolódó járulékos cselekmény, mely lehet eszköz-, elő-, vagy a leplezését szolgáló utócselekmény.²⁰³

2.4.3. Az okozati láncolat elemei

Az első elem: a cselekmény eredményének a kárnak tévedésbe ejtéssel, tévedésben tartással kell megvalósulnia, a második elem: a passzív alany cselekvése, vagyoni hatályú rendelkezése, amit tevésével, mulasztással vagy tűréssel valósíthat meg.²⁰⁴ A vagyoni jogi rendelkezés nemcsak a passzív alany (első pólus) hátrányára, hanem harmadik személy hátrányára is megvalósulhat, s így a megtévesztett személy és a sértett (második pólus) különválhat.²⁰⁵ Emellett előfordulhat az is, hogy a vagyon nem az elkövető (harmadik pólus) oldalán, hanem egy harmadik személynél (negyedik pólus) jelentkezik. Főként hiteltörlesztési nehézségekkel rendelkező alkalmi csalók esetében gyakori, hogy inkaszó van a vádlott számláján és ezért történik a harmadik személy számlájára az átutalás. Véleményem szerint emiatt a bankszámlát biztosító harmadik személy is válhat a bűncselekmény fizikai bűnsegédévé, mind egyenes, mind eshetőleges szándékkal. A csalást emiatt négypólusú bűncselekménynek nevezik.²⁰⁶

2.5. A csalás kárfogalma

A csalás az egyik legrégebb óta előforduló és leggyakoribb materiális vagyon elleni bűncselekmény²⁰⁷, eredménye a kár bekövetkezése.²⁰⁸ A csalás annak a kárnak a bekövetkeztével válik befejezetté, amelyet a passzív alany azon vagyoni jogi rendelkezéséből az őt tévedésbe ejtő vagy tévedésben tartó magatartás hatására tesz, melynek eredményeképpen akár az ő, vagy akár más vagyonában (ez abban az esetben történik meg, ha a sértett és a passzív alany személye egymással nem azonos) értékcsökkenés keletkezik. Szükséges továbbá, hogy „a passzív alany vagyoni hatályú rendelkező magatartásának kell

²⁰³ Id. A Kúria 36 Bk véleménye <https://kuria-birosag.hu/hu/kollvel/36-bkv> (letöltés 2024.04.27)

²⁰⁴ MADAI 126.

²⁰⁵ Nagykommentár a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. C. törvényhez, szerkesztette Karsai Krisztina, Hatály: 2023. IX.1.

²⁰⁶ KARSAI UO.

²⁰⁷ GÖRGÉNYI 702.

²⁰⁸ GÖRGÉNYI 702.

*direkt módon eredményeznie a kárt.*²⁰⁹ Kárként jelölhető meg a vagyoni értékű jogok (az Szja tv. értelmében vagyoni értékű jognak minősül a földhasználat, az ingatlanon fennálló haszonélvezet és használat, a telki szolgálat, valamint az ingatlan bérleti joga) sérelme is, amennyiben értéküket pénzben ki lehet fejezni. A pénzben kifejezhetőség alapvető kritériuma a kár megállapításának, de mivel a sértett által tett vagyoni rendelkezés tárgy vagy dolog átadása is lehet, utóbbi esetében – mivel az nem pénz – annak forgalmi értékét kell alapul venni a csalással bekövetkezett kár meghatározásánál²¹⁰.

A csalás jogi tárgya ezért a vagyoni jogosultságok (tulajdonjog, kötelmi jog, öröklési jog) köre, illetve a vagyoni jog bármely formája, mivel a vagyoni jogosultságok valamelyike sérülhet akkor, amikor a bűncselekmény elkövetője a passzív alanyt tévedésbe ejti.²¹¹ Ezeknek a jogosultságoknak a megsértését mind a 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről (Ptk.), mind pedig a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. törvény szankcionálja.

A polgárjog kárfogalma szerint *„kárnak nevezzük mindazt a bekövetkezett vagyoni hátrányt, amely valakit valamely károsító esemény folytán vagyonában ér.”*²¹² E kárfogalom vonatkozásában a vagyoni kárnak három elemét ismerjük: felmerült kár (*damnum emergens*), elmaradt vagyoni előny (*lucrum cessans*), és felmerült költségek.²¹³

A csalással, a vagyonban okozott értékcsökkenés a fenti terminológia szerint a tényleges kár vagy felmerült kár (*damnum emergens*) fogalmának feleltethető meg. Btk. 459. § (1) bekezdése 16. pont: *„kár: e törvény eltérő rendelkezése hiányában a bűncselekménnyel a vagyonban okozott értékcsökkenés.”* Tehát a büntetőjog kárfogalma jóval szűkebb. Azonban a jogalkotó a csalás speciális vonásai miatt speciális rendelkezést alkalmazott a Btk. értelmezési rendelkezésében meghatározott általános kárfogalomhoz képest, amely alapján a csalás vonatkozásában a kár fogalmát kiterjeszti az igénybe vett szolgáltatás meg nem fizetett

²⁰⁹ MADAI 120.

²¹⁰ „A Btk. XXXVI. fejezetében szabályozott szűk értelemben vett vagyon elleni bűncselekmények közül a 373. § szerint csalás kárt határoz meg tényállásszerű eredményként.”

²¹¹ GÖRGÉNYI 698

²¹² KRISTON-SÁPI-TÓTH 237.

²¹³ A Ptk. 6:522. §

ellenértékére is, amely esetekben a kár elmaradt vagyoni előnyként jelenik meg.²¹⁴ Ilyen esetek például az igénybevett szállodai szolgáltatás utólagos meg nem fizetése, bérleti díj meg nem fizetése kibérelt lakás esetén, éttermi számlák ki nem fizetése.

A csalás, mint vagyon elleni bűncselekménynek a társadalomra veszélyessége pontosan mérhető az érték, a kár, és a vagyoni hátrány nagyságával.

A Btk. 459. §-ának (6) bekezdése meghatározza az érték, a kár, a vagyoni hátrány összege szempontjából jelentős határokat, ezek a bűncselekmény minősítési rendszerében is jelentőséggel bírnak.

„a) kisebb, ha ötvenezer forintot meghalad, de az ötszázezer forintot nem

b) nagyobb, ha ötszázezer forintot meghalad, de az ötmillió forintot nem

c) jelentős, ha ötmillió forintot meghalad, de az ötvenmilliót nem

d) különösen nagy, ha ötvenmillió forintot meghalad, de ötszázmillió forintot nem

e) különösen jelentős, ötszázmillió felett”

²¹⁴ <https://ugyeszeklapja.hu/?p=3764> (letöltés 2024.04.27)

A csalás esetében a minősítés és a büntetési tételek a következőképpen alakulnak (5. ábra).

	KÁR	MINŐSÍTŐ KÖRÜLMÉNY	BÜNTETÉSI TÉTEL
V É T S É G	50 001 – 500 000 Ft		
	50 000 Ft- ig	• bünszövetségben, • közveszély színhelyén, • üzletszerűen, • jótékony célú adománygyűjtést színlelve	2 évig terjedő szabadságvesztés
B Ű N T E T T	500 001 – 5 millió Ft		
	50 001 – 500 000 Ft	• bünszövetségben, • közveszély színhelyén, • üzletszerűen	3 évig terjedő szabadságvesztés
	5 000 001 – 50 millió Ft		
	500 001 – 5 millió Ft	• bünszövetségben, • közveszély színhelyén, • üzletszerűen	1 - 5 év szabadságvesztés
	elkövetési értéktől függetlenül	a csalást a bűncselekmény felismerésére vagy elhárítására idős koránál vagy fogyatékoságánál fogva korlátozottan képes személy sérelmére követik el	
	50 millió – 500 millió		2 - 8 év szabadságvesztés

Ft		
5 000 001 – 50 millió Ft	• bünszövetségben, • közveszély színhelyén, • üzletszerűen	
500 millió Ft felett		
50 millió – 500 millió Ft	• bünszövetségben, • közveszély színhelyén, • üzletszerűen	5 - 10 év szabadságvesztés

2.5.1. A csalással okozott kár jelentősége, megtérülése, megtérítése

A csalással okozott kár megtérítésének az egyes büntetések és intézkedések alkalmazásánál, azaz a büntetés kiszabása tekintetében van jelentősége.²¹⁵ Mivel a csalás vagyoni jellegű sérelmet okoz, a bűncselekménnyel okozott kár mértékének alapvető jelentősége van a cselekmény során. A büntetőeljárás során enyhítő körülményként értékelhető, ha a vádlott részben vagy egészben megtéríti az általa okozott anyagi kárt. - Ugyanakkor a kár kompenzációjának elmaradása nem jelent hátrányt, azaz súlyosító körülményt a büntetés kiszabásánál.²¹⁶

Azonban a csalás tipikusan az a vagyon elleni bűncselekmény, amelynek elkövetői – a bűncselekmény jellegéből, illetve tényállásbeli megfogalmazásából adódóan – jellemzően nem törekednek a bűncselekményből származó károk megtérítésére. Más vagyon elleni nem erőszakos bűncselekmény például sikkasztás esetén, igen gyakori a kár megtérítésére irányuló törekvés, sőt a rablás - mint vagyon elleni erőszakos bűncselekmény esetében – is általában jellemző.

²¹⁵ KOMPORDAY-OROSZ 35-54.

²¹⁶ MOLNÁR 11-12.

Balláné Szentpáli Irén kutatásában a Debreceni Törvényszék ítélezéséből 100 csalási és költségvetési csalási ügyet vizsgált a 2008-2018 közötti időszakban. Kutatása a következő eredményt hozta: „A kárt önként egyikőjük sem térítette meg. A vizsgált ügyekben szereplő törvényszék első fokon folyamatban volt büntetőügyekben nem került sor a kár megtérítésére, sem önként sem lefoglalás útján nem vezetett eredményre. Járásbíróságon a vizsgált ügyek 4%-ban kizárólag lefoglalás útján sikerült a sértett kárát megtéríteni. A meghallgatott elítéltek sem fordítottak hajlandóságot az adóhiány, a kár megfizetésére.”²¹⁷

A kár megtérülése esetén a kompenzációra a vádlottól függetlenül kerül sor, amelyről Magyarországon a Készenléti Rendőrség Nemzeti Nyomozó Irodájának (KR NNI) speciális feladatkörrel felruházott egysége, a Vagyonvisszaszerzési Hivatal (VVH) gondoskodik.²¹⁸

2.6.A csalás minősítési rendszere

Fontosnak tartottam, hogy táblázatot is közöljek a dolgozatomhoz, mert ezen keresztül lehet a legjobban bemutatni azt, hogy a csalás esetében a minősítés és a büntetési tételek, hogyan alakulnak. Kovács Ákos, a Miskolci Egyetem jogász hallgatója a 2014-es szakdolgozatában ezt az ábrán látható rendszert lépcsős rendszernek nevezi, amelynek lényege „kizárólag az érték szerinti minősítés esetében az eggyel kisebb érték a törvényben meghatározott egyéb minősítő körülmény hatására ugyanolyan büntetéssel lesz fenyegetve.”²¹⁹ A táblázatból egyértelműen látszik, hogy a csalás minősített eseteinek két fő csoportja van, az egyik az okozott kár nagysága, a másik pedig az egyes elkövetési kárértékhez kapcsolódó súlyosabb minősítő körülmények (bűnszövetségben, közveszély színhelyén, üzletszerűen), valamint az elkövetési értékhatártól független a csalást a bűncselekmény felismerésére vagy elhárítására idős koránál vagy fogyatékosságánál fogva korlátozottan képes személy sérelmére követik el minősítés.)

²¹⁷ BALLA 91.

²¹⁸ <https://www.police.hu/hu/hirek-es-informaciok/legfrissebb-hireink/zsaru-magazin/celjuk-a-vagyon-visszaszerzese> (letöltés 2024.04.27)

²¹⁹ KOVÁCS 14.

Jogalkalmazás tekintetében az alábbi érdekes jogesetet találtam a csalás vétség megvalósítására:

„A Miskolci Járási Ügyészség vádat emelt egy 19 éves férfi ellen csalás vétsége, hamis magánokirat felhasználásának vétsége és személyes adattal visszaélés vétsége miatt.

A vádirat szerint a vádlott 2018 nyarán diákmunkásként dolgozott egy mobilszolgáltató miskolci központjában, ahol hozzáférhetett az előfizetői adatokhoz. Egy általa találomra kiválasztott előfizető személyes adatait felhasználva hamis szerződést kötött egy több mint 300.000 Ft értékű mobiltelefon készülék megvásárlására részletfizetéssel. A megrendelt telefont futárszolgálattól vette át egy miskolci címen, megadva az előfizető személyi igazolványának számát és a névaláírását is meghamisította. A vádlottnak kezdettől fogva nem állt szándékában a telefon ellenértékének a megfizetése. Az ügyészség a büntetlen előéletű vádlottal szemben tárgyalás mellőzésével büntetővégzésben pénzbüntetést indítványozott.”²²⁰

Az elévülési határidőt a Btk. 26. § (1) bekezdése tartalmazza, amely jelentősen szigorítja a minimális elévülési időt, amelyet a régi Btk.-ban meghatározott minimális három évről öt évre emel fel. Csalás esetén a bűncselekménnyel okozott kár mértéke kihat közvetetten a bűncselekmény elévülésére is figyelemmel arra, hogy a bűncselekmény elévülési ideje a büntetési tétel felső határának megfelelő idő. A Btk. szerint a büntethetőség elévülési határidejének kezdőnapja – befejezett bűncselekmény esetén – az a nap, amikor a törvényi tényállás megvalósul, az elévülés kezdetének napja ebben az értelmezésben megegyezik azzal a nappal, amelyen a cselekmény következtében a kár bekövetkezik. A kár bekövetkeztének napja lehet az a nap, amikor az elkövető a rendelkezés jogát megszerzi az összeg felett, de az a nap is lehet az elévülés kezdetének a napja, amelyen a sértett rendelkezési joga megszűnik ezen összeg felett.²²¹

2.7. A csalás minősített esetei

A csalás szempontjából súlyosabban minősül a cselekmény, ha azt bünszövetségben, közveszély színhelyén, vagy üzletszerűen követik el.

²²⁰ Magyarország Ügyészsége – Hírek <https://ugyeszseg.hu/csalo-diakmunkas-a-borsod-abauj-zemplen-megyei-fogyeszseg-sajtokozlomenye/> (letöltés 2024.04.27)

²²¹ A Btk 26. § értelmezéséről ld. Madai (2011) 143.

A minősített esetek meghatározása során a jogalkotó továbbra is azokat a jelentősebb körülményeket emeli ki a cselekmény és az elkövető társadalomra veszélyessége szempontjából, amelyeknek a megvalósulása esetén a cselekmény tárgyi súlya is kiemelkedő, és erre tekintettel a törvény a csalás deliktumához kapcsolódó körülményeket súlyosabban rendeli büntetni, lehetővé téve a deliktum fent bemutatott büntetési rendszerében alkalmazható legsúlyosabb büntetés kiszabását.

A minősítő – tehát a büntetési tételt meghatározó – körülményt a kétszeres értékelés tilalma miatt már nem lehet figyelembe venni büntetéskiszabási körülményként, azaz a minősítő körülmény nem értékelhető a továbbiakban sem súlyosító, sem enyhítő körülményként.²²² Azonban a csalás lépcsős minősítési rendszerében az okozott kár és a minősítő körülmények együttesen nyernek értékelést, így az olyan esetekben, amikor a konkrét körülmény súlya a minősítéshez szükséges mértéket jelentősen meghaladja, nincs akadálya annak, hogy azt súlyosító körülményként is értékelni lehessen. A minősítő körülmény főként a nagyobb, jelentős, vagy különösen jelentős kár esetén nyomja meg a büntetést.²²³

2.7.1. A jótékony célú adománygyűjtést színlelve, mint minősítő körülmény

A 2012. C. törvény hatálybalépésével a szabálysértési értékhatár esetében a jogalkotó bevezette a jótékony célú adománygyűjtést színlelve elkövetési módot, mintegy konkretizálva azt – a korábbi Btk.-ban ugyanis még nem szerepelt ez a minősítő körülmény. Általában akkor kerül sor ilyen típusú újításra, ha szükség van rá: akkor reagál így a jogalkotó, ha a bűncselekmény társadalmi elszaporodottsága jelentős. A Btk. Indokolása szerint az adomány nem csak a pénzadományt, hanem a tárgyadományt is magában foglalja. A büntetési tétel e minősítő körülmény hatására 2 évig terjedő szabadságvesztés is lehet (nem szabálysértésként, hanem felminősítve vétségként nyerhet értékelést). Vétség az a szándékosan elkövetett bűncselekmény, amelynek törvényi büntetési tétele maximum két év.²²⁴ Az ügyészégi sajtóközleményei vádelemeléseivel összhangban azért „csak” 50.000 Ft, azaz a szabálysértési határértéket nem meghaladó összeg, mivel az ilyen típusú elkövetőket általában a megfelelő

²²² 56. BK VÉLEMÉNY: <https://kuria-birosag.hu/hu/kollvel/56-bkv> (letöltés 2024.04.27)

²²³ KARDOS 49.

²²⁴ Btk. 5. § A bűncselekmény büntett vagy vétség. Büntett az a szándékosan elkövetett bűncselekmény, amelyre a törvény kétévi szabadságvesztésnél súlyosabb büntetés kiszabását rendeli, minden más bűncselekmény vétség.

időben és helyen tetten érik, és az általuk összegyűjtött, illetve tőlük lefoglalt pénzösszeg egy-egy ilyen alkalommal nem éri el az 50.000 Ft-ot. Tehát a jogalkotó a mindennapokban jellemző, kialakult gyakorlatra reagált. Az ilyen esetek többségében nem a sértettek, hanem a rendőrség például razzia formájában észleli a károkozást, más kérdés, hogy egyes tárgyi bizonyítékok (formanyomtatványok, adomány ívek) lehetőséget adnak arra, hogy az adományozott összegeket a sértetteknek visszaszolgáltassák. A jogalkotó azért is kiemelten kezeli az ilyen típusú csalásokat, mert azok alapvetően károsítják a társadalmi intézményekbe és civil szervezetekbe vetett bizalmat, ami által csökkenthetik az adakozó kedvet, és hátrányosan hatnak a valóban rászorulókra. Természetesen az is előfordul, hogy jótékony célú adománygyűjtéssel nagyobb vagy jelentős kárt okoznak a csalók, ez esetben a jogalkotónak már nem szükséges ezt a minősítő körülményt alkalmazni a büntetés kiszabásánál, mert itt az üzletszerűség megállapítása lehetséges, illetve a többrendbeli csalás is súlyosabb büntetést vonhat maga után. Az ilyen típusú csalók Magyarországon nem kapnak akkora nyilvánosságot, mint az angolszász jogrendszerű Egyesült Királyságban, az Egyesült Államokban, vagy Ausztráliában. Ott ilyen esetekben közlik az elkövető nevét és fényképét, amely hatékony lehet a visszatartás szempontjából. A Csemegi Kódex-ben hasonló célt szolgált a pellengérre állítás, mint büntetés.

2.7.2. A bünszövetségben elkövetett csalás, mint minősítő körülmény

A Btk. 459. § (1) bek. 2. pont az alábbiakban határozza meg a bünszövetség fogalmát: *„Bünszövetség akkor létesül, ha két vagy több személy bűncselekményeket szervezeten követ el, vagy ebben megállapodik, és legalább egy bűncselekmény elkövetését megkísérlik, de nem jön létre bünszervezet.”*

A társas elkövetési alakzatoknak három fajtája van: csoportosan, bűnszövetségben, vagy bűnszervezetben elkövetett bűncselekmények.²²⁵ „A bűnszövetség, a társas bűnelkövetés alakzataként elsősorban a szerepek felosztása, a végrehajtás megtervezése és a hasonló bűnözési lehetőségek keresése tekintetében mutat szervezettséget a csoportos bűnelkövetéshez képest.”²²⁶

A bűnszövetség a Btk. Különös Részében foglalt egyes bűncselekményeknél, legfőképpen a vagyon elleni bűncselekményeknél, így a csalásnál is minősítő körülményként szerepel, azoknál a bűncselekményeknél azonban, amelyeknél nem jelenik meg minősítő körülményként és nincs bűnszervezeti minősítés sem, súlyosító körülményként vehető figyelembe.

A bűnszövetség - Btk. szerinti fogalmának értelmezése alapján²²⁷ - legalább két elkövető együttműködését feltételezi, akkor is megállapítható, amennyiben a két elkövető közül az egyik nem rendelkezik beszámítási képességgel. Bűnszövetségben valamennyi elkövetői (tettesi, részesi) alakzat megvalósulhat; nem feltétele, hogy a bűnszövetségben résztvevő valamennyi tag ismerje egymást. Feltétele ugyanakkor, hogy legalább két bűncselekményt kövessenek el ebben a társas alakzatban, vagy legyen egy előzetes megállapodás egy vagy több konkrét bűncselekmény elkövetésére, amelyből egynek legalább kísérleti szakba kell jutnia, illetve meg kell valósulnia. Fontos, hogy a bűnszövetséget, mint minősítő körülményt kizárja, az ha, a bűnszervezet megállapításának feltételei fennállnak.²²⁸ A bűnszövetségben elkövetett csalásra példa a magyarországi ítélkezési gyakorlatból az unokázós csalások, és egyes szekta-csalások.

A jogalkalmazás területéről az alábbi jogerős ítéletet választottam, amelyet két rendbeli bűnszövetségben elkövetett csalás büntetében hozott a Pécsi Törvényszék:

„A Mohácsi Járásbíróság a 2022. március 1-jén megtartott nyilvános előkészítő ülésen K. A. elsőrendű és B. A. A. másodrendű vádlottakat két rendbeli bűnszövetségben, társtettesként, a bűncselekmény felismerésére idős koránál fogva korlátozottan képes személy sérelmére elkövetett csalás büntette miatt – halmazati büntetésül – kettő-kettő év börtönre ítélte. A

²²⁵ SÁNTHA - jegyzet

²²⁶ SÁNTHA - jegyzet

²²⁷ Btk 137. § (7)

²²⁸ SÁNTHA - jegyzet

szabadságvesztés végrehajtását mindkét vádlott vonatkozásában öt-öt évi próbaidőre felfüggesztette. A bíróság mindkét vádlottal szemben 50.000 – 50.000 forint erejéig vagyonekobzást rendelt el, továbbá kötelezte a vádlottakat a közel 800.000 forint összegű bűnügyi költség megfizetésére. A bíróság által megállapított tényállás lényege szerint a vádlottak 2020. július 14-ét megelőzően, pontosan meg nem határozható helyen és időben, a nyomozás során ismeretlenül maradt társaikkal megállapodtak abban, hogy időskorú személyek sérelmére úgynevezett „unokázós csalást” követnek el. Az első alkalommal az okozott kár mértéke 3.000.000 forint volt; a második alkalommal 1.300.000 forint volt.”²²⁹

Ez az ítélet jól mutatja, mit jelentenek a minősítő körülmények nagyobb mértékű okozott kár esetén.

2.7.3. A közveszély színhelyén történő elkövetés, mint minősítő körülmény

A közveszély színhelyén történő elkövetés a Btk. különös részében négy bűncselekménynél jelenik meg: három ezek közül vagyon elleni bűncselekmény – a lopás (370. §), a sikkasztás (372. §) és a csalás (373. §) – valamint egy köznyugalom elleni bűncselekmény – a rémhírterjesztés (337. §.) Az előbbi bűncselekményeknél, mint minősítő körülmény van jelen, utóbbi bűncselekménynél az alaptényállás elemét képezi.²³⁰ Közveszély színhelyén jellemzően és a legnagyobb gyakorisággal ezeket a bűncselekményeket követik el.

A közveszély fogalma a Btk.-ban nincs pontosan meghatározva, vagyis nem szükséges például hivatalosan kihirdetni a veszélyhelyzetet ahhoz, hogy alkalmazni lehessen a szigorúbb szabályokat, „a közveszély színhelyén történő” minősítés azonban körülményként egyben jelöli meg a cselekmény időpontját és a helyszínét. A Btk. kommentárja úgy fogalmaz, hogy „a közveszély megvalósulásához az szükséges, hogy meg nem határozott személy életének, testi épségének vagy nagy értékű vagyontárgy megsemmisülésének, megrongálódásának a veszélyeztetettsége ténylegesen bekövetkezzék”.²³¹

²²⁹ Bíróság.hu – Pécsi Törvényszék – Sajtóközlemények <https://birosag.hu/aktualis-kozlemenyek/pecsi-torvenyszek-jogeros-itelet-ket-rendbeli-bunszovetsegben-elkovetett> (letöltés 2024.04.27)

²³⁰ MADAI (2011) 154-155.

²³¹ https://igazsagugyiinformaciok.kormany.hu/download/c/54/b0000/B1%20BTK_2014_j%C3%BAnius.pdf (letöltés 2024.04.27)

A csalók a természeti csapásokat gyakran használják adományozási csalásokra. Egy katasztrófahelyzet esetén az emberek gyakran jótékonyági szervezeteknek történő adományozással akarnak segíteni a bajba jutott embertársaikon. A csalók ilyenkor az emberek jóhiszeműségét, nagylelkűségét használják ki, hamisan azt állítva, hogy a katasztrófa elhárítását célzó erőfeszítésekre gyűjtenek, miközben a nekik átadott pénz csupán a személyes haszonszerzésüket szolgálja. Más esetekben a katasztrófavédelem munkatársainak adják ki magukat, akik kötelesek az értéktárgyak őrzéséről gondoskodni.²³²

A 2012. évi C. törvény a közveszély színhelyén elkövetett bűncselekmény eseteit a súlyosabbnak minősülő büntett kategóriájába sorolta át, sokkal nagyobb büntetést is lehetővé téve, a törvény elvileg a büntetés fokozatának szigorításához (börtön helyett fegyház) is biztosít lehetőséget. Amennyiben a csalás deliktumot közveszély helyszínén követik el, akkor még a legkisebb kárt okozó csalás is minősített esetnek számít. A közveszély színhelyén elkövetett bűncselekménynek feltétele a tettenérés és a Büntetőeljárásról (Be.) szóló 2017. évi XC. . 723 §.-a értelmében e minősítő körülményre tekintettel az ilyen típusú elkövetőt bíróság elé állíthatják és néhány napon belül elítélhetik. Ilyen esetben az első gyanúsított kihallgatástól számított 30 napon belül kell bíróság elé állítani a vádlottat; a tárgyalás egyszer napolható el, 8 napon belüli időre.

Az alábbi jogeset jól illusztrálja e minősítő körülmény jelentőségét a büntetés kiszabásában:

„Az ácsi elkövetőknél sokkal súlyosabb büntetést mértek a fertődi B. Istvánra, aki június 11-én, Dunaszentpálon, az árvízi védekezés idején lopott és csalást követett el. A férfi egy tűlzoltózubbonyt és egy zseblámpát orzott el, illetve számlát nyitattott az egyik panzióban az árvízi védekezésben való részvételre hivatkozva, s ott ingyen iszogatott. A Győri Járásbíróságon gyorsított eljárásban két év négy hónapos fegyházbüntetésre ítélték a többszörös visszaesőnek számító B. Istvánt június 13-án. A bírói döntés még nem jogerős.”²³³

²³² https://hvg.hu/itthon/20130605_Nyomozocsoport_alakult_az_arvizi_csalok_m (letöltés 2024.04.27)

²³³ https://hvg.hu/itthon/20130614_Az_arvizi_helyzetten_nyereszkesdok_azonnal (letöltés 2024.04.27)

2.7.4. Az üzletszerű elkövetés, mint minősítő körülmény

A legtöbb esetben az üzletszerűség a csalás minősítő körülménye. Az üzletszerűség fogalmát a Btk. 459. § (1) bekezdés 28. pontja szerinti értelmező rendelkezése határozza meg. Ennek a megállapítására akkor kerülhet sor, ha az elkövető az azonos vagy hasonló jellegű „bűncselekmények elkövetése révén rendszeres haszonszerzésre törekszik”, ugyanakkor a bírói gyakorlat azt mutatja, hogy egyszeri elkövetés esetén is elengedő ahhoz, hogy meg lehessen állapítani az üzletszerűséget.²³⁴ Azt, hogy az üzletszerűség miként állapítható meg a hasonló bűncselekmények által a Kúria 39. BK véleménye rögzíti.

„A vád szerint a hatvani és a székesfehérvári férfiak 2022 nyarán elhatározták, hogy trükkös csalással tesznek szert rendszeres jövedelemre. Közös ötletük alapján 2022 nyarán véletlenszerűen kiválasztott lottózókat telefonon felhívtak és arra hivatkozva, hogy „a főnökkel meg van beszélve”, „ismerik a főnököt” illetve „törzsvásárlók”, rávették az alkalmazottat arra, hogy az általuk kért értékben fogadásokat vegyen fel anélkül, hogy annak tétjét kifizették volna. A vádlottak valótlanul azt ígérték, hogy rövidesen megjelennek a lottózóban a szelvények rendezése érdekében. Ígéretükkel szemben azonban a nyereményt nem hozó fogadások tétjét nem állt szándékukban utólag megfizetni, arra anyagi lehetőségük sem volt. Nyertes szelvény esetén utóbb megjelentek a lottózóban, hogy a tét közel négyszeresét jelentő nyereményt felvegyék. Ez még úgy is megérte nekik, hogy ekkor a tétet utólag kénytelenek voltak kifizetni. Közel két hónap alatt 12 lottózót sikerült a fenti módszerrel megkárosítaniuk. A kár jellemzően néhány százezer forint volt, több esetben azonban az 1 millió forintot is meghaladta.”²³⁵

Ezt a jogesetet azért választottam, mert a csaló elkövetők által elkövetett cselekmények hasonlóságuk okán egyértelműen megfeleltek az üzletszerűség minősítő körülményének, illetve ebben az esetben a hangsúly a csalási cselekmények rendszeres elkövetésén volt, amely hozzájárult az elkövetők bűnözői életmódjának kialakításához. Amint a Bács-Kis-Kun Vármegyei Ügyészség tájékoztatásából egyértelműen kiderült, az elkövetők ezen cselekményeiket bár rendszeres haszonszerzés reményében követték el, arra irányult a törekvésük, de inkább kárt okoztak, mintsem előnyt szereztek volna maguknak. Ez az eset jól

²³⁴ A bírói gyakorlatról lásd. <https://batki.info/uzletszeruseg-a-buntetojogban/> (letöltés 2024.04.27)

²³⁵ Magyarország Ügyészsége – Hírek <https://ugyeszseg.hu/a-fonokkal-meg-van-beszelve-lottozokat-karosítottak-meg-a-csalok-fotoval-a-bacs-kiskun-varmegyei-fougyeszseg-sajtokozlemenye/> (letöltés 2024.04.27)

mutatja, hogy az üzletszerűség minősítő körülménye attól függetlenül is megállapítható, hogy az elkövetők az egyes bűncselekmények révén kis mértékű előnyre tesznek szert, vagy éppen nem tesznek szert előnyre. A minősítő körülménynek tehát nem feltétele az, hogy az elkövetett bűncselekményből közvetlenül szerezzen(nek) rendszeres hasznot az elkövető(k). Az üzletszerűség kifejezés büntetői jogi értelemben vett jelentése, annak hétköznapi értelemben vett jelentésétől eltérően nem (feltétlenül) jelent eredményességet (is).

Azonban a Kúria döntésének értelmében²³⁶: *„A csalás nem minősül üzletszerűen elkövetettnek, ha a terhelt néhány napon belül két ízben ejtette tévedésbe a sértettet, és az adott időszakban további vagyoni elleni bűncselekmények elkövetését a bíróság más jogerős ítéletben sem állapította meg a terhére. Az közömbös, hogy a két tévedésbe ejtés eredményeképp a sértett hány részletben teljesített [Btk. 6. § (2) bek., 373. § (1) bek., (2) bek. bc) pont, (5) bek. b) pont, 459. § (1) bek. 28. pont].”*²³⁷

Az üzletszerűség fogalmát hasznos lehet párhuzamba állítani a folytatólagosság fogalmával. A folytatólagosság fogalmát a Btk. 6. §-a határozza meg: *„Nem bűnhalmazat, hanem folytatólagosan elkövetett bűncselekmény az, ha az elkövető ugyanolyan bűncselekményt, egységes elhatározással, azonos sértett sérelmére, rövid időközönként többször követ el.”* A folytatólagosság súlyosító hatása annál nyomatékosabb, minél több bűncselekményt foglal magában.²³⁸ A bírósági ítéleteket tanulmányozva az volt a benyomásom, hogy a folytatólagosság miatt súlyosabb büntetés szabható ki, mint az üzletszerűség minősítő körülménye miatt.

A csalási cselekményre vonatkozóan üzletszerűség és folytatólagosság egyszerre is megállapítható ez esetben a kiszabott büntetés súlyosabb mértékű lehet, még akkor is, ha a kicsalt összeg nem éri el a szabálysértési értékhatárt, ugyanez igaz lehet akkor is, ha az elkövető cselekményével a csalás tényállásán belül több minősítő körülményt valósít meg. Példa lehet az alábbi eset:

²³⁶ Kúriai Döntések – Bírósági Határozatok 90. <https://kuria-birosag.hu/hu/kuriai-dontesek/90-csalas-nem-minosul-uzletszeruen-elkovetettnek-ha-terhelt-nehany-napon-belul-ket> (letöltés 2024.04.27)

²³⁷ <https://kuria-birosag.hu/hu/kuriai-dontesek/90-csalas-nem-minosul-uzletszeruen-elkovetettnek-ha-terhelt-nehany-napon-belul-ket> (letöltés 2024.04.27)

²³⁸ MOLNÁR 11.

„A Komlói Járásbíróság a 2022. szeptember 7-én megtartott nyilvános tárgyaláson O. L. vádlottat folytatólagosan, üzletszerűen elkövetett, kisebb kárt okozó csalás büntettének kísérlete és üzletszerűen elkövetett, a szabálysértési értékhatárt meg nem haladó kárt okozó csalás vétsége miatt – halmazati büntetésül – egy év börtönre és egy év közügyek gyakorlásától eltiltásra ítélte, elrendelte egy korábbi büntetővégzéssel kiszabott tíz hónap börtönbüntetés végrehajtását, 20.000 forint erejéig vagyonelkobzást rendelt el a vádlott vagyonára, továbbá kötelezte a vádlottat 5.000 forint kártérítés megfizetésére P. A. sértett részére. Az ítélet ellen a vádlott és védője fellebbezést jelentettek be felmentés végett, így a bíróság határozata nem jogerős.²³⁹

2.7.5. A visszaesői minőség, mint súlyosító körülmény

A büntetések kiszabásánál a büntetlen előéletnek kiemelt jelentősége és nyomatéka van, nagyon gyakori, hogy a csalások börtönbüntetésének kiszabásánál enyhítő körülményként felfüggesztett szabadságvesztést eredményez. Fiatal vagy fiatal felnőtt korú terheltek esetében - a kétszeres értékelés tilalma miatt – a büntetlen előélet nem értékelhető enyhítő körülményként, mivel az ő esetükben az életkoruk jelenti az enyhítő körülményt.²⁴⁰ A Kúria 56. számú BK. véleménye szerint: „Növeli a büntetett előélet súlyosító hatását, ha a korábbi büntetés súlyosabb szabadságvesztés volt, ha az előző büntetés kiállásától az újabb bűncselekmény elkövetéséig rövid idő telt el, ha korábban is azonos vagy hasonló bűncselekmény miatt történt az elítélés.” Csalás bűncselekmény esetében, amennyiben a visszaeső elkövető a csalás vétségét követi el, abban az esetben a szabadságvesztés végrehajtási fokozata is súlyosabb lehet, ez tehát börtönt jelenthet.²⁴¹ A bírói gyakorlatban arra is van példa, hogy a visszaeső csaló elkövető esetében fokozottabban igyekeznek érvényesíteni a bírók a bejelentett polgári jogi igények megfizetésére kötelezést.²⁴²

²³⁹ Magyarország Bíróságai – Pécsi Törvényszék- <https://birosag.hu/aktualis-kozlemenyek/pecsi-torvenyszek-elfofoku-itelet-kisebb-kart-okozo-uzletszeruen-elkovetett>(letöltés 2024.04.27)

²⁴⁰ MOLNÁR 22.

²⁴¹ Btk. 37. § (1) „A szabadságvesztés büntetés végrehajtási fokozata fogház, ha azt vétség miatt szabták ki, kivéve, ha az elítélt visszaeső.(2) A szabadságvesztés büntetés végrehajtási fokozata börtön, ha azt a) büntett miatt szabták ki, és az elítélt visszaeső.”

²⁴² Magyarország Bírósági – Szombathelyi Törvényszék <https://birosag.hu/aktualis-kozlemenyek/szombathelyi-torvenyszek-kulonos-visszaeso-csalo-sarvari-elitelese>

„Súlyosító körülmény, ha az elkövető visszaeső vagy különös visszaeső volt.” A különös visszaeső fogalmát a Btk. 459. § (1) bekezdés 31. pontja a következőképpen határozza meg: „Az a visszaeső, aki mindkét alkalommal ugyanolyan vagy hasonló bűncselekményt követ el.” „Súlyosító körülmény, ha az elkövető más ügyben alkalmazott felfüggesztett szabadságvesztés próbaideje alatt, a feltételes szabadság ideje alatt vagy a kegyelem véglegessé válása előtt követte el a bűncselekményt, mivel abból a tényből, hogy a többlethátránnyal való fenyegetettség sem tartotta vissza a bűnelkövetéstől, a személyének nagyobb veszélyességére lehet következtetni. Ez nem jelent kétszeres értékelést, mivel a felfüggesztett szabadságvesztés végrehajtásának esetleges elrendelése, a feltételes szabadság megszüntetése, a kegyelem hatályvesztése nem a bűncselekmény mikénti elkövetéséhez, hanem az ítéletben kiszabott büntetéshez fűződő jogkövetkezmény.”

A súlyosító körülmény, más súlyosító körülménnyel és minősítő körülménnyel együtt gyakran eredményez hosszú börtönbüntetést, ám ennek a visszaeső elkövetők esetében egyáltalán nincs visszatartó ereje, különösen amennyiben antiszociális személyiségzavar áll az elkövető bűnisméltése mögött. Ugyanakkor az ilyen típusú csalók egy részére jellemző, hogy az előkészítő ülésen beismerik a cselekmény elkövetését és elfogadják az ügyész által tett mértékes indítványt.²⁴³ Mindezt Kegye Szilárd ügyvéd tanulmánya is alátámasztja, amely szerint a vagyon elleni nem erőszakos bűncselekmények atipikus elkövetői – nagyrészt e bűncselekmények jellegéből fakadóan – készek azonnal beismerő vallomást tenni, illetve megbánást tanúsítani.²⁴⁴

2.8. A csalás, mint a tulajdon elleni szabálysértés

Az előző fejezetben a minősítő körülmények kapcsán szó esett a szabálysértési határértékről, amely a csalás szabálysértési alakzatához köthető. A szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. törvény 177. § (1) bekezdése szerint

²⁴³ <https://ugyeszsegiszemle.hu/pdf/2021-02.pdf> (letöltés 2024.04.27)

²⁴⁴ KEGYE 52.

„Aki

a) ötvenezer forintot meg nem haladó értékre lopást, sikkasztást, jogtalan elsajátítást,

b) ötvenezer forintot meg nem haladó kárt okozva csalást, szándékos rongálást,

c) ötvenezer forintot meg nem haladó vagyoni hátrányt okozva hűtlen kezelést

követ el, úgyszintén, aki e cselekmények elkövetését megkísérli, szabálysértést követ el.

5) Az (1) és (2) bekezdésben meghatározott szabálysértés miatt szabálysértési eljárásnak csak magánindítványra van helye, ha a sértett az elkövető hozzátartozója.

(6) Az elkövetési érték, kár, illetve okozott vagyoni hátrány összegének megállapítása céljából érték-egybefoglalásnak van helye, ha az eljárás alá vont személy az (1) bekezdés a)–c) pontjában, valamint az (1a) bekezdésben meghatározott ugyanolyan cselekményt több alkalommal, legfeljebb egy éven belül követte el, és ezeket együttesen bírálják el. Nincs helye érték-egybefoglalásnak, ha az üzletszerű elkövetés megállapítható.”

2.9. A csalás, mint magánindítványra büntethető cselekmény

Amennyiben a csalás sértettje a csalás elkövetőjének a hozzátartozója – kivéve azt az esetet, amikor az az elkövető egyben a sértett gyámja vagy gondnoka –, ez az eljárás akadályát képezheti, mivel a Btk. 382. §-a szerint az ott felsorolt vagyon elleni bűncselekmények hozzátartozója személyes vagyonára elkövető személy csak magánindítványra büntethető, amelynek megtételéről a sértett önállóan dönt. A jogalkotó célja ezzel a rendelkezéssel a felek közötti viszony rendezésének elősegítése és ez által a bíróság munkaterhének csökkentése, hatékonyságának növelése.

A Szabálysértési törvény (Szabs tv.) értelmében, ha a csalás elkövetője hozzátartozója sérelmére követi el a csalás szabálysértési alakzatát, a szabálysértési eljárás megindításához, -akárcsak a büntetőeljárás megindításához - minden esetben a sértett hozzátartozó magánindítványának előterjesztésére van szükség.

3. Jogeset elemzés

Dolgozatom utolsó fejezetében az atipikus csalók által elkövetett csalásokról lesz szó, amelyet egy jogeseten keresztül mutatok be. Ahogy arra már korábban utaltam, az ADHD gyakran okoz munkahelyi devianciákat, az érintettek gyakran érzik a „*Mindig máshol akarok lenni és mást akarok csinálni, de nem tudom, hogy hol és mit*”²⁴⁵ kínzó érzését. Az ilyen típusú elkövetők gyakran használnak álneveket (aliases)²⁴⁶, módosítják külső megjelenésüket, változtatják az elkövetés helyszínét, és különböző foglalkozásaik révén követik el a csalást. Bár vannak olyan elkövetők, akik bűnözői karrierjük során csakis kizárólag csalást követnek el, az antiszociális személyiségzavarban szenvedő elkövetők többségére ez egyáltalán nem jellemző. A tapasztalatok szerint tanulási hiányosságokat és munkára való alkalmatlanságukat csalással kompenzálják, és a csalás gyakran az a cselekmény lesz, amely lehetővé teszi, hogy általa az elkövető több más bűncselekményt képes legyen elkövetni (például lopást, sikkasztást, kuruzslást, befolyással üzérkedést, hivatali vesztegetést, zugírászatot).

Az elkövető által megvalósított jogellenes magatartás gyakran magában foglalja az ADHD-ra jellemző *counterproductive workplace behaviour*²⁴⁷, azaz a kontraproduktív munkahelyi viselkedést, amely irányulhat a termelés (hiányzás) a tulajdon (munkaeszközök, berendezési tárgyak eltulajdonítása, prémium, egyéb pénzek jogosulatlan felvétele) és más munkavállalók vagy ügyfelek illetve más kapcsolódó személyek tulajdona ellen. Az ilyen típusú elkövetők a csalással okozott káron túl egyéb típusú károkat is képesek okozni az őket foglalkoztató munkáltatóknak (szakismeretekkel, információkkal való visszaélés, titoktartás megsértése, üzleti titkok kiárúsítása, etikátlan munkavégzés)²⁴⁸. Az elkövetők viszonylag rövid idő alatt képesek a felsorolt bűncselekmények elkövetésére, ami Gottfredson és Hirschi szerint²⁴⁹ elsősorban abból fakad, hogy tisztában vannak képességeik hiányával, vagyis azzal, hogy az általuk végzett munka szakmaiatlan, illetve pontosan tudják, hogy viszonylag rövid

²⁴⁵ PERL <https://www.hazipatika.com/psziche/adhd/cikkek/felnottkori-adhd-tunetek-nehezsegek-betegtortenet-figyelemzavar-figyelemhiany-hiperaktivitas> (letöltés 2024.04.27)

²⁴⁶ Nem minden esetben igaz, van aki „csak” a saját nevét használja.

²⁴⁷ HULETT https://getd.libs.uga.edu/pdfs/hulett_anna_1_201305_ms.pdf (letöltés 2024.04.27)

²⁴⁸ https://en.wikipedia.org/wiki/Counterproductive_work_behavior

²⁴⁹ idézi Leeper Piquero-Moffitt 664-692.

időn belül kiderül, hogy csaltak, az idő gyakorolta nyomás tehát olyan tényező, ami jelentősen hozzájárul a bűncselekmények halmozásához.²⁵⁰

Az épelméjűség álarca című esettanulmánykötetében a mentális egészség és a bűnelkövetés kapcsolatát kutató amerikai pszichiáter Hervey Milton Cleckley (1903-1984) az antiszociális személyiségzavarral rendelkező (atipikus) elkövetőket ismerteti, ezen elkövetők közös vonása, hogy mihelyst felmerül annak a gyanúja, hogy ők követték el a bűncselekményt, azonnal mindent részletesen beismernek. Mindezt különböző esettanulmányokkal is alátámasztja a szerző. A beismerés nem feltétlenül a tettenérésnek köszönhető, ami e bűncselekmény általános következménye, mivel gyakori, hogy többrendbeli csalás esetén az összes sértettet megnevezik, illetve olyan csalásokat is bevallanak, amelyekről a hatóságoknak a kihallgatás idején még egyáltalán nincs vagy nem is lehetett tudomásuk.²⁵¹ Ez egy olyan atipikus elkövetőkre jellemző sajátosság, aminek látszólag semmi értelme nincs, különösen az elkövetők szempontjából, hiszen rájuk nézve egyértelműen hátrányos jogkövetkezményekkel jár, de ez az általános működési módjuk.²⁵²

Cleckley ezen felül összehasonlította az atipikus és a tipikus elkövetőket és az alábbi különbségeket tárta fel köztük:

A vagyon elleni nem erőszakos bűncselekmények atipikus elkövetői impulzívak és mindenféle cél és szándék nélkül követik el a bűncselekményt, a bűncselekménnyel semmilyen célt nem akarnak megvalósítani; ebből fakadóan pénzkezelési problémával küzdenek, gyakran nem tudják felhasználni konkrét célokra sem a bűncselekményből származó vagyont; személyiségzavarukból kifolyólag döntő többségük csak vagyon elleni nem erőszakos bűncselekményeket követ el bűnözői karrierje során.²⁵³

„Fokozott a büntetett előélet nyomatéka, ha a sorozatos elítélésekből, az elkövető életviteléből és az újabb bűnelkövetésből a bűnöző életmódra lehet következtetni.” A bűnözői életmód

²⁵⁰PIQUERO-MOFFITT 664-692. online megjelent: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4036527/> (letöltés 2024.04.27)

²⁵¹ KEGYE 35.

²⁵² Gyakori az is, hogy a bírói gyakorlat enyhítő körülményként értékeli az ilyen típusú beismerést.

²⁵³ CLECKLEY 220.

szinte minden esetben kialakul a csalások atipikus elkövetőinél. Ehhez kapcsolódóan szintén súlyosító körülmény lehet a csavargó, munkakerülő életmód is, sok csalónak vannak „hajléktalan” periódusai, ami a nyereség és veszteségélmény hiányára vezethető vissza. Az antiszociális személyiségzavarban szenvedő emberekre egyáltalán nem jellemző, hogy a munkanélküliség lelki bántalmakat okozna, és az egzisztenciális szorongástól sem szenvednek.

3.1. A csalás, mint alaphűncselekmény

B.I. vádlott egy másik személy nevére szóló több egyetemi oklevél felhasználásával, elektronikus úton készített magának egy valótlan tartalmú egyetemi diplomát, amely azt igazolta, hogy orvosi végzettséget szerzett. A vádlott azért, hogy bért kapjon, a fénymásolt egyetemi oklevél benyújtásával jelentkezett egy pályázatra, majd megkapta a neurológus állást. A férfi 2016. május 1-től júliusig dolgozott az így elnyert, felsőfokú végzettséghez kötött munkakörben, s felvette az arra járó munkabért, és más bűncselekményeket is követett el a bűncselekmény által. A vádlott a cselekményét visszaesőként követte el, ezt megelőzően már többször készített magának hamis diplomát, mely okiratok segítségével ügyvédként és papként dolgozott. 2021-ig 16 alkalommal ítélték börtönbűntetésre különböző csalásokért.²⁵⁴

Az RTL Fókusz című műsorának a következőképpen nyilatkozott motivációiról az elkövetett csalási cselekmények kapcsán: *„Engem sok mindenben az vonz, hogy hogyan lehet megcsinálni és milyen lehet ebben az életben ezt véghez vinni. Hamis iratokkal jelentkeztem, föl is vettek, volt olyan kórházam, amelyben 8 órára voltam elbeszélgetésre hivatott az igazgató főorvoshoz és az ápolási igazgatóhoz, majd megbeszéltük a teendőket, és 10 órakor már viziteltam”*²⁵⁵ Ebben az interjúban megfigyelhető, hogy B.I. az atipikus elkövetők vonásait mutatja: szeret egyedül lenni, bűncselekményeit egyedül követte el, nincsenek emberi kapcsolatai, impulzív, jól reagál a spontán helyzetekre, magas a szabályérzékelési képessége, nem képes reagálni a büntetésre, és diagnosztizálták az antiszociális személyiségzavarral.

Az eset jól mutatja az atipikus csalókra jellemző impulzivitást. A csalás nem tartozik az impulzív bűncselekmények körébe, hiszen azok rendszerint személy elleni erőszakos

²⁵⁴ Magyarország Ügyészsége:

²⁵⁵ <https://rtl.hu/fokusz/2019/02/09/az-evszazad-magyar-szelhamosa-a-nyugati-palyaudvar-tetoszerkezetet-is-eladta> (letöltés 2024.04.27)

bűncselekmények.²⁵⁶ Madai Sándor szerint a csalás komplex bűncselekmény, amely tervezett és nem tervezett elemekből áll.²⁵⁷ Azonban az atipikus csaló elkövetőknek elegendő, ha elsétálnak egy iskola, könyvelőiroda, kórház mellett és gyakran a csalás úgy veszi kezdetét, hogy nem képesek ellenállni a külvilág ingereinek és egy impulzus hatására munkára ajánlkoznak. Véleményem szerint ez az ajánlkozó magatartás értékelhető a csalás előkészületi stádiumaként, különösen amennyiben a felek szóban megállapodnak, hiszen Magyarországon a munkaszerződéseket írásban kötik meg és az állás meghirdetése és a kiválasztott munkavállaló első munkanapja közötti egyes fázisok során a munkáltatónak számos dologra kell odafigyelnie. A munkaszerződés aláírását megelőzően a munkáltatóknak van lehetőségük az információk ellenőrzésére.²⁵⁸ Az Egyesült Államokban, ahol a csalást súlyosabban büntetik, a cégek szigorú eljárás alapján vesznek fel embereket, a cégnek joga van büntetőeljárást indítani, ha valaki hamis diplomával rendelkezik, és az ítélet után a cég kérheti az elkövető nevének és arcának is nyilvánosságra hozatalát, még alkalmi elkövetők esetében is gyakori, hogy hosszú időre kiszorulnak a munkaerőpiacról az általuk elkövetett csalás miatt.²⁵⁹

3.2. A bűnhalmazat kérdései

Az általam választott konkrét jogeset adja a bűnhalmazat kérdésének megvitatásának alapját: azért ezt a jogesetet választotta, mert itt bizonyítást nyert, hogy a visszaeső elkövető antiszociális személyiségzavarban szenved, így az általa megvalósított bűncselekmények követik az atipikus elkövetőkre jellemző mintázatot.

3.3. Csalás és közokirat-hamisítás

A csalás mellett bűnhalmazatban értékelhető a közokirat-hamisítás és a hamis magánokirat felhasználása, mivel ezek eszközcselekményként kapcsolódnak a csaláshoz, mint célcselekményhez. Ebben a jogesetben a vádlott eszközcselekményként közokirat-hamisítást követett el. A polgári perrendtartásról szóló törvény (Pp.) 323.§-a megadja a közokirat

²⁵⁶ Id. CIMINO 1. meghatározása szerint

²⁵⁷ MADAI (2011) 218-219.

²⁵⁸ <https://www.studentclearinghouse.org/> -on keresztül, az adatok 10 perc alatt lekérhetők. (letöltés 2024.04.27)

²⁵⁹ <https://codes.findlaw.com/tx/penal-code/penal-sect-32-52/> - Az Egyesült Államok egyes államainak törvényeiben szinte alig tér el <https://apps.leg.wa.gov/rcw/default.aspx?cite=9A.60.070>(letöltés 2024.04.27)

fogalmát, ez azért fontos a közokirat hamisítás bűncselekmény elkövetési tárgya a közokirat, illetve az elektronikus közokirat. Büntetőjogi értelemben lehetnek valósághű tartalmú hamis, illetve hamisított, és valótlan tartalmú hamis, vagy hamisított okiratok.

*„Hamis az az okirat, amelynek készítője nem azonos a kiállítóként (aláíróként) feltüntetett természetes vagy jogi személlyel. Hamisított az az okirat, amely nem a kiállítóként (aláíróként) feltüntetett természetes vagy jogi személy nyilatkozatát tartalmazza. Valódi az az okirat, amelynek készítője azonos a kiállítóként (aláíróként) feltüntetett természetes vagy jogi személlyel és ennek a nyilatkozatát tartalmazza. Valótlan az az okirat, amelyben készítője azonos a kiállítóként (aláíróként) feltüntetett személlyel, azonban nem a valóságnak megfelelő tényeket tüntet fel.”*²⁶⁰

Ebben az esetben az elkövető által készített diploma valótlan tartalmú hamis okiratnak minősül, mivel egy korábban nem létezett közokirat létrehozásáról van szó, amelyet azonban nem az okirat kiállítójaként feltüntetett hatóság készített.²⁶¹ A diploma a bizonyító köziratok körébe tartozik. *„Az a szabály, hogy a halmazat megállapításánál annyi rendbeli bűncselekményt kell megállapítani, ahány közokiratra a cselekményt elkövették, kivéve, ha a több közokirat csak egymást kiegészítve, együttthatásban képes a joghatás – s így a jogsérelem – előidézésére.”*²⁶² A közokirat hamisítással érintett közokiratok azért fontosak, mert a csalás bizonyítására különösen alkalmasak lehetnek, hiszen nélkülük az elkövető nem tudná megvalósítani a csalási cselekményt.

3.4. Csalás halmazatban lopással

Az elkövető orvosnak adta ki magát és egy kórház ideggyógyászati osztályán neurológusként dolgozott, ahol a rábízott idős betegek és hozzátartozóik engedélyével rendszeresen járt fel azok lakására ahonnan különböző vagyontárgyakat tulajdonított el. Ebben az esetben a csalás, hogy orvosnak adta ki magát foglalkozást adott az elkövetőnek, amely segítette őt a lopások elkövetésében; a vádlott az általa elkövetett összes lopást beismerte.

²⁶⁰ BLASKÓ-AMBERG 38.

²⁶¹ GÖRGÉNYI 604-605.

²⁶² GÖRGÉNYI UO.

A Btk. 6. § (1) szerint „*Bűnhalmazat az, ha az elkövető egy vagy több cselekménye több bűncselekményt valósít meg, és azokat egy eljárásban bírálják el.*”

Ebben az esetben nem lett volna akadálya annak, hogy a csalást és a lopásokat halmazatban értékelje a bíróság, legalábbis a bírói gyakorlat alapján semmiképpen lehetett volna kizárni a két bűncselekmény halmazatban történő értékelését, azonban itt ebben az esetben a lopást egyáltalán nem rendelték büntetni, sőt nem merült fel önálló tényállásként sem a terhelt elleni büntetőeljárásban. Minden bizonnyal a kisebb tárgyi súlyú bűncselekmény esetében az Ügyészség nem emelt vádat, mivel annak jelentősége „eltörpült” és a fő bűncselekmények felderítésére koncentráltak, amelyek – mintahogy a következő fejezet is mutatja – már önmagukban jelentős bűnhalmazatot alkottak.

3.5. Csalás és kuruzslás

A csalással kapcsolatosan érdemes megemlíteni a kuruzslás bűncselekményét, amely során könnyen megállapításra kerülhet a csalás is, mivel a Btk. 187. § (1) szerint: „*Aki ellenszolgáltatásért vagy rendszeresen az orvosi gyakorlat körébe tartozó tevékenységet jogosulatlanul fejt ki, vétség miatt egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.*” Ennek során pedig „*a jogtalan haszon érdekében az elkövető tévedésbe ejti a sértetteket azzal, hogy doktori címet használ, hamis diplomát helyez ki és azt a benyomást kelti, hogy az adott orvosi tevékenység végzésére jogosult.*”²⁶³

A B.I.-hez hasonló cselekményt elkövetők esetében a vádban a kuruzslással halmazatban szereplő egyéb bűncselekmény általában a csalás vagy közokirat-, illetve magánokirat-hamisítás; de súlyosabb esetekben előfordult hamis magánokirat felhasználása, sikkasztás és testi sértés is. A kuruzslás és a csalás azért állhatnak halmazatban egymással, mert a kuruzslás bűncselekmény megvalósítása során pedig a jogtalan haszon érdekében az elkövető tévedésbe ejti a sértetteket azzal, hogy doktori címet használ, hamis diplomát helyez ki és azt a benyomást kelti, hogy az adott orvosi tevékenység végzésére jogosult.

A kuruzslás nem minden esetben áll halmazatban a csalással. Ebben a jogesetben azért szerepelhetett a két tényállás halmazatban, mert megvalósultak azok a feltételek, amelyek alapján Fülöp Ágnes Katalin, a Fővárosi Ítéltábla büntető ügyszakos bírāja szerint megállapítható a bűnhalmazat:

²⁶³ BELOVICS – MOLNÁR – SINKU 144-175.

„Azt kell, hogy mondjam, tipikusan együtt jár, meg is állapítják a halmazatát a két cselekménynek, és nyilvánvaló, hogy más tévedésbe ejtése- vagy tévedésben tartása jogtalan haszonszerzés végett történik. Példaként szolgálhatnak azok az esetek, amikor az elkövetők tisztában vannak azzal, hogy a műszerük nem alkalmas gyógyításra. Egyébként leginkább akkor lehet kuruzslás mellett még csalásról is beszélni, ha az elkövető a környezetét is megtévesztően alakítja ki. Hamisított diplomát helyez ki a falra, doktori címet használ csak azért, hogy megtévesse a hozzá forduló betegeket a tényleges státuszáról és az eljárása hatékonyságáról.”²⁶⁴

Az eset a források szerint az egri Markhot Ferenc kórházban történt, amely állami kórházként működik. Ugyanebben a kórházban egy évig praktizálhatott egy másik csaló is, aki hamis diplomáját a Toulouse-i Egyetemen „szerezte” és azt Magyarországon „honosította”.²⁶⁵ Az esetek különlegességét az adja, hogy Fülöp álláspontja szerint: *„a kuruzslás kérdésben szét kell választani az állami egészségügyi ellátást és a magánszférát. Előbbi esetében a probléma fel sem vetődhet, hiszen meghatározott közigazgatási rendben történik az orvosok kinevezése, alkalmazása.”* Véleményem szerint a munkáltatót (kórházigazgatót) terheli a felelősség, az esetek tükrében az orvosok kinevezése nem a vonatkozó törvénynek, kormányrendeletnek megfelelően történt. Az elkövető az interjúban megjegyzi, hogy elsősorban olyan munkahelyeket választott, ahol munkaerőhiány volt. Ez esetben talán a szakorvoshiány volt az a szükség, amely „törvényt bontott.” Ráadásul a vádlott elmondásából egyértelműen kiderül, hogy a munkaerő felvételi eljárás rendkívül rövid volt, és még a Mt.-ben megfogalmazott alapvető követelményeknek sem felelt meg.

Ebben az esetben *„a vádlott B.I. ál-neurológusként negyven-ötven beteggel is foglalkozott egyszerre egészen addig, amíg egy műhiba miatt le nem bukott. Előadása szerint egyik reggel azzal fogadták az intézményben, hogy meghalt egy betege. 47 saját beteget kezelt. A vádlott az ápolónőnek a megfelelő utasítást adta, hogy szívgyógyszert ne, csak a pszichiátriai szereit adja be, aki azt nem tartotta be, és szívgyógyszert adott a betegnek. B.I-t*

²⁶⁴ <https://birosag.hu/hirek/kategoria/magazin/kuruzslas-vilag-egyik-legosibb-buncselekmenye-jogkerdes-megteveszto> (letöltés 2024.04.27)

²⁶⁵ <https://hirado.hu/2016/11/29/aldoktorkent-trukkozott-egy-tolvaj-aldozatai-orommal-fogadtak/> (letöltés 2024.04.27)

orvosetikai bizottság elé állítottak, ahol kiderült, hogy nem szerepel az orvosi nyilvántartásban.”²⁶⁶

A bíróság enyhítő körülményként értékelte, hogy a vádlott középfokú egészségügyi végzettséggel és megfelelő egészségügyi ismeretekkel rendelkezett, amelyeket a gyakorlatban is tudott alkalmazni, valamint enyhítő körülményként vette figyelembe azt is, hogy az elkövető tevékenysége több beteg esetén eredményre vezetett. B.I. az orvosi végzettség hiánya miatt kuruzslás büntettéért és folytatólagosan elkövetett csalás büntettéért – halmazati büntetésül 1 év 6 hónapot, míg az érintett nővér halált okozó gondatlan veszélyeztetésért 4 és fél évet kapott. „*Kuruzslás és csalás halmazata esetén, a szabadságvesztés átlagosan 10 és 30 hónap közötti időtartamban kerül kiszabásra.*”²⁶⁷

Egy 2020. február 15-ével hatályba lépett törvénymódosításnak köszönhetően az Országgyűlés módosította a Btk. 187 §. (1) bekezdését, azaz a kuruzslás tényállását, amelyet b) és c) pontokkal egészített ki:²⁶⁸

Aki ellenszolgáltatásért vagy rendszeresen

- a) az orvosi gyakorlat,*
- b) az egészségügyi szakképesítéshez kötött pszichoterápiás gyakorlat vagy*
- c) a nem-konvencionális gyógyító és természetgyógyászati eljárások körébe tartozó tevékenységet jogosulatlanul fejt ki, vétség miatt egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.*

Ugyanakkor viszont mentál-egészségügyi ellátást (nem – egészségügyi szolgáltatásként – TEÁOR szám, szakmai kód) pszichológus végzettséggel nem rendelkező személy, illetve BA végzettségű pszichológus is nyújthat, ami azért bőven adhat lehetőséget megtevesztésre és kuruzslásra.

²⁶⁶ https://vastagbor.blog.hu/2009/06/06/az_orszag_szelhamosa (letöltés 2024.04.27)

²⁶⁷ SZABÓ 15. (letöltés 2024.04.27)

²⁶⁸ https://index.hu/techtud/2020/01/28/kuruzslas_kuruzslok_altudomany_aldoktorok_sarlatanok_torvenymodositas_pszichoterapia/ (letöltés 2024.04.27)

3.6.A csalással okozott kár

Az atipikus csaló munkavállaló ilyenkor a sértett munkáltatónak okoz kárt, azáltal hogy az jogalap nélkül tévesen fizeti ki nekik a munkabért, amellyel az elkövető részéről megvalósul jogtalan haszonszerzés. A munka törvénykönyvéről szóló 2012. I. törvény 12. § (2) bekezdés a munkabér fogalmát a következőképpen határozza meg: „*Munkabérnek minősül az (1) bekezdés alkalmazásában minden, a munkaviszony alapján közvetlenül vagy közvetve nyújtott pénzbeli és természetbeni juttatás.*” A munkaértékének megállapításáról pedig a (3) bek. rendelkezik: „*A munka egyenlő értékének megállapításánál különösen az elvégzett munka természetét, minőségét, mennyiségét, a munkakörülményeket, a szükséges szakképzettséget, fizikai vagy szellemi erőfeszítést, tapasztalatot, felelősséget, a munkaerőpiaci viszonyokat kell figyelembe venni.*” A jogalap nélkül kifizetett munkabért általános szabály szerint a kifizetéstől számított 60 napon belül lehet visszakövetelni a munkáltatónak. Az Mt. 164. § -a szerint „*60 napon túl, 3 éves elévülési határidőn belül a jogalap nélkül kifizetett munkabért akkor lehet visszakövetelni, ha a munkavállalónak a kifizetés alaptalanságát fel kellett ismernie, vagy azt maga idézte elő. Ennek bizonyítása a munkáltatót terheli.*”.Vannak csalók, akik rövid időn belül több munkáltatót károsítanak meg, más csalók éveken keresztül károsítják meg ugyanazt a munkáltatót. Az ilyen típusú károkra is jellemző, hogy többségük sosem térül meg, olyan eset is előfordulhat, hogy a munkáltató nem tesz feljelentést, mivel az az ő felelősségre vonásával is együtt jár. A munkáltató hibája, ha éveken át nem veszi észre a csalást.

3.7. Csalás és zugírással halmazatban

Az általam ismertetett elkövető B.I. többszörös visszaeső, aki ügyvédnek is kiadta magát és ezzel a zugírással bűncselekményét²⁶⁹, — is megvalósította. A csalás és a zugírással tényállása ez esetben kerülhet halmazatba, mivel a zugírással nem tartozik azon egyéb csalás jellegű tényállások közé, amelyekkel a csalás a specialitás folytán nem kerülhet halmazatba²⁷⁰: e jogeseten kívül - az Ügyészség sajtóközleményei között is, és a sajtóban is láttam ilyen típusú halmazatot, vétségek és büntettek esetén is. A zugírással elkövető személyek között gyakran találunk olyan személyeket, akik jogi asszisztensi vagy más állam

iii²⁶⁹ Btk. 286. § (1) „*Aki jogosulatlanul és üzletszerűen ügyvédi, jogtanácsosi vagy közjegyzői tevékenységet végez, vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. (2) A büntetés büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztés, ha a zugírással ügyvédi, jogtanácsosi vagy közjegyzői tevékenységre jogosultság színlelésével követik el*”

²⁷⁰ GÖRGÉNYI 701.

és jogtudományi karon szerzett végzettséggel rendelkeznek, illetve olyanokat, akik jogászképzésben tanulmányokat folytatnak vagy folytattak.²⁷¹ A zugírást gyakran olyan ügyvéd követi el, akinek kamarai tagsága megszűnt, illetve az ügyvédi kamarai nyilvántartásból törölték, vagy akinél az ügyvédi tevékenységének gyakorlását felfüggesztették. Ebből kifolyólag, minden esetben jellemző, hogy az ilyen elkövető az élet valamely területén történt felkészültségét vagy szakmai képzettségét bűncselekmény véghezvitelére használja fel, amely egy súlyosító alanyi – azaz az elkövető személyében, személyi körülményeiben fellelhető- körülmény lehet.

B.I. több alkalommal adta ki magát ügyvédnek és különböző ügyekben vállalt megbízásokat pénzért, ezáltal az üzletszerűség, mint a zugírást alapeseti tényállási eleme megvalósult. Polgári peres eljárásokban vállalt védői képviseletet, ahogy azt a zugírást ügyvédi szakvizsgával rendelkező elkövetői általában teszik, Véleményem szerint teljesen kizárt, hogy a büntetőeljárásban az ilyen típusú elkövetők el tudjanak látni jogi képviseletet.²⁷² Mivel ügyvédi tevékenységével egyidejűleg azáltal jutott pénzhez, hogy ügyvédi megbízásaival egyidejűleg egyes sértetteknek ügyvédként mutatkozott be és úgy szerezte meg a pénzüket, emellett pénzért cserébe ügyvédként tartott a bűnmegelőzésről előadásokat iskolákban, itt az utóbbi tevékenységek miatt volt megállapítható a csalással való bűnhalmazat, mivel ezeket a cselekményeket a zugírást tényállása nem fedi le. Azt, hogy mi számít ügyvédi tevékenységnek és mi nem Az ügyvédi tevékenységről szóló 2017. évi LXXVIII. törvény 2-3. §. határozza meg. E törvény 4. és 5. §-a szerint:

1) Ügyvédi tevékenységet rendszeresen és ellenérték fejében

- a) ügyvéd,*
- b) európai közösségi jogász,*
- c) külföldi jogi tanácsadó,*
- d) kamarai jogtanácsos,*
- e) alkalmazott ügyvéd,*
- f) alkalmazott európai közösségi jogász,*
- g) ügyvédjelölt és*

²⁷¹ Egy másik példa: <https://www.origo.hu/itthon/2022/04/ugyvednek-hazudta-magat-egy-no-de-papirja-nem-volt-rola> (letöltés 2024.04.27)

²⁷² <https://magyarnemzet.hu/belfold/2021/01/kijarasi-korlatozas-megszegese-miatt-bukott-le-az-aldoktor> (letöltés 2024.04.27)

h) ügyvédi kamarai nyilvántartásba vett jogi előadó (a továbbiakban: jogi előadó) folytathat.

(2) Ügyvédi tevékenység az e törvényben meghatározott keretek között folytatható.

(3) Az ügyvédi irodára e törvény eltérő rendelkezése hiányában az ügyvédi tevékenység gyakorlójára vonatkozó szabályokat alkalmazni kell.

(4) Ügyvédi tevékenységet természetes személy egyidejűleg csak az (1) bekezdésben meghatározott egyetlen kamarai formában végezhet.

5. § (1) Ügyvédi tevékenységet az e törvény szerint arra jogosult Magyarország egész területén folytathat.

(2) Ha az ügyvédi tevékenységet az e törvény szerint arra jogosult Magyarország területén kívül folytatja, e tevékenységére e törvényt és a kamarai szabályzatokat is alkalmazni kell.

(3) Ügyvéd külföldi ügyvédi irodához társtulajdonosként szabadon csatlakozhat.”

Az ügyvédi tevékenység végzése szükséges a zugírászat tényállásának megvalósításához, nem ügyvédi tevékenység alkalmas lehet csalás tényállásának megállapítására az ilyen típusú elkövető esetében. Véleményem szerint ez hasonló ahhoz, amivel a fentiekben Fülöp Ágnes Katalin a kuruzslás és a csalás halmazatának megállapítását indokolja.

4. Összefoglalás

Dolgozatomban az antiszociális személyiségzavar és a csalás kapcsolatát mutattam be egy jogeseten keresztül. Az a tapasztalatom, hogy az emberek nagyon kevés ismerettel rendelkeznek a csalások atipikus elkövetőiről.

A csalást kriminológiai, pszichológiai, gyógypedagógia, jogtörténeti, büntetőjogi, munkajogi szempontból, úgy vélem számat tudtam adni a jogi felsőoktatási képzésben szerzett ismeretekről, azokat jól értettem, a jogalkalmazás területéről a megfelelő példákat hoztam, és megfelelően átláttam az összefüggéseket: az általam választott jogeset is lehetőséget adott arra, hogy ezeket a dimenziókat bemutathassam.

A benyomásom az volt, hogy az általam bemutatott atipikus csaló elkövető jól ismerte és értette a jogot, a jogszabályokat, amelyek hozzájárultak az általa elkövetett bűncselekmények eredményes megvalósításához. A csalási cselekmények megvalósításához széles ismeretekkel és szakismeretekkel rendelkezett, az általa elkövetett csalásokra a sémaszerűség egyáltalán nem volt jellemző. Az elkövetőre kiszabott büntetések enyhék voltak és az elkövető számára nem jelentettek visszatartó erőt, ugyanakkor látható volt az is, hogy a bíróság már enyhítő körülményként vette figyelembe a visszaeső csaló elkövető személyiségzavarát, ez volt a legtöbb, amit tehetett: a jog egyenlőre nehezen tud mit kezdeni az antiszociális személyiségzavarral, amely gyakran teljesen átveszi az irányítást az egyén felett. Gyakori, hogy a bűnelkövetők úgy érzik, hogy belehalnának az unalomba és öngyilkosak lennének, ha nem követhetnének el bűncselekményt.

Lehetséges, hogy az ehhez hasonló jogesetek gyakorlatát a jövőben talán *a neurolaw*, vagyis az idegtudományi ítélkezés²⁷³ „dolgozza majd ki. Dolgozatom bevezetőjét az egyes bűnelkövetői magatartások genetikai okainak kutatásainak ismertetésével kezdtem, amely megalapozhatja azt, hogy az antiszociális személyiségzavar – felelősséget csökkentő tényezővé váljon, annál fogva, hogy gyakran – mint láthattuk- ténylegesen kényszerítő erejű a tett elkövetése szempontjából. Az Egyesült Államokban bírókat, ügyészeket és ügyvédeket oktatnak „neurolaw”-ra²⁷⁴: az amerikai ítélkezésből és a joggyakorlatból is látunk példákat

²⁷³ Gregg CARUSO: „*A neurolaw az az interdiszciplináris kutatási terület, amely az idegtudománynak a jogra és a jogi gyakorlatra gyakorolt jelentésével és következményeivel foglalkozik.*”

<https://www.cambridge.org/core/elements/abs/neurolaw/706904000357AAB08EAC6A6A45E5B785>

²⁷⁴ KONTRÁNÉ-NÉMETH 15.

enyhítésre²⁷⁵, vagy a szabadságvesztés mérséklésére az antiszociális személyiségre vonatkozóan.²⁷⁶ A eddigi tapasztalatok és az általam bemutatott jogeset is azt mutatja, bármekkora a szabadságvesztés időtartama, 6 év vagy 1 év 6 hónap, nincs hatása az atipikus elkövetőre. A neurológus szakértők ismereteit idővel a jog építheti bele saját normáiba.

Addig is „marad” az edukáció, az atipikus elkövetők jellegzetességeinek, az ADHD és az antiszociális személyiségzavar jellemző tüneteinek a bemutatása, ezért a Melléklet fejezetben az antiszociális személyiségzavarra és a narcisztikus személyiségzavarra – azaz az atipikus csalókra és tipikus csalókra jellemző sajátosságokat és jellegzetességeket mutatom be és hasonlítom össze táblázat formájában, amelyek tudatos felismerésével megelőzhető az áldozattá válás. Ha az emberek szélesebb körben felismernék, beazonosítanák és tudatosítanák magukban ezeket, egyértelműen kevesebb „tere” lenne a csalás elkövetőknek. Az is sokat segíthetne, ha több média figyelem irányulna a csaló elkövetőkre, mint ahogy a jogesetben szereplő csaló esetében történt, ebben a kis országban az ismertség jelentősen csökkentené az újbóli bűnelkövetés és a visszaesés lehetőségét.

²⁷⁵ <https://www.kenneylegaldefense.us/2022/11/30/adhd-and-criminal-behavior/> (letöltés 2024.04.27)

²⁷⁶ ERICKSON 8.

5. Melléklet – Alapvető tünettani különbségek az antiszociális és a nárcisztikus személyiségzavar között

Antiszociális személyiségzavar	Nárcisztikus személyiségzavar (trauma, borderline)
az autizmus ellentétéként emlegetik	nagyon sok tünetében hasonló az autizmushoz
túlzott rugalmasság, változatosság, képesség a megújulásra	sémászerűség, merevség, beszűkültség, egyféleképpen tud viselkedni, nem tud disztingválni
képtelenség az emberi kapcsolatok kialakítására, jellemzően távolságtartó vagy alkalmi kapcsolatokban él „magánzó”	túl szoros kapcsolat az emberekkel, társfüggőség nehezen viseli az egyedüllétet, vagy ha megszakadnak a kapcsolatai
maradéktalanul és kiugró mértékben érti a nonverbális kommunikációt	egyáltalán nem érti a nonverbális kommunikációt, saját gondolatait helyezi bele mások fejébe, mások testbeszédében a saját testbeszédét látja bele (Narkissos) a szavakat megértik – csak a verbális közlést(5%--át a kommunikációnak,), de átértelmezik.
rugalmasan, folyékonyan kommunikál, képes hallgatni	sémákba, panelekbe, szólásokkal, közmondásokkal, szállóigékkel, közhelyekkel, mások idézeteivel kommunikál nincsenek saját szavai nem képes hallgatni
tanulási deficit, kifejezetten rossz verbális	tanulékony, kiváló verbális memória, magas

memória(nem tudja miről volt szó pár perccel ezelőtt) alacsony általános műveltség	általános műveltség, történetmesélő memória, túlképzettség
meg tudja különböztetni magát más emberektől	mindenkibe magát látja, nem tudja megkülönböztetni magát más emberektől, nincsenek énhatárai – mindenkit ugyanúgy jellemez, nem tudja megnevezni az emberek tulajdonságait
nincsenek saját érzelmeik, nem viszonyulnak másokhoz de képesek felismerni mások érzelmeit	alexitímek, sem a saját sem mások érzelmeit nem képesek meghatározni a páciensek nehezen tudják saját gondolataikat és érzéseiket megfogalmazni, megérteni,
magas szabályérzékelő képesség, jót és rosszat, helyest és helytelen, jogost és jogszerűtlen, abnormálist és normálist képes egymástól megkülönböztetni	nem képes ilyen megkülönböztetésre, szabályokra hivatkozik, szabályokat hoz, de nem érti azokat, a következetesség hiánya a bántalmazásból ered igyekeznek olyan pozícióba kerülni, ahol mások részére hozhatnak szabályokat pl. politikus
figyelemhiány, szétszórtság	hipervagiliencia, feszült felfokozott figyelem, bámulás, a környezet folyamatos pásztázása, ha ránéz valamire a beszélgetőpartnere, ő leköveti a tekintetét és ő is oda néz
csak magára figyel és magára emlékszik, gyorsan és sokat felejt	filmszerű emlékezet, mindent megjegyez, amit mások mondanak szó szerint, de magát nem tudja megjegyezni, mert nincs magára rálátása- pl. abban nyilvánulhat meg, hogy hamar elsajátít koreográfiát, lefőzi, amit a főzőműsorban lát
repkedő tekintet beszélgetés közben jobbra-	merev tekintet, állandó szemkontaktus a

balra (horizontális), elbambulás	beszélővel, gombszeműség, le –fel nézés (vertikálás)
egyikre sem képesek	képesek az utánzásra, másolásra, merevek, jól tűrik a monotóniát
minimális arcmimika és testbeszéd	önsimogató, önnyugtató tisztálkodó mozdulatok jellemzik a testbeszédet (az állandó szégyenérzet miatt), amelyek nagyon feltűnőek a szemlélőnek, haj és arcsimogatas, szemöldöksimogatas, szájnyalazás, hajdobálás, ruhasimogatas gyakran nem tudják, mit kellene gondolniuk – folyamatosan fogják a fejüket túlzottan kihúzzák magukat
bizonyított, idegrendszerileg alkalmatlanok mások tükrözésére, utánzására	a beszélgető partner leutánzása-tükörmozdulatok (<i>mirroring</i>), ugyanolyan hangsúlyon kezd beszélni, tükrözi a mozdulatait, visszhangzás (<i>echolalia</i>), rögtön megismétli, amit a beszélgetőpartnerétől hall, magnószalagmemória: képes megjegyezni a beszélgetőpartner szavajárását, és visszajátssza – hasonlósággal kelti az ismerősség érzését
semleges arckifejezések, egybevág a nonverbális és a verbális kommunikáció	állandó nevetgélés, állandóan nevetgél, hogy szomorúságát elfedje, olyan helyzetekben is nevetnek, amikor nem kellene
nem rínak ki a környezetükből, gyakran szimpatikusak, barátságosak, kedvesek, egyszerűek	provokatívak, hergelők, idegesítők
impulzívok, élénkek, képesek kiadni fokozatosan a feszültségeiket	elfojtják a feszültségeiket, túl nyugodtnak tűnnek, emiatt robbannak indulatkezelési

	problémák
ösztönös viselkedés, mely teljes mértékben nélkülözi a tanult elemeket, természetes benyomást kelt	tanult viselkedés – mozifilmből, regényből az abban leírtakként viselkedik, mások élettörténetét a sajátjaként adja elő
jellemzően nem olvasnak, nem szeretik a sztereotípiákat, a sémákat, a verbalitást	szeretnek olvasni, szavakat tanulni, idézni
két irányba tud kommunikálni, értő figyelem, tud nézőpontot váltani	csak kérdés és felszólítás, kijelentés ritkán, egy irányba kommunikál, meg sem várja a másik választ, nem tudnak kérni
kongruens fellépés, egybevágó	szétesett arcmimika – egyszerre sír és nevet, grimaszolás, erőteljes látványos arcmimika
-	hangulatingadozás – percenként más hangon beszél, máshogy viselkedik, nem önazonos –a személyiség többszörös szétesése
-	éneklő beszéd(singing, chirping – képtelenek levinni a hangsúlyt ott ahol kellene a beszédben, sápítozás, magas hangszín, jellemző még a szipogás, köhincselés, rosszul, túl hangosan veszi a levegőt, szomatikus tünetek, túlzott körömrágás, szájrágás, szürcsölés, szájszívogatás
-	magába beszél
nincsenek bizalmi problémák, kevés a konfliktus, mivel értik az embert	paranoiára való hajlam, bizalmi problémák
észrevétlen, háttérember, képes tartani a kellő kommunikációs távolságot	tolakodó – szülőmozdulatok – kéretlenül elkezd igazítani beszélgetőpartnere ruházatát, simogatja
állandó elégedettség, kiegyensúlyozottság, nem	kisebrendűségi érzés, alá-fölé rendeltségben

	gondolkodás
-	problémák a mozgással, dezorganizáltság, instabilitás csámborgás, botorkálás, vánszorgás, kuburcolás egyensúlyérzék általános hiánya, pipiskedés, csoszogás, úgy megy mintha kétoldról láthatatlan kezek ide-oda lökdösnék, dülöngél, ha ül lefolyik a székről, ragdoll mozgás, csípőriszálás, túl nagy léptek
-	fokozott érzékenység az illatokra, szagokra, fényekre, látványra, tapintásra
spontán reagál	mindent kizárólag memóriából épít fel, minden apró jelentéktelen részletet bámulatosan képesek felidézni
ráérősség, halogatás, elfelejti megcsinálni a dolgokat	felgyorsultság, mások sürgetése
csak a jelen pillanata érdekli, mintha nem lenne előzmény, következmény	vagy a múltban van (trauma) vagy a jövőben(álmodozás)
E/1-ban beszél magáról „én”	T/1-ben beszél magáról „mi” „az emberek általában”, mások nevében beszél
jó valóság észlelés	valóság kétségbevonása, tagadás, tagadják mások mondanivalóját
képtelen a napi rutinra, nem értékeli az állandóságot, túlzottan sokszínű, nem ragaszkodó	napi rutin szeretete, állandóság szeretete, egysíkú érdeklődési terület, beteges ragaszkodás az emberekhez a környezethez
biztonság elkerülése	biztonságra való törekvés
egyikre sem vágyik, egyedül szeret lenni	szeretetre, figyelemre, elismerésre vágyik, magányos

nem ellenséges,	ellenségesség, paranoia: a saját magáról alkotott saját gondolatait helyezi mások fejébe – átértelmezi mások mondani valóját, ami konfliktusokhoz vezet ártani akar mindenkinek
személyként ismeri el az embereket	nem tudja személyként elismerni az embereket, mert csak a külsejüket tudja értékelni, nem lát belőlük semmit, nem tudja megnevezni a tulajdonságait, egyedi jellegzetességeiket utasít, irányítás
lehet függőségre hajlamos, de hamar megundolgokat, és nem szereti a rendszerességet nem önkárosító	függőségre, önkárosításra hajlamos
természetesen viselkedik	mindenáron túl kedvező képet akar kialakítani magáról, színpadias
édektelenek a fikció iránt, idegenkednek tőle	fikció szeretete, élvezete, fantáziavilágba menekülés
nem terveznek	mindent aprólékosan megterveznek és a terv szerint valóítanak meg, kiszámolnak, mert szoronganak
többsnyire normális családok	traumatizált gyermekkor
kaotikus, szétszórt	rendszerető, túlzottan pedáns, tisztaságmániás
nem zavarja a mentális betegsége	zavarja a mentális betegsége
nem érdeklik a társadalmi elvárások	a társadalmi elvárásoknak eleget akar tenni
semminek látja magát, nem szeret magáról beszélni	tévképzetei vannak magáról
nem fordítanak időt más emberekre, csupán	kikérdeznek másokat, nyomoznak mások után

érzékelik az embert	
éles, jól működő érzékek	érzékszervi terheltség, kedvezőtlenebbnek ítélnék ízeket, illatokat – finnyáság, válogatósság, szagérzékenység, hőérzékenység, fényérzékenység
mások tudatára igyekeznek hatni	a fenti miatt mások érzékeire igyekeznek hatni, kellemes hangszínt vesznek fel, affektálnak, igyekeznek jól kinézni, illatozni...stb.
jól érvelnek, fel tudják oldani az ellentmondásokat, mindig emlékeznek mindenre, amit mondtak ennek az eredménye	szélsőségesek, egyik szélsőségből esnek a másikba, elégtelen vitapartnerek
az egyén nem tud kitartóan egy munkahelyen megmaradni, dolgozni, vagy tanulmányokat folytatni, többször úgy marad ki a munkahelyéről vagy az iskolából, hogy azt nem igazolja sem betegség sem családi okok, vagy esetleg álláslehetőségeket úgy utasít vissza, úgy hogy nem voltak ezeken kívül egyéb lehetőségei. iskolai lemorzsolódás	fontos számára a tevékenységek űzése, pótcselekvésekre, kényszer-cselekvésekre hajlamos: igyekszik terhelni, lefoglalni magát, hogy elkerülje, hogy saját magával kelljen foglalkoznia. Szereti az állandóságot, fontos számára a pozíció, munkamánia, mint betegség
vakok a pozíciókra, rangra – nem alá-fölé rendeltségben látják magukat más emberekkel, személyiségközpontúan közelítenek az emberekhez	minél nagyobb hatalommal járó pozíciót igyekeznek szerezni maguknak, alá-fölérendeltségben látják magukat
egyéneken akar nyereszkedni	a közösségen akar nyereszkedni
az ember mögött nincs élettörténet – bekegorizálhatatlan, különc típus – az ember nem tudja hova rakni	van élettörténete, amely meghatározza pl. trauma

Nincs mintázat.	A mintázat jelentősen eltér a kulturális elvárásoktól, több területre kiterjedt és ismétlődő, rugalmatlan, hosszú ideig fennáll, nagymértékben rontja az életminőséget és klinikailag jelentős szenvedést okoz a személy számára
többségük nem bántalmazott	alapvető feltétel a gyermekkori bántalmazás mint élmény, célszerű az ismeretség kezdetén a gyermekkort említeni, akkor azonnal továbbállnak
nem veszik fel a bántalmazást, nem tölti el őket kisebbségi érzéssel, szégyenérzettel,	azt veszik normálisnak, ha bántalmazzák őket, azt veszik bántalmazásnak, ha normálisan bánnak velük
jellemző az aszexualitás különösen nőknél, érdektelenség a párkapcsolatok iránt, alkalmi szexpartnerek	társfüggőség, folyton szerelmesnek érzik magukat, jellemző a partnerek bántalmazása
nincs se nyereség se veszteségélmény	mindkettő van és intenzív
deviánsnak látja magát, jól tudja miben és milyen mértékben különbözik másoktól	mindenkiben magát látja, homogén szemlélet, nem érti miben deviáns
ritka 110000 fő – Magyarországon, melyből 70000 fő lehet 18 év alatt spektrumzavar	2.000.000 fő is érintett lehet Magyarországon spektrumzavar

6. Irodalomjegyzék

Felhasznált szakirodalmak jegyzéke:

¹ PTK 2013. POLGÁRI JOGI KODIFIKÁCIÓ MÁSODIK RÉSZ – PJK, 2007/3., 3-15.
<https://ptk2013.hu/polgari-jogi-kodifikacio/v-konyv-kotelmi-jog-masodik-resz-a-szerzodes-altalános-szabályai-pjk-20073-3-15-o/171>

A kriminológiai iskolák, a bűnözésre vonatkozó biológiai elméletek. – A PPKE tananyaga:
www.jak.ppke.hu/storage/tinymce/uploads

ACAVEDO, BIANCA et ALL: The highly sensitive brain: an fMRI study of sensory processing sensitivity and response to others' emotions, Brain Behaviour 2014 Jul; 4(4): 580–594. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4086365/>

ACAVEDO, BIANCA: What is Sensory Processing Sensitivity? Traits, Insights, and ADHD Links 2023 október 11. <https://www.additudemag.com/highly-sensitive-person-sensory-processing-sensitivity-adhd/>

ADDITUDE EDITORS: All the Feelings, All the Time: Additude magazin, 2022.április.13.

AMBRUS, ISTVÁN: Vagyon elleni kriminális cselekmények a modernizálódó kiskereskedelemben, Ügyészek Lapja 2021/1-2. Huszonnyolcadik évfolyam, 5-17.
https://ugyeszeklapja.hu/wp-content/uploads/2021/06/UL_2021_1-2beliv-v2.pdf

ARON, ELAINE N: The highly sensitive person: Szuperérzékeny vagyok? harmóniát hozó megoldások harsány világunkban. Sensum Donum, Budapest, 2011.

Az EDGE FOUNDATION hivatalos honlapja: <https://edgefoundation.org/adhd-and-impostor-syndrome/>

BALLÁNÉ SZENTPÁLI EDIT: A megtévesztés lelki háttere: Miskolci Jogi Szemle. -13 : 2 (2018), p. 78-95. -Miskolci Jogi Szle. - 1788-0386, Miskolc, 2018. https://www.mjsz.unimiskolc.hu/files/egyeb/mjsz/20180201/8_ballane.pdf

BALOGH, ELEMÉR: Deák Ferenc és a büntető anyagi jog kodifikációja:
<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Deak-deak-ferenc-munkai-8751/a-batthyany-kormany-igazsagugyi-minisztere-6114/balogh-elemer-deak-ferenc-es-az-anyagi-buntetojog-kodifikacioja-627F/2-a-bunteto-anyagi-jog-dogmatikaja-628B/>

BANCSI ZSOLT JÓZSEF – RIMÓCZY ISTVÁN : Az előkészítő ülés ismeretelméleti és pszichológiai szempontjai ii. ügyészégi szemle. 2021/02., vi. évfolyam 2. szám

BARON-COHEN, SIMON: Mindblindness. MA: MIT Press, Cambridge. 2005

BERNÁTH, ÁGNES: Az elmeolvasás és az elmeolvasásra irányuló igény szerepe egészséges felnőtt személyek társas viselkedésében. Doktori Disszertáció, Debrecen, 2014.

BELOVICS ERVIN – MOLNÁR GÁBOR MIKLÓS – SINKU PÁL.: Büntetőjog II. – Különös Rész. HVG Orac Lap – és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2019, 144-175

BÉRDI MÁRK pszichiáter hivatalos honlapja www.berdimark.hu

Bíróság.hu: A kuruzslás a világ egyik legősibb bűncselekménye – Jogkérdés a megtévesztő „gyógyítás” büntetőjogi következményeiről.2020.február 27.
<https://birosag.hu/hirek/kategoria/magazin/kuruzslas-vilag-egyik-legosibb-buncselekmenye-jogkerdes-megteveszto>

BLASKÓ BÉLA – AMBERG ERZSÉBET: Táblázatok a büntetőjog különös része köréből. Nemzeti Közszerológati Egyetem Közigazgatási Továbbképzési Intézet, Budapest, 2018. szeptember 28. <https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/15856/Tablazaratok%20a%20buntetojog%20kulonos%20resze%20korebol.pdf?sequence=1>

BLOOM, PAUL: Against Empathy: The Case for Rational Compassion, Ecco, New York, 2016.

BOLYKY ORSOLYA: Az emberölések jogi és kriminológiai jellemzői, különös tekintettel a mentális tényezők büntetőjogi értékelésére. Doktori Értekezés, Pázmány Péter TudományEgyetem Budapest, 2018.

BOLYKY ORSOLYA: *A kiszolgáltatottság fogalmának jogi értelmezése, különös tekintettel az idős korú áldozatokra.* Ügyészek Lapja, 2022/1–2., 77–85. o.
<https://ugyeszeklapja.hu/?p=3780>

BROGAARD, BERIT: Are Psychopaths Mad or Bad? Psychopaths who commit violent crimes are evil, not legally insane. 2019. September 29, <https://www.psychologytoday.com/intl/blog/the-superhuman-mind/201909/are-psychopaths-mad-or-bad>

BUCHS ET AL.: Why Do They Do It?: The Motives, Mores, and Character of White Collar Criminals, St John's Law Review Volume 82, 2008. tavasz, 2. szám Portland, Oregon, 2008.

CARPENDALE, J. I. M, LEWIS, C.: How children develop social understanding. Oxford: Blackwell Publishers, Oxford 2006.

CHEN, EMILY: "My Mind, Heart, and Body Were Like Willy Cats", Additude magazin

CIMINO, LUCA: The Impulsive Crime: Aspects of Psychopathology and Psychodiagnosis In Handbook of Research on Trends and Issues in Crime Prevention, Rehabilitation, and Victim Support IGI GLOBAL L, Pennsylvania 2020

CS.B. Fegyház zseblámpalopásért – vasökövel sújtanak le az árvízi bűnözőkre: 2013. június 14.

CSEPELI, GYÖRGY: Szociálpszichológia mindenkiben, Kossuth Kiadó Zrt, Budapest, 2014.

DANKÓ, DÁVID ÉS MÓR, ZOLTÁN: *A kezeletlen gyermekkori ADHD okozta társadalmi-gazdasági kockázatok típusainak, a kezeletlen betegség okozta járulékos kiadások körének elemzése ideas & solutions kft., x. évfolyam, 2011. / 10, december, 31-37*

DOHERTY, M. J.: Theory of mind: How children understand others' thoughts and feelings, Psychology Press, Hove UK, 2009.

DOMÁN, AUGUSZTA: A beszámítási képesség a büntethetőségi akadályok rendszerében. Doktori értekezés, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar Doktori Iskola Budapest 2019 https://real-phd.mtak.hu/918/1/Doman_Auguszt_a_dolgozatv.pdf

DONALD RAY CRESSEY: Other People's Money: A study in the Social Psychology of Embezzlement, Free Press, New York, 1953. https://books.google.hu/books/about/Other_People_s_Money.html?id=FgAFAAAAMAAJ&redir_esc=y

DÖME LÁSZLÓ: Személyiségzavarok, Filum, Budapest, 2001.

DSM-III-R: a mentális zavarok diagnosztikai és statisztikai kézikönyve revideált III. kiadásának diagnosztikus kritériumai, Magyar Pszichiátriai Társaság, Budapest, 1991.

DUFFIELD, GRACE AND GRABOSKY, PETER: The Psychology of Fraud, Australian Institute of Criminology, *trends & issues in crime and criminal justice*, 2001. március: <https://ifb.org.nz/wp-content/uploads/2019/08/The-Psychology-of-Fraud.pdf>

DUTTON, KEVIN: Interjú Kevin Dutton-nal: The Wisdom of Psychopaths Part Two: <https://www.jordanharbinger.com/kevin-dutton-the-wisdom-of-psychopaths-part-two/>

E. CAVANAGH, MICHAEL: Moral Imperviousness and the Tabula Rasa Fallacy: A Contribution From the Neurosciences, 2006. július <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.2202/1940-1639.1202>

ENGELHARDT, PAUL E,* NOBES, GAVIN AND PISCHEDDA, SOPHIE: The Relationship between Adult Symptoms of Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder and Criminogenic Cognitions *Brain Sci.* 2019 Jun; 9(6): 128.

ERICKSON, STEPHEN K.: The limits of neurolaw, *Journal of Health Law & Policy* 303-320, Houston, 2011 https://www.law.uh.edu/hjhlp/volumes/Vol_11_2/Steven_Erickson.pdf

FARKAS, FANKA: Zöld Kakas Példatár: https://wiki.zoldkakas.hu/hu/k%C3%BCl%C3%B6n%C3%B6s_k%C3%A9pess%C3%A9gek/fogalmak/impressz%C3%ADv_id%C5%91kezel%C3%A9s

FAZEKASNÉ, DR. FENYVESI Margit: A pedagógiai diagnosztika elméleti és gyakorlati tartalmi megújítása, Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 2013. házzseblámpalopásértköllel sújtanak le az árvízi bűnözőkre

FEKETE, OLÍVIA: A gyermekkori és a fiatalkori bűnözés fejlődési modelljei, *ALKALMAZOTT PSZICHOLÓGIA* 2015, 15(4):57–80.

GEORGE, AMANDA JOANNE, "Attention Deficit Hyperactivity Disorder in The Forensic Population" (2021). *Walden Dissertations and Doctoral Studies*. <https://scholarworks.waldenu.edu/dissertations/11286>

GLEN O. GABBARD A pszichodinamikus pszichiátria tankönyve, Lélekben Otthon Kiadó 2008, 523.o. 17-1. táblázat DSM – IV – TR an antiszociális személyiségzavar kritériumai

GOLEMAN, DANIEL: Social Intelligence: The New Science of Human Relationships: Bantam Books, New York City, New York , 2007,

GÖRGÉNYI ILONA, ET AL: Magyar Büntetőjog – Különös Rész , Complex kiadó, Budapest, 2021.

GREGG D. CARUSO: Neurolaw, Cambridge, Cambridge, University Press, 2024

GYEPESI ÁRON: A pszichopátiás személyiség, Ügyészek Lapja 2009. 16 évf 2. sz. , 13-23,

HALLER, JÓZSEF (SZERK.): A bűnöző elme, sub lege libertas, Dialóg Campus, Budapest, 2020.

https://nkerepo.uninke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/15889/831_bunozo_elme.pdf?sequence=1

HAPPÉ F.: An advanced test of Theory of Mind: Understanding of story characters' thoughts and feelings by able autistic, mentally handicapped, and normal children and adults. Journal of Autism and Developmental Disorders 24, 129-154.

HARMATINÉ OLAJOS, TÍMEA – PATAKY, NÓRA – K. NAGY, EMESE: A kétszeresen kivételes tanulók tehetséggondozása, Budapest, 2014.

HARTMANN, THOM: Attention deficit disorder: Betegség vagy adottság? a figyelemzavar és a hiperaktivitás új értelmezése: ADHD figyelemzavar-szindróma, hiperaktivitás: Thom Hartmann, 2006, Pro Novum, Budapest, 2006.

HECKMANN, KERRY J.: ADHD and Trauma: Untangling Causes, Symptoms and Treatments, ADDitudemag. <https://www.additudemag.com/adhd-trauma-somatic-therapy/> 2020 június 20.

HEGEDŰS, MIHÁLY: A csalás motiváció és hatása a kis- és középvállalkozói szektorban, Szegedi Tudományegyetem, . TAYLOR 6 (1-2):562-71. Szeged, 2014.

HERVEY M. CLECKLEY: The Mask of Sanity An Attempt To Clarify Some Issues About the So-Called Psychopathic Personality. 3rd Edition. Pickle Partners Publishing. 2011,

HONOS-WEBB, LAURA: The Gift of ADHD: How to Transform Your Child's Problems into Strengths, New Harbinger Publications, Oakland, 2010

KAKUSZI BRIGITTA: A felnőttkori ADHD neurobiológiai alapjainak vizsgálata: motoros válasz előkészítés és válaszgátlás funkcionális biomarkereinek azonosítása és életkorral történő változásainak feltérképezése nagy denzitású EEG-rendszerrel Doktori értekezés Semmelweis Egyetem Mentális Egészségtudományok Doktori Iskola, Budapest, 2020.

KARDOS, DÓRA: A büntetéskiszabás elvei és rendszere, a büntetéskiszabási tényezők megjelenése a jogalkalmazói gyakorlatban. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Budapest 2021.

KARSAI, KRISZTINA (SZERK.): Nagykomentár a büntetőtörvénykönyvről szóló 2012. évi C törvényhez, 2022

KAUFMANN, MAX: Die Psychologie des Verbrechens – Eine Kritik, Springer, Berlin 1912.

KEGYE SZILÁRD: Az antiszociális személyiség megítélése a magyar büntetőjogban, Jogi Fórum Publikációk, 2017. január-
[https://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/kegye_szilard_antiszocialis_szemelyiseg_megit_elese_a_magyar_buntetojogban\[jogi_forum\].pdf](https://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/kegye_szilard_antiszocialis_szemelyiseg_megit_elese_a_magyar_buntetojogban[jogi_forum].pdf)

KENNEY LEGAL DEFENSE CORPORATION
<https://www.kenneylegaldefense.us/2022/11/30/adhd-and-criminal-behavior/>

KISS, PATRIK: Néhány gondolat a befolyással üzérkedésről, MISKOLCI JOGI SZEMLE 17. évfolyam (2022) 4. szám https://real.mtak.hu/158539/1/12_kisspatrik_t%C3%B6rdelt.pdf

KNECHT, THOMAS: White-collar criminals--a homogenous offender population? Reflections on typical and atypical "white-collar criminals" Arch Kriminol 2006 Mar-Apr; 217(3-4):65-73. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/16696229/>

KOMPORDAY-OROSZ NOÉMI: A büntetőjog és polgári jog kárfogalma – azonos terminológia, eltérő definíciók, Ügyészek Lapja, 29. évf. 1-2. sz. / 2022, 35-54.

KONDOROSI, ANDRÁS: Az információs rendszer felhasználásával elkövetett csalás (Infokommunikáció és jog, 2014/2. (58.), 73-75. o.) <https://szakcikkadatbazis.hu/doc/5527910>

KONTRÁNÉ LOVAS PETRA ÉS NÉMETH ZSOLT: Kísérleti orvostudománytól a rendészettudományig Interjú Haller József egyetemi tanárral, az MTA doktorával, Magyar Rendészet 2021/2. 13—28, <https://real.mtak.hu/127968/1/01-haller-interju-13-28-mr-2021-2.pdf>

KORSÓSNÉ DELACASSE, KRISZTINA: „Csalfa áméttások által többeket megkárosított” A stellionatus a 18–19. századi magyar jogban, Gondolat Kiadó • Budapest, 2022

KOVÁCS ÁKOS: A csalás büntetőjogi szabályozása. ME ÁJK - Szakdolgozatok. Miskolci Egyetem, Miskolc, 2014.

KRAJNYÁK CINTIA: Dr. Bánki György: „A csalások pszichológiai következményei közel sem olyan ártatlanok, mint önmagában az, hogy lehúzzák az embert” 2022. augusztus 31. www.wmn.hu

KRÁNITZ, MARIANN: A vagyon elleni bűnözés sértettjei In OKRI Áldozatok és vélemények II. kötet. (szerk. Irk Ferenc), Budapest 2014.

KRISTON EDIT - SÁPI EDIT - TÓTH GERGŐ. Jogi alapismeretek. (ideiglenes jegyzet NOVOTNI KIADÓ Miskolc 2016. [https://jogikar.unimiskolc.hu/files/3108/jogialapismeretek-%20\(2\).pdf](https://jogikar.unimiskolc.hu/files/3108/jogialapismeretek-%20(2).pdf)

LEHOTAY, VERONIKA: Bevezetés a modern állam és jog történetébe Jegyzet jogi felsőoktatási szakképzésben részt vevő hallgatók számára, Miskolci Egyetem Ájk, Miskolc, 2020. https://jogikar.unimiskolc.hu/files/16041/Lehotay_Bevezet%C3%A9s%20a%20modern%20%C3%A1llam.pdf

LESTYÁN, ERZSÉBET, SZABÓNÉ BALOGH, ÁGOTA: Képességfejlesztés az alsó tagozaton, Szegedi Egyetem, Szeged, 2013. Képességfejlesztés az alsó tagozaton

LEEPER PIQUERO , NICOLE- MOFFITT, TERRIE E.: Can Childhood Factors Predict Workplace Deviance? Justice Q. 2014 Jul 1; 31(4): 664–692

LOMBROSO, CESARE: Lángész és őrültség, Fapadoskönyv Kiadó, Budapest 2012,

LUNSFORD HULETT, ANNA: AN EXAMINATION OF ATTENTION DEFICIT HYPERACTIVITY DISORDER AND COUNTERPRODUCTIVE WORKPLACE BEHAVIOR, A.B., Elon University, Athens, Georgia 2013 https://getd.libs.uga.edu/pdfs/hulett_anna_l_201305_ms.pdf

M D AINSWORTH: Object relations, dependency, and attachment: a theoretical review of the infant-mother relationship, Child Development 1969 Dec;40(4):969-1025. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/5360395/>

MADAI SÁNDOR: Új és régi értelmezési kérdések a vagyon elleni bűncselekmények köréből
Debreceni Egyetem, Debrecen, 2021.
<https://dea.lib.unideb.hu/server/api/core/bitstreams/40f9a7a8-dfce-46c0-9892-346c8eadbc3b/content>

MADAI, SÁNDOR: A csalás büntetőjogi értékelése, 2011, Budapest, HVG-ORAC, 2011.

MADAI SÁNDOR: Az idősek és fogyatékkal élők fokozott büntetőjogi védelme a gyakorlatban (MJ, 2018/10., 585-591. o.) Magyar Jog, Budapest, 2018.
<https://szakcikkkadatbazis.hu/doc/3476592>

MARKUS, HAZEL ÉS NURIUS, PAULA: Possible Selves
https://web.stanford.edu/~hazelm/publications/1986_Markus%20&%20Nurius_PossibleSelves.pdf

MATTIASSICH-SZOKOLI, ENIKŐ ÉS SÓFI, GYULA (2022) *A gyermek- és serdülőkorú figyelemhiányos hiperaktivitás (ADHD) okozta nemzetgazdasági problémák és azok lehetséges kezelése = National economic impacts of attention-deficit/hyperactivity disorder (ADHD) in children and adolescents and their possible treatment*. IME: INFORMATIKA ÉS MENEDZSMENT AZ EGÉSZSÉGÜGYBEN, 21, (1). pp. 41-47.

Mentális Betegségek Diagnosztikus és Statisztikai Kézikönyve (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, DSM-5), magyarul megjelent változat: DSM-5 referencia-kézikönyv a DSM-5 diagnosztikai kritériumaihoz (American Psychiatric Association), Oriold és Társai Kiadó, Budapest, 2014; és a BNO-10 (a DSM-5-tel azonos tartalmú, a WHO besorolása szerinti változat) elnevezésű, a mentális rendellenességek osztályozását tartalmazó kézikönyveket veszi alapul. Magyarul megjelent kötet: BNO-10 zsebkönyv DSM-IV-TR meghatározásokkal. Animula Kiadó, Budapest, 2004

MIKLÓSI, MÓNKA: Gyermekkori magatartászavarok és hiperaktivitás viselkedésterápiája ELTE PPK Fejlődés- és Klinikai Gyermekpszichológia Tanszék Heim Pál Országos Gyermekgyógyászati Intézet Mentálhigiéniai Központ ADHD Oppozíciós zavar Viselkedési zavar, Semmelweis kiadó, Budapest, 2018. https://semmelweis.hu/klinikai-pszichologia/files/2018/11/Mikl%C3%B3si-M_Gyermekkori-magatart%C3%A1szavarok-%C3%A9s-hiperaktivit%C3%A1s-viselked%C3%A9ster%C3%A1pi%C3%A1ja-2018.pdf
2019. December 19, Additude magazin, <https://www.additudemag.com/hypersensitivity->

disorder-with-adhd/ 2020 March 2, <https://www.additudemag.com/living-in-the-moment-adhd-mind/>

MOLNÁR, SÁNDOR: A büntetés kiszabása során figyelembe vehető körülmények. Jogi Fórum. Publikáció https://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/molnar_sandor_bunteteskiszabas%5Bjogi_forum%5D.pdf

MORLEY KATHERINE & HALL, WAYNE 2003. Is there a genetic susceptibility to engage in criminal acts?. *Trends & issues in crime and criminal justice* No. 263. Canberra: Australian Institute of Criminology. <https://www.aic.gov.au/publications/tandi/tandi263>, 2003. október 1.

MTI közlemények: <https://hirtv.hu/radar/radar-senki-sincs-biztonsagban-video-2581161>

MTI: Nyomozócsoport alakult az árvízi csalog miatt, 2013. június 5. https://hvg.hu/itthon/20130605_Nyomozocsoport_alakult_az_arvizi_csalog_m

MUNTYÁN, BERNADETT: A szeretet nem árt, minap.hu, Miskolc, 2019. november 13.

NAGY, PÉTER: Nem elrontották, így született. *Mindennapi Pszichológia*. 2019/02. <https://mipszi.hu/cikk/210421-nem-elrontottak-igy-szuletett>

NAGY, ZOLTÁN ANDRÁS: Informatikai bűncselekmények, Magyar Tudomány, 2001/8,

NANE: Back up the children – Állj mellette! A traumatizált gyermekek támogatásának alapjai Segédanyag az oktatófilmhez Nemzetközi projekt az Európai Unió Fundamental Rights and Citizenship Programjának támogatásával, amely a poszttraumás stressz-zavar gyermekeknél történő előfordulásának okairól, megjelenési formáiról, hétköznapi kezelési lehetőségeiről nyújt ismereteket. 2016

PERGEL, JÓZSEFNÉ: A SZÁMÍTÓGÉPES CSALÁS ÉS EGYÉB SZÁMÍTÓGÉPES BŰNCSELEKMÉNYEK. STATISZTIKAI ELEMZÉSEK.

PERL, KITTI: „A legegyszerűbb mindennapi rutinokat is képtelen vagyok menedzselni” – ilyen az élet felnőttkori ADHD-val. 2023. augusztus 8. <https://www.hazipatika.com/psziche/adhd/cikkek/felnottkori-adhd-tunetek-nehezsegek-betegtortenet-figyelemzavar-figyelemhiany-hiperaktivitas>

ROSKA SÁNDOR gazdasági-, gazdasági büntetőjogi ügyvéd hivatalos honlapja
<https://roskaugyvediroda.hu/ugyved/gazdasagi-bunteto/csalas>

RUTTER, M., GILLER, H. & HAGELL, A. *Antisocial Behavior by Young People*, Cambridge University Press, Cambridge, 1998.

SALLNE, SHARON: The Connection Between ADHD and Imposter Syndrome Stop doubting yourself and start believing instead. ADDitude Mag, 2023.február 16.
<https://www.psychologytoday.com/intl/blog/on-your-way-with-adhd/202302/the-connection-between-adhd-and-imposter-syndrome>.

SÁNTHA, FERENC: Büntetőjogi alapismeretek(vázlat) JFSz-es hallgatóknak Miskolci Egyetem, Miskolc, 2003.

SIKE, SÁNDOR: Visszaélt az idős ember bizalmával a csaló, 2024.március 3.Heves Vármegyei Hírportál, <https://www.heol.hu/helyi-kek-hirek/2024/03/eltartas-csalas-idos-ember>

SZABÓ MIHÁLY: Értelmileg és tanulásban akadályozottak, Szegedi Tudományegyetem, Szeged, *Mentor(h)áló 2.0 Program*”TÁMOP-4.1.2.B.2-13/1-2013-0008 projekt, 2013.
http://www.jgyph.hu/mentorhalo/tananyag/Ertelmileg_akadalyozottak_kortana/151_krtani_htrr.html

SZABÓ, JUDIT: A kuruzslás miatt indult büntetőeljárások tapasztalatai: egy aktakutatás eredményei, *Ügyészek Lapja* 27:1 pp. 5-18. Budapest, 2020. . <https://ugyeszeklapja.hu/?p=2770>

TELEKI, SZIDALISZ ÉS HORVÁTH, ROLAND: A köztünk élő pszichopáták – *Pszichológia és Jog*, 2016. szeptember 29. <https://jogespszichologia.hu/blog/pszichologia-3/post/a-koztunk-elo-pszichopatak-94>

THOMAS E. BROWN: Megfeneklett tehetségek: ADHD serdülő-és felnőttkorban – Thomas E. Brown Animula, Budapest, 2020.

TÓTH MIHÁLY: A jogrendszer mint a gazdasági fejlődés infrastruktúrája sorozat A gazdasági bűnözés és bűncselekmények néhány aktuális kérdése. Budapest, MTA Law Working Papers, Budapest 2015/4, https://real.mtak.hu/121348/1/2015_03_Toth.pdf

VARGA, GERGELY: Elkövetői alakzatok a büntetőjogban. Elte OTDK dolgozatok. Budapest, 2001. <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/34781>

VIRÁG GYÖRGY: Csalók kriminálpszichológiai vizsgálata. Magyar Pszichológiai Szemle, 1989/6. szám, pp. 608–625.

WALLANG, PAUL AND TAYLOR, RICHARD: Psychiatric and psychological aspects of fraud offending, Cambridge University Press, Cambridge 2018

WOOD, STACEY: How Does Fraud Impact Emotional Well-Being? <https://www.psychologytoday.com/intl/blog/the-fraud-crisis/202101/how-does-fraud-impact-emotional-well-being> , 2021. január 3.

YOUNG, S. T. B. T. C. Comorbidity and psychosocial profile of adults with Attention Deficit Hyperactivity Disorder. Personality and Individual Differences 35, 43-75. 2003. <https://kclpure.kcl.ac.uk/portal/en/publications/comorbidity-and-psychosocial-profile-of-adults-with-attention-def>

ZLINSZKY, JÁNOS: Római büntetőjog. Budapest, 1995. Nemzeti Tankönyvkiadó Arcanum Jogi Enciklopédia: ¹ <https://www.arcanum.com/en/online-kiadvanyok/Lexikonok-okori-lexikon-CA894/f-CB843/falsum-CB854/>

ZOË KESSLER : My Hypersensitivity Is Real: Why Highly Sensitive People Have ADHD, ADDitude Magazin, 2019. december 19.

7. Jogszabályi hivatkozások:

1. István törvényei: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=03800041.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei>

2. Werbőczy, István: Hármaskönyv
https://www.staff.u-szeged.hu/~capitul/analecta/trip_hung.htm

3. 1878.évi V. törvénycikk
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=87800005.TV&txtreferer=94500007.TV>

4. Az 1795-ös büntetőkódex tervezet: Hajdu Lajos (1926-1992): Kódex a büntettekről és azok büntetéséről, Közgazd. és Jogi Kvk., Budapest, 1971

5. Deák Ferenc: 1843-as törvényjavaslata: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Deak-deak-ferenc-munkai-8751/deak-ferencz-beszedei-2AE/vi-kotet-18681873-4435/a-nemzetisegi-egyenjogusagrol-szolo-torvenyjavaslat-targyaban-4607/torvenyjavaslat-460C/>

6. XII. táblás törvények
[https://romaikor.hu/romai_jog_es_jogrendszer/torvenyek_\(lex\)/a_xii_tablas_torvenyek/cikk/a_xii_tablas_torvenyek](https://romaikor.hu/romai_jog_es_jogrendszer/torvenyek_(lex)/a_xii_tablas_torvenyek/cikk/a_xii_tablas_torvenyek)

7. 1942. évi X. törvénycikk: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=94200010.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D42>

8. A lex Cornelia testamentaria nummaria:
https://romaikor.hu/romai_jog_es_jogrendszer/a_romai_jog_reformja/sulla_buntet_ojogi_reformjai/cikk/a_lex_cornelia_testamentaria_nummaria
9. BH 2009.346. (Legf. Bír. Bfv. I. 133/2009.)
10. 3/2009. számú BJE határozat
11. 1938. évi XXXVI. törvénycikk: a büntetőtörvénykönyvek és a bünvádi perrendtartás kiegészítéséről és módosításáról* <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=90800036.TV&txtreferer=92500019>
12. 1942. X. törvénycikk: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=94200010.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D42>
13. 1961. V törvény: https://jogkodex.hu/jsz/btk_1961_5_torveny_6483910
14. 1978. IV. törvény: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=97800004.TV&txtreferer=A1100199.TV>
15. Tájékoztató a Kúria Bhar.III.1.288/2017. számú jelentős ügyben hozott határozatáról

<https://kuria-birosag.hu/hu/sajto/tajekoztato-kuria-bharii12882017-szamu-jelentos-ugyben-hozott-hatarozatarol>

16. 56.Bk.vélemény: <https://kuria-birosag.hu/hu/kollvel/56-bkv>

17. 2012. évi I. törvény a munka törvénykönyvéről:
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200001.tv>

18. 2012. évi II. törvény a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200002.tv>

19. 2012. évi C. törvény indokolása a Büntetőtörvénykönyvről (letöltés innen: regi.jogikar.uni-miskolc.hu)

20. 2016. évi CXXX. törvény a polgári perrendtartásról:
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1600130.tv>

21. 2017. évi LXXVIII. törvény az ügyvédi tevékenységről:
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1700078.tv>

22. 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról:
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1700090.tv>

23. Kúriai Döntések – Bírósági Határozatok 90. <https://kuria-birosag.hu/hu/kuriai-dontesek/90-csalas-nem-minosul-uzletszeruen-elkovetettnek-ha-terhelt-nehany-napon-belul-ke>

24. USA ÁLLAMI TÖRVÉNYEK:

<https://codes.findlaw.com/tx/penal-code/penal-sect-32-52/> - az államok törvényeiben szinte alig tér el <https://apps.leg.wa.gov/rcw/default.aspx?cite=9A.60.070>

8. Jogesetek forrásai:

Magyarország Ügyészségei – www.ugyeszseg.hu/hirek

Magyarország Bíróságai – www.birosagai.hu

9. Ügyvédek, ügyvédi irodák hivatalos honlapjai:

BÁTKI PÁL ügyvéd hivatalos honlapja: <https://batki.info/csalas/>

ROSKA SÁNDOR gazdasági-, gazdasági büntetőjogi ügyvéd hivatalos honlapja
<https://roskaugyvediroda.hu/ugyved/gazdasagi-bunteto/csalas>

MAKÓ KLAUDIA ügyvéd hivatalos oldala: www.webugyved.hu

SZABÓ TIBOR ügyvéd hivatalos honlapja www.drszabotibor.hu

10. Egyéb multimédiás hivatkozások:

<https://rtl.hu/fokusz/2019/02/09/az-evszazad-magyar-szelhamosa-a-nyugati-palyaudvar-tetoszerkezetet-is-eladta>

https://index.hu/techtud/2020/01/28/kuruzslas_kuruzslok_altudomany_aldotorok_sarlatanok_torvenymodositas_pszichoterapia/

<https://hirado.hu/2016/11/29/aldoktorkent-trukkozott-egy-tolvaj-aldozatai-orommel-fogadtak/>

https://vastagbor.blog.hu/2009/06/06/az_orzag_szelhamosa

<https://www.origo.hu/itthon/2022/04/ugyvednek-hazudta-magat-egy-no-de-papirja-nem-volt-rola>

<https://www.studentclearinghouse.org/>

http://www.jgypk.hu/mentorhalo/tananyag/A_pedagogiai_diagnosztika_elmleti_s_gyakorlati_tartalmai_megjtsaV2/101_az_emlkezet_fogalma.html

<https://birosag.hu/hirek/kategoria/magazin/kuruzslas-vilag-egyik-legosibb-buncselekmenye-jogkerdes-megteveszto>

<https://minap.hu/cikk/szeretet-nem-art>

<https://index.hu/tudomany/2023/09/25/adhd-figyelemhiany-hiperaktivitas-zavar-erzelmek-kreativitas-stressz/>

Egyéb hivatkozások:

R.G. vádirata

